ODAMEES

ALBERT KIVIKAS

RISTIMINE TULEGA

ROMAAN VABADUSSÕJAST

KIRJASTUS ODAMEES | CARL SARAP

Trükit Eugen Gutnoffi trükikojas Berliinis SW 68

ESISÔNA

Sôda? Millisena kujutleme ta eneselle, kui me isiklikult ta verekeerudesse pole sattund? Kui me seda ainult kirjanduslikkude ja ajakirjanduslikkude valede kaudu tunneme? Eks nähta ta vôidurikka lôpu puhul heroismi, sôdureid-kangelasi, kes rôômuga oma vere isamaa eest jätnud? Eks nähta aga ta kaotuse puhul sama heroismi, samu sôdureid-kangelasi, kes kodumaa eest surid? Ja kas ei kaota reaalne inimene ses romantikas täiesti omad kontuurid, selle asemelle saab aga vägimehe liikmed, surmapôlguse ja metsiku viha vaenlase vastu? Ses hoopluse ja entusiasmi ôhkkonnas saab ta isik sootuks ebareaalseks, ebainimlikuks.

Ent milline on see kangelane täiesti reaalsena, vabana kôigest ülespuhut ja tehtud valest, vabana sellest aeglehe ja sôdalaulikute suurekstegevast klaasist, mille läbi teda meile näidatakse ja mille alt ta meile end isegi näitab, vôitjana pärast demobilisatsiooni koju tulles? Ta peidab lahingus need igale inimeselle alandavad tunded mitte ainult erainimese, vaid ka lahinguseltsimehe pilgu eest julguse ja vahvuse loori taha, ta hakkab siin tagafrondi teda ümbritsevas vales oma tôeliselt tuntud tundmusi häbenema, salgab nad tahtlikult ja hakkab lôpuks isegi seda ümbruse valet uskuma.

Talle ei tule meelegi, et ta oma tôelikke läbielamusi paljastades veel suuremana näiks, tema, kes oma kodumaad kaitsedes on pidand tundma alandust ja häbi koomilises, naeruväärses surmahirmus vaenlase kuulide all, sest ainult tôeline kannatus on tôeline heroism.

Shest, mis eraelus nii uhke näib, saab lahingus tarbetumaks ja pahatihti otse rumalaks, sääl, kus maksab ainult vastupidavuse visadus ja tugevad närvid. Lahing filtreerib kôik tarbetuma, tunnistab maksvaks ainult hädasti vajadusliku ja möödapääsmatu.

Ja vaadaku kord tagaselja militaristid-isamaalased selle hiiglase hinge ka lahingu ajal, kesk surma ja verd. Äkki on kadund kõik romantika, kangelane, on jäänd hiiglase asemelle vaid reaalne ja väiklane inime oma pahedega, egoismiga ja auahnusega. See inime on sääl abitu, arg ja hale omas naeruväärses surmahirmus, mis sunnib unustama kõik isamaatunded, kodumaaarmastuse ja paneb maksma ainult igas inimeses peituva loomalise instinkti.

Seda kõike häbeneb ta pärast, ta püüab enda häbi peita lopsaka hooplemisega ja valega. Demobiliseerit sõdur pole enam sõdur, ta on saand sineli seljast heites endiseks erainimeseks. Sõduri psükoloogia aga elab ainult lahingus ja on tingit vaid hädaohust ja enesekaitsest. Ta egoism saab siin hulga egoismiks, ta auahnus üksiku väeosa omaks. Ta pole siin enam isamaalane, patrioot, valge- ehk punakaartlane, mis ta vast enne oli kui alles erariideid kandis, sõduri sinelis ja lahingu hädaohus on ta aga lihtsalt sõdur. Tal on siin uus elukutse, millesse ta suleb kõik oma egoismi ja auahnuse, ta ei võitle enam kui kommunist kodanlase vastu ehk ümberpöördult, vaid kui sõdur sõduri vastu. Parteilikkus võib olla ainult staapides ehk neis sõdaväe osades, mis tegelikult lahingust osa ei võta.

Määrake eraelus kõige harilikum ja keskpärasem inime sõdaväelikku löökossa, õmmelge ta käikselle surmapataljoni märk ja tast saab tõeline surmapataljoni sõdur. Määrake aga ta tagavara väkke, või töökomandosse, ta põgeneb juba esimest vaenlase pauku kuuldes oma töö juurest. Nii vist küll suurem protsent inimestest. Väeosa traditsioon võib inimese otse ümberluua, ta argpüksiks ehk tarvilikuks sõduriks teha.

Ent samuti kui taidur-looja tagakihutet omast pisitillukesest egoismist ja auahnusest üksikut kunstiteost luues kultuuri ei sünnita, samuti ei kaitse ka sõdur-lõhkuja igas üksikus lahingus isamaad, ehk klassisõjas klassiideid. Kultuur sünnib üksikute loodavate teoste kogusummast, samuti kui kodumaa kaitsmine, ehk klassivõit tuleb järeldusena igast üksikust võidet lahingute kogusummast, kus tegev üksiku väeosa hulgaegoism ja auahnus. Mis üksik loob, lõhutakse maha kollektiivselt.

Sôdavägi — see on erapooletu jôud, millega katsutakse läbi rahvuste elujôud, isamaa armastus ja klassiideede kandvus. Kaks heitlevat armeed on kui kaks kaalupommi vaagidel, vôidab see kumbal rohkem oskust, visadust ja närve.

Ka meie vabadussôja vôit on tingit samuti meie sôdaväe sôdurlikust elukutsest ja ülesandest. Plussiks oli meie pool vast ka see, et me oma vähese sôdurite arvu poolest ei saand korralikku frondisôda pidada, vaid partisaanidena opereerisime. Vene väed olid aga harjund frondisôjaga, sissisôja psükoloogia oli neile vôôras ja närveeriv. Ei vôi ju sugugi arvata ega kontstateeridagi, et kogu vene sôdavägi hoopis kôlbmatu oleks olnud taganedes meie vähearvuliste salkade est. Ning kôik meie vastu sôdijad polnud ommeti mitte hiinlased ja bashkiirid! Suurem jagu oli meie vastu ikka vene polgud ja kommunistlikud väeosad. Viimased, kommunistlikud väeosad, olid aga just seepärast kôige visamad vastupanijad, et nad samuti partisaanid olid kui meiegi.

Mäletan millist teravat huvitust tundsin alguses sôja vastu tegevasse väkke astudes. Lootsin leida sääl kôike seda ülevat romantikat, kangelaslikkust, millistest valedest kubisesid ilmasôja kestes kôik aeglehed ja kuulujutud. Kuid mu pettumus oli ränk. Ei mingit romantikat, heroismi, sama tüütu reaalsus, igapäisus, ainult halvemais, räpasemais ja närusemais tingimusis, ainult suurema surmajuhtumustega, kus hale ja hirmund inime kangelase surma asemel päris loomalikku surma sureb, mis kedagi kättemaksma ei kohusta, kedagi ei julgusta ega vihasta ja ainult tülgastuse päältnägijalle sisendab.

Omasuguselle, samuti kui sinagi sôdariistadega varrustet vaenlaselle ei saa kättemaksa, pole môtet ega pôhjustki oma seltsimehe tapmise pärast kättemaksa — ei, hoopis selle vastu, hakkad sa tugevat vastast lahingus otse austama, näed tas omaväärilise — kättemaksetav peab aga olema sinust tükk maad madalamal oma kuritegeliste kalduvuste poolest. Tapmine lahingus pole aga kellegi arusaamise järele roim.

Ning vastikuks ja tülgastavaks saab sôda seetôttu ôige ruttu. Juba esimeses, teises lahingus oled temaga harjund ja kaotad huvi nagu iga teisegi nähtuse vastu eraelus, kui see kestab üle inimliku

külgitõmbavuse piiri — alalõpmata kordub kui kukelaul. Eraelus ei pane me neid kordumisi lihtsalt tähele nende tühisuse tõttu, läheme mööda ja unustame sedamaid, kuid igapäev korduvad ühed ja samad lahingunähtused, haavamised, võikad suremised, rõvedad naljad ja alandav surmahirm, mida lõpuks otse vihkad ja ikka vastikumaks ja vastikumaks saab seetõttu, et sa sellest oma tahtejõuga üle ei suuda saada. Ning kogu aju nagu oleks täis neid närivaid, söövaid musti piinausse, mis sääl alalõpmata siginevad ja lõpevad, sünnivad ja surevad.

Mis aga tõukas mind ja mu kaaslasi ikka uude ja uude lahingusse? Miks ei tulnud meile mõtessegi, et sinna ka minemata võiks jääda, miks ei võtnud me eeskuju neist üksikuist, kes meie seast öösel, kui kõik magasid, ära jooksid — deserteerisid? Kas oli meis kodumaa kaitsmise vaimustus, viha vaenlase vastu, heroism või auahnus? Ma ei teadnud. Polnud ka lihtsalt tahtmist ja aega selle üle järelemõtelda, mu aju ei sünnitandki mõtteid väsind pääs korratuma magamise tõttu, mispärast ma alati end tundsin kui poolunes, poolilmsi liikuvat ja tegutsevat. Aga kas teab veepiisk kuhu teda kannab jõevool või piksepilv? Tundsin end ääretumalt tühisena, väiksena ja jõuetuna selles laviinis, mis mu oli haarand. Olin nii pisike, et tarvidus kadus üldse enda eest hoolitseda, olin nii jõuetu ja tähtsuseta, et ei maksnudki enda üle järelemõtelda, arupidada. Mu isiklikud tahtmised olid teiste tahtmised, teiste tahtmised aga ka ühtlasi minu omad. Mu inertsuse tõttu sai ainult käsusõna ülitähtsaks, vastuvaidlematuks, mis pidi tingimata täidetama. Mu egoism oli suland massiegoismiga, mu käsutäitmine massi sõnakuulmisega.

Kes aga oleks suutnud mind ja neid üksikuid isikuid mu ümber sõnakuulma sundida, kui nad vabad oleks olnud unerohu sarnasest massisuggestioonist, kui nad püssi kätte võttes poleks saand sõduriteks, keda lahingusse viib nende elukutse ja üksiku väeosa uhkus ja auahuus?

Ei keegi! Ja põhjuseid seks oleks olnud palju. Juba üksi see „tagafrondi kangelaste“ räuskamine koosolekuil ja aeglehis! Miks antakse neile isamaa kindelolu odavamalt kätte kui meile siin külma, nälja, viletsuste ja parasiitide käes kannatajaile! Miks peab

meie elu ka nende pärast kaalul olema, kes sôdaväest onupoeglikkude sidemete pärast soojale kohale pugesid, kes intendantuurides sôdaväge moonaga tüssasid, kes meie seljataga ainult seks elasid, et angeldada — miks pidime siis meie neilegi iseseisvuse spekuleerimiseks ja marodöörimiseks kätte vôitma?

Meie vabadusvôitlejate ridades oli ka palju sotsialiste-sôdureid, töölisi vabrikuist, töökodadest, pôldudelt, kellel oli kindel klassiteadvus, kônelemata muidugi neist, kes oma majandusliku olukorra poolest ka nende hulka kuulusid, kuid klassiteadlikud polnud. Vähemalt kaks kolmandikku kui mitte kolm neljandikku meie sôdaväest seisis koos just sellest elemendist. Onupoja poliitikast tingitud sôdaväe vähenemine üksikute isikute näol, sündis just maalitliste sôdurite kulul — sest vaesel pole palju onusid.

Sotsialism ja isamaalikkus panevad aga inimese tihti kaksipidi môtlema, need môtted on ta pääs alaliselt riius. Ka kôige pahempoolsemal on kodumaa, juba emakeelest ja tôust tingituna. Ja need klassiteadlikud sôdurid-töölised aimasid väga hästi, et meie vabadussôda kui valgekaartlik operatsioon oma vôidu puhul, kodumaa vabastamise korral kaasa toob paratamata pahed — reaktsiooni, tööliste klassi allasurumise vabastet kodumaal, nad aimasid väga hästi, et pärast vôitu välise vaenlase üle veel raskem vôitlus tuleb klassiideede eest samade, praeguste lahinguseltsiliste vastu, sôdurite-kodanlastega.

Seepärast ootas neid vabadussôja vôidu puhul ainult poolik rôôm ja juba sôdariista kättevôttes pidid nad läbitegema raske, kahtleva heitluse oma paremate äratundmiste vastu, pidid oma vôôrast rahvusest parteiseltsimeeste vastu ühes kodanlastega tapariista tôstma, oma paremad arvamised salgama kodumaa nimel, see oli sôdurilt-tööliselt suurem, väärtuslikum ja raskem ohver kodumaale, kui sôdurilt-maalitlaselt, kes ühe vaenlase näol kahe, kodumaa ja klassivastase vastu vôitles. Sôdur-tööline tôstis sôdariista kodumaa vaenlase ja parteiseltsimehe vastu ainult seepärast, et see vene, hiina ja bashkiiri keelt kôneles, oma keelt kônelevate vastu pidi ta aga vôitlema kui paratamatu rumaluse ja totruse vastu.

Need sôdurid-töölised oleks vôind tagaselja kangelaste räuskamist kuuldes, seljatagust marodöörimist ja spekuleerimist nähes, onupoja poliitikat ja vargusi sôdaväe ladudest haistes, kergesti

püssi käest visata, vôi vaenlase poole üle jooksta üksikute eeskujul ja sôdariistal otsa ümber käända. Ning see teguviis poleks ka môjuta jäänd sôdurite-maaliitlaste psükoloogiasse, needki oleks suure hulga oma vôitlushimust kaotand ja lahingusse tôrkund minemastki.

Kuid seda ei sündind. Ainult môned üksikud töölised-sôdurid (ja ka sôdurid-maaliitlased) deserteerisid vôi jooksid üle, kuid seda sundis ennemini hirm vaenlase vastu, kui kindel klassiteadvus Frondil ei tôrkund keegi lahingusse minemast, ka kommunist-vabadusvôitleja täitis käsku ja andis tuld.

Sôdurit kihutustööga vôitlusvôimetuks teha vôib ainult frondi taga kasarmus, tagavara vôi puhkusväeosades, kus ta lahingute ôhkkonna puudumise tôttu samuti erainimeselikult môtleb ja tunneb, kus talle selgeks saab see ainukannataja osa ka tagaselja räuskajate, onupoegade ja marodööride kodumaa eest.

Puhkesid ju nii mônigi kord meie vabadussôja kestes vastuhakkamised tagavara pataljonides. Kuid igakord polnud need mässajad kaugeltki kommunistid, ega nende kihutustööga vastuhakkamisele ässitet sôdurid — mônikord puhkes mäss ka ainult ohvitseri pagunile auandmise pärast ja tôrkujad olid tihti puht maaliitliste vaadetega sôdurid. Küsitagu ligemalt Tartu tagavara pataljoni vastuhakkamise üle järele sel puhul kui sôjakohus kakskümmend kaks sôdurid maha laskis. Ärgu aga mindagu ses môttes sôjakohtunikkude juure, vaid päritagu mahalastute ligemate sôprade käest.

Sarnaseid mässavaid tagavara väeosi arstiti alati frondile saatmisega ja sääl, langedes söödaks üldiselle frondi ôhkkonnale, polnud nad sugugi halvemad iseseisvuse vôitlejad kui kôik teised.

Frondile saadet sôduril-töölisel polnud enam tähtis mis neil seljataga tehti, neile polnud tähtis ka see, et oma poolikut vaenlast hävitades sellega kaitsevad nad ka oma seljatagust marodööri, riigivarast, onupoega — neid huvitas ainult see, kes säält pôôsaste, kivide, kändude ja kraavide tagant neid oma kiunuvate mesilastega ôrritas, narritas ja tappis.

1.

Oli külm jaanuari öö. Tee oli tuisust pôndaklik ja konarik; soolkibe tuul hulus telefoni traatides ja uhtus lume teelt nii, et talumeeste reed, mis meid karvastest ja kôheduses puristavaist hobuseist frondi poole vedasid, igal sammul ägedasti pôdisesid ja vihaselt seesistujate sisikonda raputid. Vinge tuul näpistas nina, varbaid, sôrmi ja üldse ihuliikmeid, mis juhtumisi nôrga katte osalisteks olid saand. Ja tugevaid riideid, sooje lambanahkseid, kollaseks pargit kasukaid, vateerit pükse ja vene sôdaväe sinelid oli jatkund intendandi ladust ainult paarile mehele ja ônne osalised olid muidugi ohvitserid. Kui aga külm tardund liikmeid liig kôvasti näpistas, hüppasime kordamööda reelt ja jooksime hobuste kôrval kunni tuimus ja kohmetus liigendest vähehaaval kadus.

Mis ühelgi mehel varustusest ei puudund oli vana jaapani süsteemi püssiloks. Need riistapuud olid aga viimseni ilma täägita ja tihti ilma sompulita. Muidugi seisis nende tuliriistade pääväärtus selles, et nad rikkis lukkude pääle vaatamata kuidagi ikka lasksid, kui hästi aga nende sihtrauda vôis uskuda, kes seda teadis! Pahatihti, nagu pärastistes lahingutes mitu ja mitu korda juhtus, viskasid need püssid ägedas tuleandmises laskjale eneselle laengu vaenlase asemel vastu silmi, vôi ei tulnud padrun alt roostetand magasiinist lukku vôi pôrutas pauk kuuma ja tagitand püssiluku täiesti avamatuks. Pääle „tuletuki“ oli igal sôduril veel tingimata tarvisolev padrunitasku, linasest riidest kotike samast riidest vöö küljes, millised tarbeasjad, nagu ka

pärast selgus, täiesti olid kôlbmatud ja ostarvekohatumad, iseäranis aga siis kui hulk maad mööda sula lund tuli ronida. Siis ei pidand pannel enam vees vettind riiderihma, laskis padrunitasku lonti, mistôttu kuulid kasett kaseti järele taskust kadusid ja sôdurid kesk lahingut täiesti ilma laskemoonata osutusid.

Oli meid regedel ainult mônikümmend meest ja see mônikümmend vabatahtlikku kandis ainult vormiliselt pataljoni nime, arvu poolest ei annud see kogu aga täis harilikku veneaegist poolrootugi. Pääle selle puudusid täiesti kuulipritsid ja automaatpüssid. Ei osand aga keegi meist praegu nende puudumist suureks ônnetuseks pidadagi: polnud ju meist veel keegi pääle paari vana, ilmasôjas olnud sôduri lahingust osa vôtnud ja püssist inimest lasknud.

Tingituna teadmatusest ja vôhiklusest sôduri elu vastu, valdas mind, kuid arvan ka kôiki teisi, rahvuslaste kihutustööst kuumaks köetuina kodumaa kaitseks väljaastund vabatahtlikke kartus oma elu pärast. Mitu aastat kestnud ilmasôda ja säält tumedast ôhkkonnast pärit olevad kuulujutud ja igapäev kôrvukarjut aeglehtede kohutavad teated olid suuremalt jaolt süüdi nende süngete tunnete sündimises.

Kuid ma peitsin hoolega selle surmakartuse teiste eest oma hingepôhja, nagu mingi rumala, lubamata ja häbistava haiguse. See oli nagu langetôbi mida kellelegi ei taha näidata — matsin ta tehtud naeratuste alla, püüdsin tukkuda, kuigi unest juttugi polnud ning, et oli pime ja keegi mu unetuid silmi ei seletandki, hoidsin nad siiski kinni, vôi äärmisel juhtumusel pilukile. Tahtsin kangesti kogu aeg, et kôik mu tehtud ükskôiksust näeks.

Mu simulatsioon oli seda kordaminevam just seetôttu, et külmal ööl rees magades ära vôib külmada ja, et iga reetäis mehi seda tahtlikku unetôve pôdes, siis leppisime kokku, et üksteist kordamööda äratame.

Kui mu tehtud norin vahetevahel hästi kordaläks, ühesoodulise kordumusega mu kôrvallamaja kôrvu kostis, nii et ta mulle äratamiseks külgi oli sunnit tôukama, tundsin otse rôômu sest tarbetumast äratamisest. Esiti tôugati mind tasa, siis valjenes see järjesti, silmad aga avasin alles siis kui see otse vihaseks raputamiseks muutus; aigutin, kobisin nagu raskest unest tuigerdades reest maha ja hakkasin hobuse kôrval jooksma.

Et aga kôik kahtlemata samuti simuleerisid, üksteise ees ükskôiksust mängisid, siis ei aimand ka vist keegi, et teine samuti hirmu tunneb läheneva surmavôimaluse ees. Ja vist puges ka igasse, nagu minnugi, selle pettuse tôttu arvamine, nagu tunneks ainult sina üksi seda kartust. Seepärast näis vist küll igaüks teisest arem, nagu pisut vääritum. See tunne on aga pant inimestele et nad südamepôhjas üksteise vastu sôbraks saavad juba mônel ainsamal silmapilgul, üksteist austama hakkavad, kuigi nad seda otsekohese avalikkusega ei näita, ja ühiseks jôuguks, massiks kokkusulavad. Ônnetu on aga see kes seda massisündimise psükoloogiat aimab, see eraldub üksikuks, saab veel aremaks ja vääritumaks — ta ei sula kokku teistega ühiseks organismiks, ehk ainult siis kui surm liig lähedal varitseb. Need on enamasti aga ikka surma äravalit vôi kôigest pôlat ja vihat väejooksikud.

Kuid siin, tehtud unega ja kunstlikult valju ja pôhjuseta naeruga (naerdi aga mu ümber üldse liiga ja tühiste pôhjuste pärast!) oma kartust varjates, leidsin pääs lôpmata hulga môtteid, eritlusi ja vôrdluseid. Imelikult ruttu kohaneb ja harjub inime uue, vôôra olukorraga, nii harjusin juba minagi sellest momendist pääle end lihtsôdurina nägema, kui sineli selga ajasin ja püssi sain. Mu soldati papaahha all môtles nüüd sôduri aju eraisiku oma asemel. Vôrdlin tahtmata oma endist rahuliku elaniku elukutset sôduri

omaga. Esimene oli ühe päeva jooksul kuhugi kaugele taha jäänd ja mu isikulle praegu ebatähtsaks saand. See oli olnud kui uni, mida ma praegu veel vaevalt uskusin.

Praegune olukord aga neelas mu môtte ja tunded tervelt, oli hoopis uus, kus valitseb omapärane loogika ja vastsed säädused. Mäletan kui enne aeglehti lugesin ilmasôja päivil; kuulsin anekdoote, kuidas vaenlased metsikult tääkidega une päält laudpôranda külge löödi, kuidas hirmsad ja vahvad kasakad oma veriseid tegusid kordasaatsid abitumate vangide kallal — siis ei môistnud ma seda verijanu ja tiigriviha eneselle kuidagi seletada. Ma ei saand aru neist inimesist, ei taiband mis neid sundis verd valama, mis tôukas neid omasarnast tapma. Tôsi, nad kaitsesid isamaad, olid vahvad, olid kangelased, kelle tegusid aukartuse asemel arvustada ei tohi, kuid kas langes eestlane Plevna all oma kodumaa eest? Kas tappis ta türklase seepärast, et see ta Tilleoru talu ähvardas röövida, isa ja vennad tappa, ôe ja ema äranaerda, keda ta, vôib olla, viimist kord enne elu lôppu eluksajaks sôdaväkke viiduna nägi?

Ent pruugib ainult sôduri nime, sinelit ja püssi kanda kui omasuguse hukkamine hoopis ise valguses paistab. See polegi siis enam hirmus ega ülekohtune, see saab sama loomulikuks sôduri püssirohu ilmavaate järele kui söömine, magamine ja hingamine.

Ning tingituna sellest püssirohu ilmavaatest oli minus ärgand suur uudishimu sôja kui inimtapmise vastu. Oleks vist otse teravalt huvitav vaadata, kuidas inime su kuulilöögist sureb, krampides vähkreb ja korisides hinge heidab. Mul oli himu kas vôi praegu elus vaenlane püüda ja ta seina ääre säädida ning undav kuul kerest läbi kihutada! See uudishimu oli kui oopium mu tundeile, mis mind ühes kartusega vôimaliku ja varstise surma ees valdas ühtlasi.

Need kaks peaaegu vaenulist tunnet nägelesid vahetpidamata mu hinges, pidasid vôitlust mu meelte pärast, mõlemad korraga valitseda tahes. Üks sundis mind rahulikkust simuleerima, sundis deserteerima, vältima oma surma, teine aga tôukas mind edesi, tôotades mu uudishimule ja egoismile rahuldust.

Üks ütles: mis kasu on sellest su isikulle kui kusagil porises kraavis vôi külmas lumihanges korisedes sured, mis on sul sellest kasu kui kodumaa vabaks saab, sind aga ennast pole ses vabaduses ega vôiduròômus, sa oled ainult veel ôhtusöögiks vakladelle?

Teine vastas: mine ja tapa inime, hävita omasarnane, pôgene ta eest surmahirmus kui ta verijanusena sind taga ajab, tôotan sulle vôidurôômu ning su tunnete varaait saab rikastuma!

Ei osand veel aimatagi, et ka lahingus kahejalgses püssimehes inimese vôib tunda, ainult selle vahega, et ta kôik mehhaanilisemalt, algelisemalt ja loomaliku instinkti järele talitab ja môtleb, et sôdavägi lahingus rohkem karja meele tuletab, kui üksikuist inimesist koosseisvat kogu, ühise ajuga ja summas môtleb ja tunneb, et paanikasse sattund sôdurid juba kaugelt üksteist haistavad ja samuti hunnikusse jooksevad kui kohutet elajakari aianurka.

Tuhat uut oletust ja môtet liikus pääs ilma kindla korrata ja süsteemita. Kôle tuul aga hulus endise ägedusega telefoni traatides, teeäärsed postid hulusid kui tuulekoorid, puristas hobune ja oli kuulda regedelt jutupobinat ja valju naeru.

Igas rees oli meest viis, kuus, olime kôik vôôrad, mispärast jutuajamine hästi sigineda ei tahtnud. Ja isegi siin, vôib olla kus me juba kôik enne hommikut surma suhu vaatame, vôôrastasime sellegipärast üksteist, kulub ka siin enne teatav aeg kui inimesed üksteise vastu avalikuks, lahtisteks ja otsekohesteks saavad!

Mu kôrval, ôlgedel lamas vanapoolne mees ja niipalju kui läbi hämaruse seletin, vôis ta olla umbes 40 aastane. Ta näos oli nösu nina, lôuga kattis sentrimeetri pikkune terav habemetüügas, kui ta aga suu avas, kuuldus säält lame, nagu paksudest ja külmetand mokkadest kägistet hääl. See lame hääl oli nagu rinnutuma inimese oma, kellel vaevalt kopsus ôhku jatkub sônade väljatôukamiseks. Näis kui oleks tal raske kônelda, pärast aga selgus, et see ainult harjund mood oli ja et ka suur suitsetamine oma môju kôris avaldas. Ise oli see mees vormitumas palitus, mis istus ta ümber kui kartulikott, selle hôlmu aga jatkasid laiad ja loobakad säärikud jalgade katteks. Pääs oli tal isesugune lai sametpôhjaga ja plüüshäärtega rummukübar, mida ta veertpidi kord ühele, kord teisele kôrvale nihutas, sedamööda kumba kord läbi sai külma kannatada. Ümber kôrvade oli tal aga veel suur ruuduline sitsirätt, kaela ümber lai omakoetud sall, missugused tarbeasjad talle andsid ennem vana naise kui mehe välimuse.

See lamaja oli mulle nii lähedal, et me külmand ninad igal ree raputusel peaaegu otsadega kokkupuutusid ja üksteise hingeauru soojust oma kohmetand nägudel tundsime. Nii ei saand me sääl môlemad nokkapidi koos olles simuleerimiste vaheaegadel ka üksteisega kônelemata olla. Ta jutustuses, mis tuli üksikutena küsimustena ta suust kiskuda, lihtsalt, et mul seda sugugi küll tarviski polnud, mida ma aga niisama viisakusest vôôra inimese vastu tegin, sain kuulda, et ta oli mobiliseerit, taluperemees, kandis Tônis Heido nime, oli ilmasôjast osavôtnud sôdur, Riia all shrapnelli killust kerge kriimustuse selga saand ja Karpaatides austerlastega vôidelnud, kus ühes lahingus vaenlase püssikuul nähvatades tal parema käe sôrme ära viind.

Ta vôttis taskust väikese musta tubakakarbi ja poogna maispaberit ning hakkas pikkamisi kohmetand sôrmil plotskit keerutama. Et mul aga praegu midagi

muud vaadelda polnud, hakkasin silmima suure huviga tubakakarpi ja maispaberit, mis nii osavasti kuurdu läks sõrmede vahel. Ma leidsin ses tegevuses huvitava ajaviite, otsegu uue tõe, mida ma silmima hakkasin otse kiinduva tähelepanuga. Nägin kuidas ta plotski süütas, seda ahnete sõõmudega pikkamisi kahvima hakkas ja ülejäänd tulise otsa lõpuks pitsist peoga lupsudes lumme lõi; see hergav silm aga kustus sääl lumes kohe.

Ei midagi ole ma sarnase innuga jälgind kui selle mehe tühisemaidki liigutusi sel ööl ning seetõttu on jäänd mulle selgesti meele too mees tänapäevani, tunduks, kui sõidaks me praegu sääl talumehe reel, nina vastu nina ja kuuleks kui praegugi ta lamedat ja rinnutumat kurguhäält. Ja tubakakarp? Olin ennegi näind sarnast musta karbikest, teadsin, kuigi ei näind läbi pimeda, et selle kaasi ilustasid banaalsed ja hõõrdund lilled, teadsin ka, et see pärit oli laada odavamast poest, polnud sarnast karpi kunagi ilma vastikuse ja inetuse tundeta näind, ent nüüd oli mul suur rõõm selle olemasolust, suur rõõm seda näha!

Olime pikkuse järele selle karbi omanikuga rivis kõrvu ning nüüd selle mehe harilikust tegevusest huvi tundes, ei võind mulle pähe tärgatagi aimus millisteks sõpradeks saame pärast ja millist isalikku osa etendas ta mu ees juba esimesel kokkupõrkamisel vaenlasega. Otse esimeses lahingus võitis ta mu poolehoiu ja usalduse oma harjund sõduri oskusega ja rahuga. Ta teadis parajal ajal, kuulide vingumist kuuldes kõhuli maha heita, siis pää tõsta ja tuld anda kui kuulipritsi sektor üle ta pää oli vidisend, ütles kiunumist kuuldes püssikuuli kõrguse, kas süld, kaks või kolm, teadis täpipäält millal vaenlase tule all püsti võib seista ehk maha istuda ja pabeross rahulikult lõppu suitsetada.

„Kõht nagu tahab süüa“, lausus ta isesuguse, nagu kohmetand naeratusega, võttes oma austria ranitse,

kooris säält välja pool leivapätsi, keedet lihakamaka ja vööpudeli, tõstis selle esiti oma suu juure ja ulatas siis pärast tugevat sõõmu mulle. Viin oli omatehtud ja särtsuvalt kõva ning viskas kui tuld külmand kõrri, kust ta nobedasti soojana joana üle ihu laiali valgus.

See oli meie esimene sõpruse kärakas.

„Kas sa naist ei mõtle ka võtta, Heido?" küsisin nagu tänuks viina eest.

Heido tõstis enne oma rummukübara kordaootavalle kõrvale, vaatas siis miskipärast oma labakinda peopesa, paljastas aeglaselt hambad ja lausus nagu elavamalt:

„Tahtse võtta ühe rajaka, risu tahab tulla kangeste, nihake paras tubli pernaane, assad põle kah meil ääm iad kedagi, tahtse akata joba laalatamagi, sõa raip jäll' seas ää."

Kukkusin naerma ja naersin pika, pika sõõmu. Kiskusin naeru kui venivat, pooltoorest nahka oma rinnust, tirisin ja tirisin, viimaks lõppes ta samuti vastu tahtmist kui esilegi sööstus. Heidogi toetas mind paari muiatusega.

Lõpetime söömise ja heitsime pikali.

Kusagil rees lauldi sõduri laulu, keegi naljahammas jutustas rõvedaid anekdoote, mispääle kuuldus tuulest lõhut ja tükikaupa kõrvu kantavaid naeruhooge, ent kõigis selles tundus midagi iseäralikku, nii naerus kui laulus ja jutustaja hääles. Häälitseti nagu tahtlikult, nagu aja ja pinevate mõtete surnuks löömiseks, kõik tundus sunnituna, ega tulnud otsekoheselt ja iseenesest. Ent seda kõvemini püüti jorutada, seda lõbusamini ja kauakestvamalt naeru hirnuda, kuigi vedel anekdoot seks igakord küllalt naeruväärne polnud. Kuid oli tarvis põhjust kas või kõige tühisemat, et mehhaanilist tungi rahuldada. Ja näis kui ei sõidakski need inimesed frondile, vaid kuhugi hädaohutulle põdra või jäneste klaperjahile, sest sõjast, lahingutest ja tapmistest

ei kuuldund kogu aeg sônakestki. Juhtus see vast kogemata kellegi suust kuuldumagi, ei arenend sündind môte vaksagi edesi, vaid sumbus üldisse naljatamisse. Lihtsalt sellest ei tahet midagi kuulda, salati tahtlikult maha hingepôhjas pakitsevad ja kibelevad tunded, pöördi jutulông hoopis kôrvalistele asjadelle, kus ta loogikata ja sidemeta ühest kohast teise hüples.

Siiamaani oli taevas pilves, kuid nüüd rebistas lôôtsuv tuul kusagil pahemal pool paksu ja mustja pilvekirmi, surus selle üle taeva nagu eesriide pikkamisi kaugele paremalle poole, tuli nähtavalle kuutu taevas hiigla tähekoormaga. Neid näis sääl jäises taevas täna iseäranis palju — suuri ja väikeseid.

Kes poleks näind siis seda täherähma külmas talvises taevas? Ent uues olukorras saavad ka vanad, ammunähtud ja kulund asjad uue tähenduse ja ilme. Nüüd aga polnud ma nagu veel kunagi ennem näind seda odamust, kooti, linnuteed, sôela ja pôhjanaela. Tundus kui näeks ma neid täna esimene kord elus. Ehk oli ka see osalt seepärast, et need just äsja paljastusid musta pilvekirmi alt ja osutusid parhilla ainsamaks herenduseks, mis silma hakkas.

Heido tubakakarp ja tähed — need vajutasid kustumata jäljed mu mällu tänasest ööst.

Külm hakkas juba jalapöidadest säärtesse vajuma kui reelt hüppasin, pool versta hobuse kôrval ära jooksin ja uuesti pääle istusin.

Heido lamas selili ôlgedel ja vahtis taevast. Ei seletand läbi pimeduse kas olid ta silmad kinni vôi lahti. Kui oma näo tema omale ligistin, nägin kohe kaht pärani silma. Need pöördusid pikkamisi mu näkku ja nüüd seletin kaht härmatand kulmu nende kohal.

„Môtlesin, et sa magama oled jäänd", laususin kôrvale pöördes.

Heido ei vastand midagi, ei liigutand ka pääd, nagu ennistki mulle ainult silmadega otsa vaadates.

„Kurat tiab", lausus ta nagu endamisi, „ku oleks ôte sääl ühe iilgava kaaraiva pääl elamas ja olemas, kas sii meie maa kah sialt nii pôrgu pisike pastaks?"

„Vôib olla, et paistab veel pisem, vôib olla, ei näekski me teda säält?"

Heido ei vastand jälle midagi ja näis kui poleks ta mu sônu kuulnudki.

„Aga Heido, mis sa arvad, et sääl nende pôrgu pisikeste ivade pääl ka inimesed elavad?"

„Eks sial ikki neid ole nagu siingi, kui nad juba kord maad piaks olema."

„Kuidas sa môtled, kas need inimesed sääl ka sôdivad ja üksteist tapavad?"

„Miks nad siss ei piaks sôdima ku nad kord inimesteks loodud, ikki sôdivad."

Järgnes vaikus ja alles tüki aja pärast jatkas Heido nagu oma endist lauset:

„Ikki sôdivad ja tapavad kah, ku sial joba kord inimesed elavad, eks nad siss ole punatsed ja valged kah, nagu igal pool mailmas..."

2.

Kas tuli see kärakast viinast, ree ühetoonilisest pôdisemisest vôi oli see simulatsioonist sisendet, olin lôpuks tôesti magama suikund ja ärkasin alles ägedast raputamisest. Kuulsin Heido lamedat ja rinnutumat häält, avasin silmad, kuid raputus kestis endiselt. Sain vihaseks, pomisesin paar kurja sôimusôna läbi poolune ähmuse, kuid Heido aina naeris mu kurjustust kuuldes.

„Tôuse'nd joba joh, tôuse'nd ükskord joh!"

Alles siis jäi ta rahule kui istukille tôusin ja reest maha kargasin.

Küüt seisis pikas rodus keset teed. Lumes ja taevas oli juba hommikust sina, oli tôsiselt varesekarva ilm, niiske ja hommikuselt udune. Tuul oli vaikind

nagu hommikueelses külmas jäätudes härmaks puuoksadelle, telefoni traatidelle ja hobuste karvadesse. Lumi kisendas helisevalt regedest ronivate meeste kohmetand ja kangestund jalgade all. Saapad olid kôvad kui kosk, tallad ei paendud ja ähvardasid astudes otse murduda. Külm udu lôikas läbi riiete ja tundus kopsu hingates torkavalt valus ja ängistav. Ei saand muidu hingatagi kui kinnast suu ees hoides.

Olime kohal. Roodud säeti paarikaupa ritta ja viidi üle konarlise künni vaenlastest mahajäetud môisa. Rivid astusid kiiresti ja jôudsid juba mône minuti pärast môisahoone ette.

Parajasti tôusis päike üle lumiste väljade ja punetas läbi seisva raududu kui verine härjasüda. See oli kui suur punaseks nutet silm, mis hakkas vahtima unest ja külmast lôdisevaid mehi, lôhut aknaid, püsse, ranitsaid ja siniseid nägusid. Nüüd nagu tundus külm veelgi kôvem, praksatas järsku aiateivas, seinapalk ning sammaldand katus vastas sellele plaksumisele kui kume suurtükipauk, laialt lahmatades.

Määrati kiires korras maakuulajad, valvurid esimesest roodust, kuna ülejäänd rühmad majja saadeti. Ent see oli ainult seks, et kokad supikateldega järele jôuaks, mehed enne minekut süüa saaks, kuna soojendamisest polnud juttugi, sest sees oli purukslastud akende tôttu sama külm kui väljas. Varssi jôudsid ka kokad ning ei oska eneselle suuremat ônnistust kujutellagi, kui kuum supp sôduri katlakeses sarnasel varesekarva hommikul.

Lamasime suures saalis ôlgedel ja lôrpisime suppi. Suured peeglid olid püssipäradega killustet, toolid ja lauad muidugi viimseni ahjukütteks tarvitet, ainult klaver oli imekombel terve, vôib olla aga ainult seettôtu, et keegi „nendest" mängida oskas ja riist seeläbi kasulikuks osutus. Kuid see ei keelnud siiski ta kaasil külast rekvireerit siga tapmast, sest praegugi oli sääl värskeid

verijälgi näha, kus sees vedeles, nagu selle tegevuse kordasaatmise tõenduseks, kaks toorest seajalga.

Kõik see näis nii arusaadav, nii iseenesest mõistetav mu sõduri papaahha all mõtlevas ajus. Mulle ei tulnud meeiegi endamisi protesteerida selle barbaarse nähtuse vastu, ei, see oli koguni huvitav ja uudne elamus, mida ruttasin ahnete silmadega vastu võtma.

Kui silmad oma lusikalt tõstsin, nägin jälle Heidot, kelle vaheajal olin juba jõudnud hoopis unustada. Ta vaatas naeratades mulle otsa, ses muheluses näis kui kutse, nii et supipoti võtsin ja ta kõrvale istusin. Võib olla märkas ta minus isesugust ärritust ja uuduskirge, naeratas jälle, kus juures ta kollased hambad paksude huulte vahelt inetult nähtavalle tulid. Hakkasime juttu ajama, püüdsin nagu ennegi ta vastu olla avameelne ja nagu vana sõber, kuid siiski tundsin endas kui mingisugu pingutuse tarviliku olevat, et jutlemine lakkamata edesi kestaks. Näis kui oleks me vahele äkki tekkind nägemata sein, just samasugune nagu eile teekonna algusel, see lahutas vastu tahtmist meid üksteisest, kuna hommiku eel tähti vahtides see täiesti puudus. Kas lähendas meid seekord pimedus, seltsitus või kõleda tuule hulumine, mille lakkamisel meie vastastikune sõpruski kadus. Tundsin ta vastu praegu peaaegu võõrastust, mille põhjuseks võis ka olla lihtsalt see, et teda praegu valges, päisi päeva liig selgesti nägin. Arvasin ta olevat pisut teistsuguse, olin kohanend temaga ainult pimedas, uued tingimused ja uus ümbrus nõudis aga uut aega uueks ja veel kindlamaks harjumiseks ja sõbrunemiseks. Heido võttis jälle omast austria ranitsest vööpudeli, kuid pakkus mulle seekord esimese käraka. Ka see uus lonksude võtmise kord irriteeris mind pisut. Kui ta aga pärast pudeli oma suu manu upitas, märkasin ta paremal käel tõesti ainult nelja sõrme. Teine sõrm oli alumisest liikmest saadik maas ning seegi närune fakt, saades nähtavaks mu silmile, sai vastumeelseks ja eemaletõukavaks.

Kui ta nende nelja sôrmega plotskit hakkas keerutama, musta tubakakarbi kaane avas, ei äratand see tegevus enam minus teravat jälgimist nagu öösel ning oma vastikust ta ees varjates, pöörsin kôrvale. Kui öösel see tegevus ainsamana mu tähelepanu söödaks langes, siis oli siin nüüd hulk uusi nähtusi, mille uususe vastu see enam vôistelda ei saand.

Vaevalt olime supipotid tühjaks söönd, vaevalt oli kôhus sündind soojus üle ihu laiali valgund ja higina otsaette ilmund kui lôigas kôrvu signaalpasuna hädatsev ja närviline hääl. Nagu harjumata sôdurid, kargasime maast, säädsime kähku presentkotid turjale ja tormasime välja. Heido aga ei lasknud end suuremat eksitada, pikkamisi rüüpis ta viimsed lusikatäied suppi potipôhjast, aeglaselt sidus ta oma austria ranitse turjale ja oli rivvi ilmujaist üks viimastest. Kôik hakkasid närveldades ja nobedasti püsse laadima, otsegu oleks vaenlane maja taga, reas käis isesugune ärev elavus, mis nagu tôbi järkjärgult üksteisele külgi hakkas.

Laadisin püssi, nägin kuidas mu käed värisesid ja kasett kuidagi lukku ei tahtnud minna. Sôrmedes oli otse palaviku sarnane rutt viit padrunit alla surudes ja lukku ägedasti kinni lüües. Sellega lôppu jôudes tundsin pisut rahunemist, uskusin oma laetud kaitsjat, püssi, mille väärtus mu silmis nüüd kuulmata kôrguselle tôusis. Hakkasin otse austama ja armastama seda külma riista, pigistin kôvasti ta oma pihku, nagu oleks keegi seda ähvardand mult vôtma tulla. Ning asjaolu, et ma seda praegu vôin tarvitada ükskôik kelle vastu oma äranägemise järele, sünnitas minus uhkusetunde ja trotsi.

Reas aga kasvas ärevus. Pruukis ainult ühel närveldada, kui juba teine järgmisel silmapilgul samuti paristas, siis kolmas, neljas kunni terve rida kannatamatult kohal tammus ja käsku ootas. Kuuldus isesugune katkendlik kône, püüti üksteise ees rahulikkudena näida, kuid silmad aga tiirlesid rahutult ja püsimata, nagu

midagi kardetavat, kohutavat peletist siit-säält otsides. Nüüd pudenes juba tihti sôna „hiinlased“, ehk „lätlased“ vôi „punased“. Üks ütles selle masinlikult, teise kôrv haaras selle juba ôhust, kuna kolmandama suu ärevalt küsis: „kus?“

„Siinsamas, verst maad“, lausus neljas kuna ta hääl tahtmata sosinal üle huulte tuli. Ning siis valdas seda summa isesugune palavik ja, et inimesed just hunnikus, peaaegu kuhjas seisid, suurenes palavik just seetôttu veelgi ja jooksis mööda närve kui katk. Tükkis igaüks teise ligi, püüdis ôlaga teist puutuda, et seltsim ja julgem oleks. Laetud püssi rahustava môju pääle vaatamata tundsin kuidas nobedad värinad üle ihu jooksid. Oli see külm vôi hirm, ma ei läbend ega saand aega seda tunnet endas analüseerida, mu enesekriitika oli halvat kui lendavast.

Kui aga oleks see kujuteldav ja kôneldav vaenlane olnud kusagil päris lähedal, kui oleks näind juba nende lähenevaid kogusid ja märgand, et nad samuti inimesed nagu meiegi, siis vast polekski see ärevus nii söönd; kuid nüüd, et ta just sääl kusagil kaugemal oli, silm teda veel ei seletand, lisas see rahutust ja erevust nagu ôhust, maast, külmast ja lumest vahetpidamata juure.

Ärevus sai aga otse kannatamatuks kui kaks ratsanikku-maakuulajat ähkivate hobuste seljas môisa ôue kihutasid ja ohvitseri aukraadi karjusid.

Samal ajal ilmus karjutav, rooduülem kapten Eller. See oli vana harjund ohvitser, kandis lühinägemise tôttu näpitsaid, kôneles käriseval, pisut apaatilisel häälel, otsis kôneldes sônu, nagu oleks tal neist alaline puudus ega saand lauset kunagi tervikuna suust. Ta oli kohmakas, maamehelik, iseloomu poolest pehmesüdamlik ja hää, lihtsa meelega ja tagasihoidlik ka sôdurite ees. Ta hoidis oma rootu äärmiselt lahingus ega saatnud mehi kunagi asjata tulle. Tal sai harilikuks moeks tulevahetus äraoodata ja siis alles taganevalle vaenlaselle järele minna.

Muidugi ei võitnud ta lahingus kunagi seetõttu suurtükke, kuulipritse ja vangide karju, mis vaenlase käest äkilisel pääletungimisel äravõetakse, ta võitis lahingu järele ainult maa-ala, mispärast aga nii mõnegi roodumehe veri valamata jäi. Kas ta seda teadlikult tegi või oli see ta lahingu taktika, pärit ilmasõja kaevikuist, võib olla, ei osand ta hinnata vana kaevikusõja harjumuse tõttu partisaanisõja ägedust, ehk oli see ta iseloomust tingit – seda ei teadnud ta vast ka isegi. Üks oli aga kindel et ta oma aukraadid vene sõdaväes ainult väljateenit aja eest oli saand, mitte aga tasuks hulljulguse eest. Kuid ma ei taha siin ütelda, et ta arg ja oskamatu oleks olnud, ei, argust polnud temas sama palju kui hulljulgustki. Ta oli vana ja tark ilmasõja kaevikute ohvitser, polnud üleskasvand partisaanisõjas ning kui tahate, nimetangi seda pikaldust ja äraootavust sõduri suurimaks vahvuseks ja väärtuseks.

Ta ilmumine mõjus imerahustavalt meeste pääle. Nad said järsku nagu vabamaks, jutukamaks, sõnad ei pudenend enam nii katkeliselt üle kogelevate huulte, ilmusid iseenesest reas naljahambad, keda kuulajad jälle oma tehtud lõbuga hakkasid naerma, kord põhjusega, säälsamas aga ilma selletagi. Tuli nähtavaks asjaolu, et ka kõige süütama, hariliku sõna üle mürisevalt hirnuti laiast suust. Kõik sattusid jälle harilikku enesevalitsuse ja näilise rahu roopasse.

Siin taipasin milline mõju on ohvitseril ka kõige harjumata sõduri hingeelus. Ent see julgustav mõju ei hoova mitte niipalju sõduri hinge ta isikust, kui just ta vormilisest olemasolust. On tarvidus ja möödapääsmatu tarvidus lihtsõdurille rahustav eeskuju. Mida erapooletumalt, mida kiretumalt ohvitser oma näilist julgustaja osa mängib, seda parem. Vahvus, hulljulgus, nagu meie sellest arusaame, osutub siin täiesti tarbetumaks. Harjund ohvitser – kiretu iidol – see on sõduri julguse ergutaja, enesevõimiste usu kinnitaja.

Kahju ainult, et ohvitseri kohust peab täitma inime — ohvitseri ideaal oleks maneken mehhaaniliste liigendega ja gaasikapillaaridega verisoonte asemel. See oleks alles sôdurite usaldusmees!

Vaevalt oli kapten roodu juure jôudnud kui maakuulaja uhke ja tähtsa näoga ligi ratsutas:

„Herra kapten, on märgatud punaste vahiposti poolteist versta siit teed edasi!"

Kapten kohendas enne prille, süütas siis paberossi ja vastas ruttamata pôlend tikuotsa maha visates:

„Küll me' nad säält ära nopime, küll me nad nopime. Feldveebel, kas kôik on kohal?"

Maakuulaja, kes selle teate nii tähtsa näoga andis, nagu oleks ta Ameerika ülesleidnud, lôi imestades mossi nähes kuidas kapten ta teate nagu ainult muu seas vastu vôttis ja seda üldse ei näind kuigi tähtsaks pidavatki, näis kui oleks see teade andmatagi vôind jääda. Muidugi hakkas nüüd noore sadulas istuva poisi egoismis ussike närima, ta käänis vihaselt hobuse ümber, nii, et see järsust suuraudade tômbest peaaegu püsti kargas ja ratsutas siis pettunult eemale.

Feldveebel ruttas pooljooksu majja ning ivakese aja pärast kuuldus säält seest ta kärkimist ja siis ilmus välisuksele nagu tahtmata, nagu kaheldes ja veerand sammu astudes hallis riides mees ja, vaevalt sammu üle künnise astudes, jäi ta toksti seisma.

„Edasi! Edasi!" karjus feldveebel ja tôukas teda vahetpidamata ôlast.

Mees astus jälle paar poolikut sammu ja jäi nagu iseenesest uuesti seisma. Näis kui poleks tal enesel jalatôsteks kübetki jôudu ja tuigerdas edesi ainult feldveebli tôugetest. Samal ajal näis ta aga rooduülemat märkavat, vôttis püssi jala juure, ajas enese sirgu, liigutas suud ja tahtis just parajasti midagi ütelda, kui feldveebel ta ritta tôukas.

„Kas nüüd on kôik kohal?“ küsis kapten.

„Kôik, herra kapten! See mees oli ahju taha pugend!“ raporteeriti ta küsimusele.

Üldine naer pahvatas reas ning sarnast isesugust laia naeru, kus hirnub ainult inimese suu, kuna silmad sellest sugugi osa ei vôta, vaid endiselt rahutult ringi kilavad, kuulsin nüüd esmakordselt elus. Püüti nagu ilmutada viimist naeruvôimist, püüti hirnuda palju jaksati, üle jôu, palju hääl lubas, hoiti kôhtugi kinni, nagu krampides, kuid arvan, et naerjate enestegi seas oli palju neid, kes signaali pasunat kuuldes isegi vaevalt ahju taha ei pugend. Naeruga aga varjati iseomagi argust, nagu häbedust.

„Root!“ kuuldus ettevalmistav hôige.

Naer lôigati kui noaga pooleks, kôigil näis kaduvat järsku koomilise tunne, ainult vana Heido mu kôrval paljastas ikka veel hambaid. Oli vist ainult tema, kes naerutungi enese pärast habemetüükasse podises.

Ent vaevalt oli kamandosôna lôpnud kui keegi rea keskelt jooksu pani ja kapteni ette seisma jäi. See oli sama hallis riides mees, kelle feldveebel alles nüüdsama ritta tôukas.

„Vasar, kohale!“ karjus feldveebel ja sööstus talle punetava näoga järele.

Kuid Vasar oli juba kapteni ees ja nüüd, kus ta mulle nii lähedal oli, nägin selgesti ta nägu. See oli piklik, kôhn ja ääretumalt kitsas, terava, ôige ja ôhukese ninaga, mille all oli vaevalt märgata esimest habemeudet, mis üksikuina, harvuna karvadena üksteist huikasid. Samuti oli märgata seda udet kitsalt ja teravalt lôpva lôua otsas, kuna palg, säält kus harikult pôskhabe kasvab, oli kaetud kui ute villaga, kui varesepoja esimeste udusulgedega. Ta näost oli viimne kui tilk verd äravalgund ja nüüd oli see hall ja värvitu, mille keskelt kaks väikest ja hirmust ümargust linnusilma tardunult

ohvitseri otsa vahtisid. Ning äkki märgasin ta hammaste külgi kleepuvaid ôhukeseid, peaaegu kuivi, nagu külmand huuli ja taipasin — see inime tundis praegu metsikut hirmu!

„He — he — her — herra — raa — ra kap — ten m — mää — mää — raake mnd ro — o — roo — du ko — ko — kokas, ml 'n saa — saa — bas 'tki — i," kogeles ta nagu oleks tal suus pudikeel. Nähtavasti ei osand ta oma palvele parajat pôhjust leida ja hakkas oma parema jala saabast näitama. Ta tôstis jalga, torkas sôrmega tahulise nôelapiste suuruselle augule ja nii timples ta kapteni ees tükk aega.

Kapten küürutas pisut oma lähinägeliste silmade pärast, kohendas môlema käega näpitsaid, nähes aga imeväärselt väikest auku Vasara saapal, lausus:

„See tee kedagi, ei see tee kedagi, minge aga ritta!"

Kui naljakas see näiski, ei pahvatand kapten sugugi naerma, ta nägu jäi endiselt tôsiseks saapas tähtsuseta augu leides, ainult väike, vaevalt märgatav muhelus ilmus ta paksudelle huulile. See naer aga näis nagu kahjatsus, et auk mitte suurem pole, kuna ta sônad otse isalikult rahustavalt kôlasid:

„Minge aga ritta, minge aga ritta!"

„Ilma loata kohalt mitte ära minna!" kärkis feldveebel ja tôukas Vasara uuesti rea keskelle.

Ent feldveebel vist ei pragand praegu mitte just nii otsekohese viha pärast, kui just seepärast, et ta feldveebel oli ja lahingut varsi oodata vôis, kuna pragamine seda sisemist vôitmatumat värinat pisut masendas ja unustadagi laskis. Ta kôrgendas ehk ainult tahtlikult oma häält, näis hirmsal kombel tige, ilma et ta oma iseloomu poolest seda aga pooltki oleks olnud. Ta polnud veel ühtki lahingut näind ning oli feldveebli kohale määrat ainult seepärast, et ta veneaegse „**допризывная подготовка**" oli lôpetand, kuna harju-

nuid käepärast polnud. Oma harjumatuse tõttu jooksiski ta liig palju ja asjata rea ühest otsast teise, õiendas sama tarbetumalt rivirida nöörsirgeks, kärkis palju põhjuseta, nagu palavikus, nagu ametihullustuses või ülemainnus ja oli toores ainult söövast ärevusest.

„Root! Parem pool! Otse käies, marsh!“ karjus ta sarnasel lõikaval häälel, et kümmekord pikem rida seda oleks kuulnud.

„Mitte rääkida!“ karjus ta jälle oma äraõpit sõnu kui root värava poole liikus, kuigi ükski mees reas sõnakestki ei lausund, vaid nagu suutu kari edesi vajus. Ja ropsudes ning ülihästi käis kolonn sammu, paremini kui ühelgi harjutusel. Ent feldveebli karjumise teenus oli see vaevalt, see oli ilmne hirmund massi suggestioon, kus mõeldakse ühise vajuga ja astutakse ühise jalaga. Oodetava lahingu eelne tunne ühendas inimhulga üheksainsamaks nägevaks, kuulvaks, hingavaks ja värisevaks organismiks, kus närvid ja südametuksedki ühinevad üheajalisteks ja ühepikkusteks.

Kõik vaikisid nagu oleks nad järsku sõnaanni kaotand ja kuulda oli ainult sügava lume isesugune hääl, mis nüüd tundus uudsena ja ennekuulmatuna. See lumi kõneles taldade all isesugust keelt, kisendas ja karjus kui appi oma krigiseva, elutuma häälega. Sääl taldade all oleks olnud kui elav, keda nüüd trambiti, sõtkuti ja litsuti halastamata, otsegu oleks väetimaid lapsi kägistet.

„Vasar kohale!“ röökis järsku feldveebel, kuna ta hääl kurgust tuli imeveider ja lajatas nagu metslooma kisendus.

Kõik hakkasid äkki, nagu imestades tagasi vahtima.

Vasar oli jälle rea keskelt kadund ja sammus nüüd viimses otsas viimse mehena. Feldveebel tõi ta pragades uuesti endiselle kohale, kuid ivakese aja pärast oli ta

jälle võimaluse ja silmapilgu leidnud säält kaduda roodu viimsesse otsa. Mitu korda toodi ta säält tapeldes tagasi, kuid uuesti leiti ta otse kangekaelselt jällegi kõige viimsena. Lõpuks jäetegi, tagasi toomise vaeva asjatust nähes, ta sinnapaika.

Vasara teguviis ei jäänd mõjutaks ka kogu kolonni meeskonna meeleolu pääle. Nii mõnedki hakkasid end eestpoolt tahapoole hoidma, kavalam tegi muidugi seda targemalt, päästes nagu kogemata oma saapapaela või ranitse nööri sõlmist lahti, jäi tee ääres seda pikkamisi ja hoolikalt kinnisiduma ja jürkas siis nagu õigusega tagumisse ritta. Kas või ainult paar sammugi, kas või ainult ühe mehevõrragi tahapoole!

See suurendas meeskonnas veel seda enam lahingueelist ärevust. Veel ahtramalt hakkasid pudenema üksikud sõnad, otsegu oleks igal kiviraske mõte pääs, mida kusagilt otsast harutama ega lahendama ei oska hakata. Kõhateti ainult ja nuusati harva nina. Veel enam sattusid aga kohalolijad sammu ja imelik, iga järgmine katsus astuda otse eelkäija jälge ja astuti tihti kontsa. Kõrvutikäijad aga liginesid nii üksteisele, et mitte ainult õlad üksteise omi ei puutund, vaid ka põlved ja puusad vastamisi käisid.

„Vasar, mitte maha jääda!“

Vasar oli vahepääl roodust juba kaugele taha jäänd ja nähtavasti kavatses ta niikaugele jääda et järeletuleva moonavooriga ühes tulla. Ta vahtis aineti enese ette maha ega näind kuulvatki feldveebli käsku.

„Vasar, Vasar, mitte maha jääda, mitte maha jääda!“ karjus feldveebel mis jaksas, kuna ta hääl kurku kinni jäi ja näis kui oleks kägistand sääl ülejõu käiva häälitsuse Vasara mahajäämisest tingit hirm.

Nüüd alles vaatas Vasar üles ja hakkas jooksma. Kuid jookstes võttis ta nii lühikesed sammud, et näis kui seisaks ta kohal ja timbiks jalgu ülesalla naksuva

külma pärast. Ta jooksis tükk aega, kuid vaatamata ta jalgade nobedat tôusmist ja vajumist, ei jôudnud ta roodule siiski lähemalle.

Nii jooksis ta sammu käivalle roodule kogu aeg järele, kuid ikka kaugemalle ja kaugemalle jäi ta silmnähtavalt oma eelminejaist.

„Rutem! Rutem!! Rutem!!!" kisendas feldveebel ärakarjut häälega mis lôpuks ainult kähinal ta kurgust tuli. Nagu oleks see järele jooksev mees lahingus tôesti kasulik ja tarvilik vôind olla! Ent seda kisendamist polnud tarvis kellelegi muule kui feldveeblille eneselle.

Ta karjus kunni tal hääle piuksugi enam järele ei jäänd, ninast ja suust äkki heleda joana sooja verd lahkas ja alles siis jäi vait kui ta sanitaarreele pandi ja ambulantsi määrati.

Vasar nimeteti kapteni poolt viijaks.

3.

Môisast pool versta eemal algas vana ja tihe kuusemets. Selle taga oligi maakuulajate teadmise järele vaenlase valvetôke. Root jäi keset teed metsa ees seisma, piilurid kutsuti kahelt poolt teed ära. Vaevalt, kui nad käsu olid saand, pistsid nad äkki roodu poole jooksma, nagu oleks neil tuhat vaenlast korraga kannul. Hirmunutena ja hingeldades jôudsid nad roodu juure, pühkisid sineli käiksetega higi otsaeest ja sedamaid lôid nende näod rôômsaks hulga sekka saades ja näis kui oleks nad praegu suurest hädaohust pääsnud.

„Root! Ahelikku! Distants kümme sammu!" kuuldus kolonni ees kapteni hôige.

Tôusis segadus. Mehed jooksid järsku hunnikusse, just vastupidi käsule.

„Rühmaülemad, viige rühmad ahelikku, esimene paremalle, teine pahemalle poole teed!“

Käsk oli kôvem kui hirm ja et käsk teatavate isikute kohta käis, nad hulgast eraldas, äravalis, ülendas — jooksid rühmaülemad esimestena kahele poole teed, neile järgnesid esiti môned ainsamad mehed, siis nähes aga eeskuju, hakkasid sôdurid üksa, kordamööda ahelikku pudenema, tehes seda küll vastu tahtmist ja kaheldeski, kuid häbi oli teisest arem näida. Pikkamisi laotas ahelik omad hôlmad kahele poole teed, kuna igamees iga silmapilk tagasi vaatas. Ja imelik, nad jooksid kôik samuti kui Vasar ennist, vôtsid ainult pooled sammud, nii lühikesed, nagu oleks nad môôtnud jalapöidadega oma varju lumel. Nende liigutusi vaadates ei vôind aga sugugi ju salata, et nad kôik kiiresti jooksta püüdsid — see oli aga ainult silmakirjatamine, nad tegid kui jookseks igaüks neist kôigest hingest, vehklesid ägedasti vaba pahema käega ja sundisid otse kannatamata eelmist: „rutem! rutem!“ Sammude lugemisel, mis käsu järele kümme pidi tagumisest edesi loetama, loeti aga kas vôi üksainumaski vähem, püüti lugemisel tahtlikult iseenese eeski eksida, jäeti nagu märkamata üks samm vahele.

Viimaks oli siiski inimestest elav aid metsa ees, mis pikkamisi, kord looka tômmates, kord nôgusse vajudes, vinkavonkaks kujunedes metsa mööda edesi hakkas liikuma. Liikumisest ja metsapuude lähedusest said inimesed nagu julgemaks, kuid ikka ja ikka kordus nähtus: distants vähenes meeste vahel iseenesest, ilma nende eneste teadmata ja tahtmatagi, näis olevat miski nägemata vôim, mis selle vahemaa sôi, nii et mehed lôpuks üksteisest ainult sammu kaugusel osutusid.

Kapten saatis käsu ahelikku mööda suust suhu distantsi endiseks laiendada. Kôik kordasid järgmiselle eelmise sônu poolhäälel, loeti jälle üheksa vôi kaheksa lühikest sammukest, varsi aga vähenes see

inimeste sammude asemel kukesammudeks. Nagu mingi maaalune magnetism lühendas ahelikku järjekindlalt, kett tômbus tihedaks, kuid pikenes siis jälle kapteni käsul. See oli kui roomav vihmalimukas, kord pikem, kord lühem. Vôi ôigemini okkaline sajajalgne, kes aga edesi ei liikund pää poole, vaid külgi pidi.

Nägin oma kôrval kôndivat Heidot. Ta oli sammumisega nii ametis, et vaevalt vist märgas mis ta ümber sündis. Näis rahulik nagu ikka ja millegi üle sügavasti järelemôtlevat. Mis vôis liikuda sääl lihtsas pääluus, mis nii pikaldaselt oma môtteid môtleb, mis hoopis isesuguse loogikaga nähtuseid üksteisest eristab, kuid lôppude lôpuks ikka samale tulemuselle jôuab, nagu suured loogika kuningriigi valitsejadki?

Kumba aju aga läbistab vaenlase püssi undav kuul enne, minu vôi tema oma? Aga kas see ükskôik pole, ja kas ei lôpeta môlemad ajud oma môtlemise täielikult ühel ja samal tingimusel — väikese tinaraasukese mehhaanilisest energiast? Kumba aju on aga kuulil raskem läbistada, kumba aju jôuab surmaga rohkem heidelda — minu vôi tema oma? Kas sunnib see millimeetri vôrragi kuuli kôrvale käänma, et kogu oma märkamise aja oled kulutand elunähtuste tähelepanuks, need omas mälus registreerind kui hoolas margikorjaja vôi antikvaar, nende ees istund kui hiinlane oma salapäraste hieroglüüfide ees, säält asjata otsind elumôtet, mis Heido lihtsas ajus segamata olemas; meie aga oleme kaotand sellegi raasukese suuremat ja rabavamat otsides!

Üksainus sôrmevajutus vaenlase poolt püssilipatsille vôi kuulipritsi vedrule, sellest on küllalt et tappa hamlet ühe kuuliga, idioot aga teisega, kuna môlemate vered poris vôi lumes segunevad ja täiesti ühevärskused ja ühevärvilised näivad nagu on üheraskused ja ühesuguse

kiirusega kaks ühesarnast vilistavat nikkeltükikest tinasüdametega. Tômbab idioot vastasahelikus püssi palge ja langeb prohvet ning kadund on silmapilguga see huvitav, vôluv ja hurmav tôdede ja pettumuste maailm, ühes oma môttekirega. Säälsamas aga langeb môrtsukas ning on kadund samuti huvitav, vôluv ja hurmav tôdede ja pettumuste maailm ühes oma armastusega ja vihaga. Kuul on aga üheväärselt surmav môlemaile, ühesuguse kergusega läbistab ta môlemad närvikavad ja tuksuvad verisooned — tal on ükskôik, kas on ta ees aju vôi pehkind puu.

Ahelik sammus pikkamisi, nii pikkamisi nagu ainult ahelik vôib liikuda, otsegu ujudes, justkui kasvades edesi puude vahel mööda rigisevat lund. Lumest kroonit vanad kuused vaatasid aga päält seda hiilivat, värisevat inimeste rida, nagu imestades ja nagu hoiatavalt poetasid nad oma oksadelt laiu lumikamakaid inimeste pähe, ôlgadelle, ranitsaile ja püssilukkudelle. Ära mine! kostis nende rahulik ja sügav müha kôrvakuulmeisse. Pööra tagasi oma koju, pööra tagasi ennegu môrtsukaks saad! Pööra tagasi ennegu sind tapetakse, su veri haavast lahkab, su keha lumihanges puuhaluks külmab, su môte kustub ja tunded otsa saavad! Veel on aega môtelda môtteid, veel on aega tunda oma tundeid, laena rahu meilt, kes me siin metsas tuhat aastat armastame, vihkame, môtleme ja tunneme, kuid üksteisega rahus ja riiuta elame!

Järsku käis kôva püssipauk. Lajatas mets nagu kohkudes, unest ehmudes, siis kajas see nôrgemalt teise nägemata metsatukka, kolmandasse ja kustus kuulmataks lumistesse mägedesse ja orgudesse.

Juba! imestas minus keegi vôpatades. Kuigi ma iga minut olin oodand seda lahingut algavat pauku, kostis see nüüd liig vara ja enneaegu. Ning kogu aeg enne pauku polnud ma lahingu vôimalust uskund, vähe-

malt südamepõhjas lootnud mingit imet, mis päästab sellest võimalusest üldse; nüüd aga oli sündind see vastumeelne ja jälk fakt ommeti!

Kuumad joad käisid üle selja, lõid säält näkku ja tundsin kuidas põskedes, otsaees ja kuklas oli otse kipitav valu äkilisest vere juurelöögist, nagu torgiks keegi nahka pikkade nõeladega, nagu kõrvetaks keegi seda tuliste raudnõgestega. Olin ilma, et isegi arusaand, sammul sedamaid seisatand, püssi pihku haarand ja kuuli rauda laadind.

„Kes kurat sääl laseb!?“ kuuldus kapteni vandumine.

Ent asjaolu oli lihtne. Ühel mehel oli püss ainult kogemata kaenlas lahti läind, rikis kaitsja lukult maha langend ja puuoks trikli lahti tõmmand.

Tundsin määratumat rõõmu asjaolu selgimisest, rõhk ja ängistus andis kurgus ja närvides sedamaid tagasi. Kõik hakkasid hingama kergemalt ja nüüd hakkas kuulduma naerupahvakaid ja narrimisi mehe oskamatuse üle. Järgmiselle sammule vajudes haaras mind aga häbitunne oma põhjuseta hirmu pärast. Ning just see, et ehmatus ilmaaegu oli olnud, sai ta mu isikulle naeruväärseks ja tegi mu abituse alandavaks. Kuid järgmisel silmapilgul leidsin kaitsja oma naeruväärsuse ja häbi vastu ja see oli, et mitte mina üksi polnud selle põhjuseta ehmatuse söödaks langend, vaid kogu ahelik ühes minuga, terve kari omasarnaseid inimesi samuti naeruväärseks said. Ent siiski ei tihkand ma Heidole ega teistele tükil ajal otsa vaadata, kartes nagu säält naeru või pilget eest leida.

„Nüüd lennasid nad minema ku linnud!“ tähendas Heido.

„Kessi?“

„Eks punatsete karauul ikki, na kuulsiva jo pauku.“

Heido lausus selle nii harilikult, et ma sugugi aru ei saand, kas oli tal kahju või häämeel.

Kapten näis samal arvamisel olevat, ta jagas aheliku otsekohe kaheks, saatis ühe rühmaketi (millega ta ise ühes läks) pahemalt poolt metsa mööda Tällevere môisa pääle, teise aga teed mööda lahingu korras edesi marsima. Teise rühma ahelik (kuhu ka mina kuulusin) pidi teed mööda edesi liikuma, môisast pool versta eemal oleva väikese maja man peatama, kus kuulu järele vaenlaste valvetôke pidi olema, ja sääl käsku ootama jääma. Esimene root oli aga juba môisaôuest väljatulles meist lahkund ja leitnant Laane juhatusel vaenlaste seisukohta läind kaugelt paremalt poolt ümberhaarama. Kapten kiirustas mehi, nüüd oli see tähtis, sest vaenlane sai kindlasti teada oma valevetôkke kaudu meie liginemisest ônnetuma paugu läbi metsas.

Kapten läks kiiresti esimese rühmaga, meie ahelik jäi aga rühmaülema käsutada ja hakkas kiirmarsis teed mööda edesi liikuma. Mets lôppes, ees lagendikul, umbes saja sammu kaugusel paistis väike majake, mille ümber ühtki hinge näha polnud, kuna hall suits rahulikuna soruna korstnast tôusis ja taeva poole lookles. Kaugemal paistis môisa park mäekühmu otsas, kuid eeloleva vôseriku tôttu ei seletand silm sääl mingit liikumist, ärevust, ahelikku ega sagavaid inimkogusid. Vaenlase valvetôke oli säält vist nähtavasti ammu kadund.

Jôudsime rüsinal maja ette, pôruteti uksele ja kui keegi avama ei tulnud, löödi uks selili lahti ja mehed läksid kohmetand käsi soendama, valvureid aga maja lähedusse jättes.

Kuid maja polnudki päris elanikkudeta nagu arvasime. Pôrandal olid äramagat ôled, ôlgedel hall vene soldati sinel, kuna tuli pliidi all tukkides hôôgus ja suures pajas vesi täie hooga kees, auruga kogu tuba maast laeni täites.

Parajasti kui sisseastusime, nägime tagaseinas erariietes mehe. See oli pikk, kuivetu, kaunis korralikus kuues, pükstes ja säärsaabastes. Ta näis ehmuvat meid

uksekünnisel märgates ja astus samal ajal paar sammu instinktiivselt tagasi. Näis nagu poleks ta meid sugugi oodand, kuna lühike lambanahkne pruuni riidega päälistet poolkasuk tal ainult üht käist ja ôlga pidi seljas rippus. Nähtavasti oli ta vist välja tahtnud minna, parajasti kasukat selga ajand, missugune tegevus aga meie ilmumisel pooleli oli jäänd.

Mehed vaatasid esiti teda vaikides, silmadega päälaest jalatallani môôtes ja tunnistades, siis astus rühmaülem lähemalle ja küsis:

„Kes teie olete?"

„Siit maja peremees", vastas mees natukese aja pärast kohklaselt ja hädist häält teha püüdes, järsku aga midagi taibates, lisas ta nobedasti juure:

„Tere tulemast Eesti pojad, tere tulemast, tere tulemast!"

See fraas oli tehtud, vôlts, liig läbipaistev, kuigi teretuletaja sääl juures katsus rôômust nägu teha, mitu ja mitu korda naeratadagi püüdis, mis aga nagu kiuste korda ei läind, ainult huultele rippuma jäi, sääl üksikuid hambaid igemeis paljastades muutis ta näo veidraks moonutuseks.

„Tere tulemast, vabastajad!" kordas ta veel kord ônne katsudes, mis aga samutigi äpardas kui eelmine katse. Vaatasin seda piklikku, kôhna nägu, väikeseid ja halle silmi valkjate kulmude all, kuna ta tehtud naeratusist kohe selgus kui andevaeselt ta oma vale osa mängis.

Kuid rühmaülema vedas ta siiski oma viletsasse ônge. Need kaks meest andsid üksteisele käed, vôôras katsus seda kaua ja südamlikult pigistada, nimetas oma nime (mida ma hästi ei kuulnud ja seepärast edesianda ei saa) ja tahtis juba midagi jälle lausuda, kui rühmaülem küsis:

„Kui palju Tälleveres kommuniste on?"

Vôôra nāgu lôi nüüd täis hirmu, siis astus selle asemelle sama kähku argus, silmad hakkasid kartlikult ümberluurima ja näis kui otsiks nende pilk abi ja väljapääsu. Siis püüdis ta teha äärmiselt hädist häält, ta suunurgad langesid sääljuures alla, kogu kuju aga tômbus küüru ja kössi, kuna ta suust nüüd esimene läkatus tuli, nagu vägisi kurgust kistuna.

„Ma pôle saand sinna minna, olin kôik nädali pikali maas, pää ja kondid pilluvad ku tuld ja irmus köha, tia, vist ära külmetand enda vôi, täna juba natike parem, katsusin üles tôusta ja —"

ta vaatas otsides ringi, nähes aga pliidil veereni keevat vett täis pada, lisas kohe manu:

„— ja omale kuuma tiivett kiita, vanamooril ikki piab viil kuskil lôhmuse tiid olema . . ."

Jälle puges ta kopsust läkatus, nüüd katsus ta seda juba kauemini kiskuda, tôstis lôpuks käe kaela juure ja hakkas seda mulima ja hôôruma.

„Mitu meest nende valvetôke siin suur oli?" küsis rühmaülem ikka alles taipamata.

Mees püüdis nüüd arusaamata näo teha ja katsus rühmaülemalle küsivalt otsa vaadata.

„Mitu püssimeest teil siin majas oli?" parandas rühmaülem oma küsimust.

„Ei, ei, siin majas pôle ühtigi püssimehi olnud, ei ole, ei ole," vastas mees nüüd nobedasti ja tôrjuvalt, kuna ta näos nii selgesti salgamine peegeldus. Sônu lôpetades hakkas ta nüüd kärmesti ja hoolega läkatama, ega lôpetand tükil ajal haiglast köhimist.

Rühmaülem vaatas järsku imestades mehele otsa tunnistas tükk aega vôôra kentsakalt rappuvat kogu ning siis näis ta midagi taipama hakkavat. Veel korraks sôid ta silmad pika sôômuga meest, kuna ta pilgus nagu vihatuluke lôkendama näis löövat.

„Mis need ôled siis siin maas tähendavad ja soldati sinel?" küsis ta ärrituses, kuna ta nägu vihast ikka rohkem ja rohkem punetama lôi. Ta tegumood sai nüüd kalkunlikult kôrgiks ja iseteadvaks.

Mehel lôppes äkki läkatus poolel köhatusel, ta ahmis suu täis ôhku, nagu tahaks ta seda jatkata, kuid köhatus ei kordund, näis hoopis ununevat, kuna ta näkku ilmus uut küsimust kuuldes jälle ilmne hirm, säält valgus veri ära, ta pôsed lôid sellest nüüd tuhakarva kahvatuks.

„Ôlgedel – ôlgedel magame isi, pôle korralikku sängi, üks vana tükk siin nurgas on, aga pôhjad, näe, kukkusid eela alt ära, vaesed inimesed, missa ikki tiid, eks tôime siss ôled tuppa, ja magama piab ka kudagimoodi, tekki pôle ka rohkem ku üks, ôhuke seegi, näe, poeg oli enne vene sôjas, see poja sinel, üüsi vôtame selle piale," kôneles mees, kuna ta huuled hästi enam häälikuid ei valitsend, need segamini läksid ning kui ta pärast köhatas ja naeratada katsus, kukkus see veel ônnetumalt esile kui kôik eelmised.

„Äraandja, salakuulaja, punane!" karjus rühmaülem vihast tulitades.

Vôib olla, ei puhkend ta metsik viha mehe vastu mitte seepärast, et ta punane näis olevat, kui just sellest, et teda kavalasti oldi kui rühmaülemat kogu meeskonna pääitnägemisel valega ninapidi veetud, mis nüüd ta egoismi hammustas kui sisisev uss. (Hiljem narritigi teda tihti takka järele selle juhtumuse pärast).

„Ülespuua, oksa tômmata!" karjus ta nüüd nagu metsaline, mehe ôlast esimesena kinni haarates ja vôôrast ukse poole tôukama hakates. Mehed asusid kisades ja kärades südikalt talle appi.

„Otsige nööri!" karjus ta jälle kesk rüselust.

Mitmed mehed hakkasid sedamaid kolama nurkades, sahtlites, kapis, sängi all ja eesikus. Viimaks leiti

pööningult pikk pesunöör, millel mõned hilbud ja sademed kuivasid, omaniku vaesust tunnistades, lõigati sellest köiest paras jagu ja tehti silmus.

Nööri leidja oli väike poisike, kelle õiget nimi ma siiamaanigi ei tea, keda aga miskipärast Keerenskiks kutsuti. Ta võis olla umbes kaks-kolmteistkümmend aastat vana ja oli linnast frondile sõitva eshelooniga vägisi kaasa tulnud. Võib olla, oli ta kodust vanematele täitsa teadmata ära põgenend, sõja kuulujuttude romantika söödaks langend, nagu tihti juhtub selles eas.

Ta ronis redelit mööda pööningult kui võidumees alla, tükk nööri kui hingeõnnistust peos. Ta ei läbend suures õhinas redelit lõppugi ronida, hüppas juba poole päält alla, nikastas sääljuures pahema jala, tantsis tükk aega ühel jalal, nikastet liige peos, nägu valust krimpsus ja pisarad nutust silmis. Kuid varsi jooksis ta longates nagu siutsuv varblane poodava juure.

Mehed tõmbasid ta käest nööri, hakkasid seda poodava kaela toppima, kuna Keerenski heleda häälega hädaldama hakkas:

„Minu nöör, mina tõin nööri, mina tahan isi, laske, laske!“

Kas oli see meeste tahtmatus poomise vastu, või olid nende käed särtsuvast külmast kohmetand, või aitas Keerenskit siin poisikeselik väledus, kuid järgmisel silmapilgul oli nöör jällegi ta peos, mille silmust ta kinnihoitava kukile hüpates selle kaela hakkas toppima.

Poodav rabeles meeletult, pildus pääd, karjus ja palus, mida aga keegi ei kuulnud üldises ramas ja kisas. Kuid ta hoiti mitmest mehest kinni ja Keerenski pistis talle silmuse lupsti kaela. Et aga ühtki puud läheduses polnud, tiriti poodav maja seina ääre räästa alla, kus Keerenski, ikka alles poodava kukil olles ja kõigi lõbusast naerust ja hirnumisest saadetuna kui

kuningas sääl istus, nööriotsa läbi katuse paaripuu augu pistis, mida ta parajasti ulatas tegema.

„Pidage!“ käratas rühmaülem ja astus poodavalle üsna ligi.

„Mitu püssimeest oli ennist su majas, ütle tôbras, ehk muidu —“

Poodav oli juba ôhus, haaras kahe käega ägedasti nöörist kinni ülaltpoolt silmust, kui nöör lôtvendati ja ta uuesti alla lasti. Ta nägu oli surmahirmust otse loomalik ja metsik, see oli viimse piisani verest tühjaks valgund, silmad olid pärani täis môttetust, ahastust ja abiotsimist.

Vaevalt kuulis ta rühmaülema häält kui sääl nagu lootussädemeke vilgatas ning rabavalt ruttu, tôtates, nagu hiljaks kartes jääda kogeles ta kuivast suust:

„Ka - ka - kaks - teis - kü - kü - kümmend - ka - ka“

Vaevalt sai ta viimse silbi suust kui Keerenski nööri otsa rippu laskis. Silmus vedas uuesti poodava kôri kinni ja tôstis ta järsul tômbel ôhku. Keerenski tegi seda aga sama rabavalt ruttu, tôtates, nagu hiljaks kartes jääda. Ta kartis nimelt vist rühmaülema keelavat käsku, mees ülestunnistamise pärast poomata jätta ja ainult vangiks kuulutada.

Mehed olid kuhjas poomise ümber ning kôikide nägudel paistis terav uudishimu. Ja pean siinkohal tunnistama, et see ka minus ei puudund. Olin kogu oma olemusega kiindund poomisakti, tahes, et see rutem ja tingimata lôppu viidaks ja mu söôv uudishimu rahuldet saaks. See oli otse kinokirg, mis mind valdas, tundsin otse möödapääsmata tahtmist poomist lôpuni vaadata, see oli kui nälg, kui janu, kui isu une järele.

Mône silmapilgu oli mees juba ôhus rippund, kui ta nägu sinkjaks tômbus, silmad pilkumast lakasid, pärani lahti jäid vahtima klaasise, tuhmi, elutuma läikega, keel suust välja roomas, rippu jäi, käed nööri lahti

lasksid ja lôdvalt alla kukkusid. Sääl hôôtsusid nad edesitagasi paar, kolm korda ja jäid siis paigale, nagu oleks surm ütelnud:

„Vakka!"

Ning siis valdas mind uus, ennetundmata jälkuse tunne, uudishimu asemelle söästus äkki pôletav häbi. Ja kôik vaatasid häbenedes, nagu kurjalt teolt tabatuna üksteise otsa, vaikisid järsku kisamast ja käramast, nagu oleks nendegi surmaingel ôhus tiibu vihistand, olid kôik silmapilkselt keeletuks jäänd.

Vastikusega pöörsid kôiks näod kôrvale.

Ainult Keerenski ja veel paar meest olid poodu kallal kibedasti ametis. Nad kobasid ja otsisid ta riietes, tômbasid säärikud jalast ja leidsid kuue ja vesti taskust vana hôbe uuri, taskunoa, mône rubla raha ja ühe aasatuma püksinööbi, millist varandust nad pärast jagades isekeskis kaklema läksid, Keerenski mitu puhku jonnakalt nuttis, sinise muhu otsaette sai, mille eest ta vastast aga käsivarrest valusasti hammustas.

4.

Sônatus valitses mehi, kui nad tuppa ôlgedelle heitsid. Mu kurgus, natuke allpool kôrisôlme oli kui miski seedimatu tükk, tundsin seda kogu aeg sääl seisvat, see oli kui suur kamakas siirupit, mis neelmisel kinni jäänd ja nüüd keelele tôi lääge ja vastiku maigu.

Harva kuuldus lamajate seas môni sôna poomise kohta, kuid vaevalt sai see kuuldavalle, kui jutulông nagu üldisest tusast pooleks hammusteti ja keegi seda edesi ei kerind. Üks hakkas näputäite kaupa ôlgi pliidi alla viskama, môni lagistas püssilukku, kuid see oli ainult seks, et midagi teha, kuigi seda sugugi tarvis polnud, sest tuba oli üleliigagi soe, püssid aga alles eile ôlitet ja puhastet. Kôikide nägudel oli aga kogu toimetuste kestes raske ja rusuv pooltige ilme.

Kuid see ei kestnud kaua, sest ivakese aja pärast kuuldus imelik, kôrvadelle harjumatu ragin, mis nôrgalt majja kostus ja kôik ühelhoobil ôlgedelt üles viskas. Samal silmapilgul prahvatas välisuks pärani ja karauul ilmus veidral erevil, heitund ja rôômsal näol uksele ja hôikas, nagu evangeeliumi kuulutades:

„Juba lasevad!"

Ta kadus aga samal silmapilgul ukselt, kuhu kôik rüsinal tormasid. Sündis pilguks ajaks surumine, kôik olid kuhjas ukseaugul, nii et ükski tükil ajal välja ei pääsnud. Tagumised lôhkusid esimesi küünarnukkidega, andsid rusikatega kuklasse, tôusis kisa, kära ja sôim. Viimaks tômmati nagu punn ukseaugust, meestesumm viskus kui tugevast käest tôugatuna ôue, kukuti ninuli, üksteiste otsa, kuid tôusti sama kähku, nagu langendki oldi.

Ôues jäid kôik aga hiirekôrvul kuulama, mônel suu ammuli, mônel unustusest jalad laiali ja sinelinööbid kuumusest tulles kinnipanemata.

Pahemal pool, all metsaga kaetud orus kuuldus püsside laskmist. Ragin ulatas päris selgesti kôrvu, kajas metsa, katuselle ja ôhku.

Sel korral oli mul tundmus kui laseks sääl tuhanded püssid, kuid pärast selgus, et lahingu oli aland meie roodu kahekümnemeheline esimene rühm. Harjumata kôrv aga kasvatas kümmekond korraga ja ebajärjekindlalt kostvat pauku sadandeiks ja tuhandeiks.

Kuid imelik! Need kaugusest kostvad paugud môjusid mu tunnetesse hoopis vastupidi kui olin oodand. Tundsin peaaegu füüsiliselt kaduvat seda lääget ja nigedat siirupi kamakat kurgust, lahkus nagu painaja hingest, valdas isesugune kergus ja ôhurikkus. Peaaegu ülimeeliku rôômu tôid need esimesed lahingu tundemärgid mu hinge. Oli kui noaga lôigat pooleks ja murdund ôudse ootuse pinev vibu. Kuulsin seda raginat

meeleldi, süda oli järsku lahti ja avameelne kogu ilmale. Metsast, orgudest, katuselt ja õhust korduvad paukude kajad olid kui ülendava rõõmukoori helid.

Oli sündind midagi suurt, püha ja ilusat!

Nagu mäletan, ei tunnud ma siis külma, mis otse särtsuvalt oli kõva ja teivastes ning seinapalkides plaksus ja mürtsus. Ilm oli vaikne, lumine lagendik hellendas madalas talvises päikeses silmipimestavalt ja lõppes tumerohelise metsaga mõnisada sülda eemal. Ja näis kui oleks tuulgi vakatand kuulama jäädes ühes metsadega, hangedega ja külmast sinise taevaga. Paugud kajasid imeheledasti, otse rõkkavalt kuuskedes, mändades ja katusel. Kirendavast lumest ja päikesest valgustet orus näis olevat kui lamav hiiglane, kes sääl pähklaid kamaluga suhu loopis, need robinal puruks hammustas, või oli sääl suur koer magusasti ja innukalt kirpe närimas.

Unustet oli hoopis poodud mees, kes siinsamas seljataga räästa all vaikselt rippus ja kõike seda enam ei kuulnud. Kui ma nüüd oma silmad ta pääle lõin, nägin ta veidrat grimassi, sinkjat nägu, tardund silmi ja rippuvat keelt, polnud see enam nii jälk ja vastik kui enne. Äkki sai mulle kõik arusaadavaks, kõik, mis mulle enne mõtetuna ja mõistatusena paistis, näis nüüd nagu iseenesest mõistetav, selge ja möödapääsmatu. Taibasin poomise tarvilikkuse ja kasulikkuse ning oleks peaaegu isegi selle mehe teistkordselt oksa tõmmand, kui praegu nöör oleks katkend, mees maha kukkund ja ellu tõusnud.

Ning paukusid vahetpidamata kuuldes, tärkas minus äkki kadedus nende vastu, kes sääl all kuule vaenlase ridadesse saatsid. Kuna enne olin kahelnud vaenluse mõttes, siis võtsin nüüd otsekohe omaks selle mõiste. Ma sain nüüdsama vaenlase, olgu ta sääl kes tahes, kas sümpatiseerin ta ideedele, mille nimel ta surma läheb või mitte. Ei mitte isamaa, venna surmamise, õe või ema äranaermise pärast, ei, vaid ainult seepärast, et mu seljas oli soldati sinel ja käes laetud püss.

Kajavate püssipaukude môju oli nii vôimukas ja tugev, et end otse purjus tundsin kui kangest viinast, mis kôik mu ajus urgitsevad ja hingitsevad môtted surmas ja nagu oopium kunstunne vaibutas.

Kuid purjus olek, nagu kôik kunstlikult sünnitet rôômud, olgu viinast vôi esimese algava lahingu meeleolust, kutsuvad ikka pärast välja pohmeluse, pettumuse ja kibedustunde. Nüüd ei aimand ma aga veel seda tulevat pettumust, saabuvat pohmelust, nagu see, kes alles esimese tipsu viina môju tundma hakkab. Sest olin alles esimesed huimastavad tilgad saand oma keelele verijanu liköörist ja vaenluse oopiumist. Pidin seda magusat ja huimastavat karikat veel paljudes lahinguis pôhjani tühjendama, samuti vangide tapmises ja poomises, inimeste oksatômbamises ja äranaermises, kunni jôudsin deliiriumi, millele järgneb vastik pohmelus.

Nüüd aga siplesin kadeduse paelus nende vastu, kes sääl lahingut lôid, minu nagu unustand ja tahtlikult olid kôrvale jätnud. Nad olid mulle praegu peaaegu samasugused vaenlased, kui need, kelle vastu nad sääl oma püsse ja padrunitaskuid ägedasti tühjendasid.

Vaatasin ümberolijate nägusid ja lugesin säält juba esimesel pilgul samasugusedki tunded. Ainult Heido näis ükskôikne, nagu poomise ajalgi, ta oli koguni toas ôlgedel risakil ja keeras, maispaberit hoolikasti näppude vahel hoides, oma järjekorralist plotskit. Ta haigutas, pistis tubakajunni suhu, süütas selle pôleva ôlekôrrega pliidi alt ja hakkas tulepaistel käsi soendama. Ainult Keerenskile ja paarile teisele mehele ei näind püssipragin hästi meeldivat.

Imelik poiss oli üldse see Keerenski ja need môned mehed nagu pärast märgasin. Lahingu ajal olid nad alati kui tina tuhka kadund; oli aga lahing mööda, ilmusid nad nagu maaalt teiste sekka ja hakkasid nobedasti surnute taskuid sorima ja vangide varandust röövima. Mitte aga ainult surnute ja vangide taskutega

ei leppind nad, sest pea igas môisas ja talus kuhu ööks vôi lahingu eel jäime kapteni käsku ootama, leidsid nad ikka midagi, mis neile näppu hakkas ja oma varanduse sekka sündis. Nii märgasin kuidas Keerenskille ühes môisas sametpüksid jalga tekkisid, mis talle muidugi laiad olid ja sääred pikkuse poolest ka sukkade aset täitsid. Viimaks ühinesid nad kôik mitmekesi nagu ärimehed kindlal suusônaliselt mahatehtud lepingu järele, varastasid kusagilt talust hobuse ja laia kanakorviga ree, kus nad oma korjat varandust hakkasid vedama, mida lôpuks niipalju kogus, et tasku ega selga enam ära ei mahtund.

Nüüd kôndisid need mehed aga ärevate nägudega ringi, kibelesid kannatamata ühelt kohalt teise, kuna nende näod kord naeru kord heitumust väljendasid, mis sääl heitles rôkendava puna ja kahvatuse vahel. Keerenski vaatas nüüd iga silmapilk vana hôbeuuri, raputas seda kôrva ääres, näpitses nikkel-ketti ja tilgutid selle küljes, pistis tasku, kuid vôttis varsi selle loksikese säält uuesti välja. Siis jooksis ta tuppa, viskas peotäie ôlgi pliidi alla, soendas käsi, kuid tôusis säält ennegu ta nad soojaks oleks saand, ronis pööningulle, puges keldri, sôi sääl toorest kaali, kuulas püsside raginat, tômbas siis puukuuri ukse lahti, vôttis maast pulga, viskas sellega varblast katusel, lôi siis püssi päraga aknaruudu katki ning ühe sônaga, polnud otsa ega äärt ta kibelustel. Ta istus kui nôelade otsas ja keerles kui varinupper siiasinna.

Kogu rühmagi, mis nüüd hunnikuna ôues ükstteisest läbi sagas, oli valland isesugune elavus. See elavus tôusis aga oma tipule, kui pahemalt poolt metsast üksik ratsanik lagedalle ilmus, hobuse peatas ja heleda päikese tôttu altkäe ümbrust hakkas vahtima. Natukese aja pärast andis ta aga hobuselle kannukseid ja kihutas nelja maja poole.

Oma vôi vôôras?

Arusaamatuses haarati äkki värisevail käsil püssid, ragisesid lukud, laadides kuuli rauda, kuid lähedalle ajades tunti ratsanikus oma roodu side. Ta kihutas ähkiva hobuse seljas ligi ja hakkas juba kaugelt vehklema ja karjuma:

„Kapteni käsul mingu teine rühm lahingu korras paremat kätt teed männikut mööda kiirmarsis môisa pääle ja vastujuhtuva vaenlasega lahingusse astuda!"

Ta karjus seda sarnasel käskival toonil nagu oleks ta ülemjuhataja. Ta näos oli sääljuures uhkus ja käsk, mis mingit vasturääkimist ei sallind. Ta oli suurem ja vägevam käskude edesiandmises kui käskude andja ise.

„Ää ikki takka lahti löö!" tähendas Heido ja terve rühm pahvatas nii kôvasti naerma, et püssi pragingi enam kôrvu ei kostnud.

Ratsanik aga tegi kui ei kuuleks ta neid sônu üldse, ega näindki seda naervat hulka, kuid tigedaks ja vihaseks läks ta näost sellegipärast, sääl juures karjudes veel käskivamalt ja kôvemini:

„Rutem, rutem, mis te magate siin, meie ammugi lahingus, vedelevad siin kui vorstid, rutttuuu! rutttuuuu! kas kuulete!!!"

Ta karjus ka siis veel kui hobuse oli ümber käännud ja metsa poole tagasi kihutas. Mehed aga naersid ja hirnusid teda sinnagi veel järele.

„Üks piab ikki narr olema, kust's naeru mudu saab," tähendas Heido uuesti ja jälle saatis ta sônu mürisev ja otse jalustrabav hirnumine.

Kisa aga näis üldse meestele praegusel silmapilgul meeldivat ning käratsedes ja kaageldes jooksid nad ahelikku. Polnud enam seda söövat vaikust rivis liikudes, nagu ennist, otsegu peoga oli jagat kôigile rôômu ja vallatust. Ei olnud tundagi neis mehis surmaminejaid, ei tulnud kellelegi meele, et juba mône

minuti pärast igaüks neist võiks lamada elutuna külmal lumel, lai kuulihaav pääs või kõhus. See rõõmuloit oli aga nii sarnane küünlatule leegile enne lõpulikku kustumist.

Ja peaaegu jookstes sammus ahelik üle lagendiku maanteest paremal pool olevasse metsa ja liikus sääl püsse laskevalmis võttes edesi. Kuid metsas, kus igaüks käratseja oma häält võõrana vastukajavat kuulis, jäi ahelik pikkamisi sõnatuks. Inimeste sammudki muutusid hiilivaks, kuna silmad teravasti ette hakkasid piiluma. Võib olla, oleks mehi nagu ennistki valland loomusunnilik hirm, kui mitte paugutamine pahemal pool tuju olla poleks lasknud kukkuda ja kunstlikult selle ülal hoidis, nagu alaline ärritus, nagu lakkamata õrritus. See ragina kaja oli seltsiks nagu koer jahimehele, kui ta hilja ööl läbi pimeda metsa koju ruttab, või nagu tuli öömajalisele kesk pimedat ja õudset lagendikku.

Järsku jäi ahelik seisma. See tuli nii äkki nagu oleks kõik korraga käimise unustand, nagu oleks jalgadesse ühelhoobil halvatus üle liha lööند.

„Näe!“ ütles iga suu iseeneselle, kuid see ei saand kuuldavaks, see tuli ainult sosinal üle huulte, mida teise kõrv ei püüdnud.

Ees paistis rida mehi halles sineleis, püssid laskevalmis käes. Need jäid seisma sama äkki, seisatasid pilgu, nagu suures imestuses, siis käis vali kamando:

„Ложись!“

Ja nagu oleks see käsk ka meie aheliku kohta käind, leidsime kõik endid korraga kõhuli maas, püss vastu õla, silm sihtraual, näpp lukutriklil.

„Пали!“

Nagu iseenesest tuksatas käes püss, vilgatas tuli rauast metsa hämaruses ja käis järsk kumin kõrvades. See äkiline kumin, mis metsas kümnekordselt lajatas, masendas ja küpsetas närvid esialgu täiesti. Nüüd ei tunnud ma enam midagi, ei hirmu, rõõmu ega ahas-

tust. Oli ainult helisev kumin kôrvades, triklitômme näpus, püssi laadimine käes ja padrunitaskust kasetivôte. See liigutuste rida ja kordumine oli täiesti mehhaaniline, kus mu meeled ei mängind mingit rolli. Mehhaanilistel liigutustel oli kaasaskäiv ka mehhaaniline käemusklite ärritus, kui püssilaadimise liigutus kohe ei ônnestand vaid kordumist nôudis. Lasksin ruttu, vaatamata, sihtimata, nii kiiresti paugutades kui jôudsin.

Ent pikkamisi hakkasid mu meeled jälle märkama ses masendavas mürinas. Sain kui jaokaupa, väikeste raasukeste haaval môistuse tagasi, pikkamisi ärkasin kui minestusest vôi raskest unest. Ning esimene nähtus, mis mu meeli puutus, oli paukude vahelises vaikuses kostuv mahe vingumine ôhus. Tundus kui määratu suure kuldnokkade karja ligidus, mille pesad siin puude otsas näisid olevat; sädistamise asemel tôid nad kuuldavalle aga ainult pikki vilesid. Ajuti lôppes vile järsu plaksakuga puusse, lähemal vôi kaugemal. See hääl oli esiti nii uudne, et mu môistus silmapilkselt seisukohta selle vastu ei osand vôttagi, aimamata kas see hääl kasulik vôi kahjulik mu elule, mu isikulle. Siis aga vilgatas mu ajus äkki kuri aimus, kui see mahe kiunumine ôige lähedal kuuldus, peaaegu mind ennast oleks puutund, ja tundsin kuidas mingi raske, kuri ja pahaendeline möödus.

Kuulid!

Siis alles ärkas minus enesekaitse tung. Kuid millega môistus hiljaks oli jäänd, seda oli instinkt juba algusest pääle talitand, sest peaaegu eneselle teadmata lamasin jämeda puukännu taga. Muidugi poleks see mädanend ja pehkind puukänd mind ühegi kuuli eest kaitsta suutnud, vôis ainult varjamises vaenlase eest kasulik olla, kuid mul oli seekord suur usk sellesse puukändu, jumaldin seda kui kaitsevalli, kui vägevama sôrme, mis mind kôikide kuulide eest näis varjavat nagu raudne puurisein verijanulise kiskja vastu. Tookord oli see ônn teadmatusest, vôib olla oleks see teadmatus

puudund, või juhtumisi mõni kuul mädanend kännu pihustand, sellega kõik mu usu kindlasse kaitsjasse ja varjajasse ühelhoobil purustand, võib olla, oleks ma just seetõttu, nagu lahingus harjumatu, täiesti kõlbmatuks sõduriks saand. Kuid ka vanad ja harjund sõdurid petvat end sarnaste kasutute kaitsetega, sääljuures aga päris teadlikult, sest kes siis ei teaks, et kuul lumest peaaegu sama kergesti kui õhust läbi lööb, ometigi on nad aga julgemad kui neil lahingus peotäis lund nina ees, mis peitmise mõtteski vaenlase eest täiesti asjatu. Samuti mängib petliku kaitsja osa sõduril ka harilik riidest müts, mille kaotamine sõduri kesk lahingut otse paanikasse võib viia! Ka kõigeparemast raudmütsist lööb kuul kerge vaevaga läbi, see on kuuli läbistumisel roostetand kildude tõttu, mis ühes kuuliga haava satuvad, palju hädaohtlikum kui riidemüts, seda teab ka vist iga kiivrikandja sõdur, kuid julgust lisab see tarbetu asi kindlasti sõduri hinge kaunis suure osa.

Samal silmapilgul, kui olin märkand end puukännu taga, sellesse uskuma hakand, ärkas minus ka surmahirm. Nagu kogemata leidsin selle endas, nagu kadund asja, nagu meelest unund ja kaua asjata meeletuletet mõtte, mälestuse, tunde. Siis nägin esmakordselt selgesti ka püssikirpu ja sihtrauda, silm hakkas kauemini sihtima ja püss ka vist seetõttu paremini märki laskma. Vähemalt ma tahtsin ja püüdsin seda teha kõige teadmisega, isunesin, et iga mu kuul tapaks ja tabaks.

See tahtmine hävitada oma vaenlane, tappa oma surmaja, valada oma ähvardava vastase veri, see oli tahtmine ise seeläbi hädaohust pääseda — seks oli vaja hukata see, kelle verijanulised kuulid näljaste häältega nagu surmasääsed lähedal vingusid. Mu virgutaja, mu ässitaja, mind mõrtsukaks tegija oli hädaoht, surmahirm.

Kuid pettusin siiski endas kaua valmind ja hingitsend kartuses. Hädaohust tingit surmahirm polnud siiski nii jõuline ja masendav kui ennist olin ootand.

Vôib olla, môjusid selle vähenduseks tookord kaasa just kôrvalised, juhuslikud nähtused.

Ilm oli sel päeval äärmiselt külm, nii, et püss juba môninga kaseti tühjendamise järele aurama hakkas, mis otse kraadıklaasi täpipäälsusega näitab temperatuuri madalust. Heido ütles alati püssirauda, selle auramist ja värvivôtmist laskeajal silmides, mitu kraadi külma kunagi kord oli, samuti kui vanaaegsed inimesed pôhjanaela ja odamuse seisu järele täpipäält kellaaja teadsid. Oleks ma täna Heido käest küsida teadnud, oleks ta kindlasti ôige vastuse annud, mis aga igatahes mitte alla 20 ⁰ poleks olnud.

Vist oli see läbi riiete kurjalt ihu kallale kippuva külma teenus, et ma ses lahingus ainult vähesel määral surmahirmu tundsin. Külma käes kannatamine ehk paraliseeris suurema osa mu surmahirmust, mis aga omakord, nagu vastumürk nôrgendas külmatunde, nii, et ma täiel määral kumbagi ei tunnud.

Môni aeg hiljem kôneles mulle mitmete aastate kaupa maailma sôjast osavôtnud sôdur, et ta surmahirmu ei püssikuulide ega shrapnellikildude all sugugi pole tunnud, kui oli sunnit olnud lebama kaelast saadik jääkülma vett täisjooksnud kaitsekraavis.

Inimese aju aga ei suuda kunagi korraga kaht môtet môtelda, närvitsentrum kunagi kaht üheajalist tunnet analüseerida, ta môôdab ainult nende suuruse ja môjuvuse, arvab suuremast vähema maha ja alles siis suudab ta ülejääki eritlema hakata. Kumb tunne oli minus aga praegu suurem, kas külm vôi surmahirm?

Nagu mäletan, ei tunnud ma ses lahingus külma üldse, hırm aga ei ulatand üle k a r t u s e staadiumi. See kartuse ivake oli puhtmôistuslik, môte kalkuleeris külmalt ja selgesti: kas läheb see tinaraasuke minust mööda vôi vôtab elu? Ja imekergelt ja kiiresti hakkas töötama mu môte. Ma ei mäleta küll praegu enam, mis mind nimelt siis huvitas, kuid mu mällu on jäänd

veel selgesti teadvus, et sinna mahtus selkorral palju muid, kôrvalisi, tühiseid ja ebatähtsaid môtteid pääle surmasaamismomendi ettekujutuse. Viimase püüdsin nagu väevôimuga oma ajust hoopis tôrjuda, talle nii vähe paika anda kui vähegi vôimalik, püüdes ikka uute ja uute môttejuppidega oma aju täita säält kaugelt, alles hilja möödund rahuelu ümbrusest. Neid môtteid sigitasin kui enesekaitset selle näruse, ebameeldiva ja vastiku môtte vastu, mille nimi oli surm. Need kôrvalised môtted olid kui lôksude, linnupüüniste ja hundiaukude rägastik, kuhu püüdsin hävitada, hukata selle ainsama, pääletükkiva alandava ja häbistava tunde.

See näis mul vahetevahel hästi kordaminevat, ainult siis käis äkiline värehtus, nagu kôrvetus, nagu tulikuum vesi üle ihu kui vaenlase kuul hästi lähedal kiunus ja jälle tundsin mööduvat midagi rasket, suurt, pahaendelist ja peletavat. Siis sai masendav surmahirm äkki mu olemise üle hirmsa vôimu, unustin kôik muu, kôrvalise, sain väikeseks, imepisikeseks ja väetiks putukaks selle suure, raske ja armuheitmata surmamesilase ees. Kuid seda ülekeevamat rôômu oli täis järgmine silmapilk, mis sellele järgnes — uus hädaohust pääsmise tunne. Milline häämeel sööstus nüüd esile, et kuul minust puutumata möödus! See oli kui uuestsünd, järjesti korduv, sama korduvalle suremiselegi. Seda magusam ja ihaldetavam aga ärkas mu olemuses elutahe, ühtlasi ka üleslööv verijanu ja metsik viha selle vastu, kes mind sellesse elu ja surma vahel kôikuvasse olukorda oli sundind. Iga kuul, mis ma nüüd omast püssist saatsin vaenlase ahelikku, kiunus sinna mu otsekohese sajatuse ja needusega!

„Pôgenevad! Pôgenevad!“ kostis korraga niisugune rôômuröögatus paremalt ja pahemalt poolt, mida ma esmakordselt elus kuulsin. Püssiragin läks aga sel silmapilgul veel ägedamaks ja tihedamaks, nagu uut hoogu, uut energiat saades, mille sekka kostis kisa, otse elajate karjumine.

Samal momendil märkasin oma ees, umbes viiekümne sammu kaugusel jämeda puutüve tagant ülestôusva kogu hallis sinelis. Ta hoidis küüru ja katsus hiilides pôgeneda. Nüüd oled sa mul käes — haa! Tükk aega vahtisin teda otse armastava ja austava pilguga nagu kallist saaki, tundsin otse metsikut rôômu ta elust, mis mu meelevalla alla oli antud! Lôin ettevaatlikult püssi palge, sihtisin kaua ja hoolsasti, pidin juba trikli tômbama, kuid ei täind — vast läheb mööda! — ja sihtisin veel suurema hoolsusega. Samal silmapilgul, kui juba triklit teistkordselt tahtsin tômmata, küürutas kogu maha ja peitis enda järgmise puu taha.

Mu vihal polnud piiri! Oleks selle ninapidi vedaja, kavala petja jalgadega puruks trampind, püssi päraga ta lömastand süldiks ja sodiks, sest oma peitmisega oli ta mult ülekohtusel ja lubamata kombel röövind môrtsukaks saamise rôômu!

Ja nüüd ärkas mu hinges tôsine jahimehe instinkt. Ma teadsin, et vaenlane sääl puu taga peidus oli, kogu aeg ei lasknud ma seda kohta silmist, ei lasknud selle aja kestes oma püssist kà ühtki pauku, küttisin kannatamata kannatusega, oodates ta uuestilmumist. Olin kôik muu unustand, kadund oli surmahirm, môtted ja meeletuletused — olin juuksekarvast närviotsani üksainumas ootus . . .

Järsku nägin: hallis sinelis vaenlane tôusis silmaspeetava puutüve tagant, hiilis küürus edesi ja kuigi ma seda liigutust olin kogu aeg ootand, teda küttind, sündis ta ilmumine täiesti ootamata. Sôin teda jälle silmadega, tundsin kuidas mu süda rinnus lainetas suurest ja metsikust rôômust nii, et esimesel silmapilgul püssi ei taiband haaratagi. Kui selle järgmisel silmapilgul palge lôin, pinevalt sihtima hakkasin — oli juba hilja — ta oli juba järgmise puu taga mu eest redus. Ah, sa kurat! Elajas! Siga!

Võisin hulluks minna vihast ta vastu, võisin mõistuse kaotada!

Ja kujutelge ainult! Kui jälle mulle määratuma näiva aja teda olin küttind, ta puutüve tagant tõusis, ei läbend ma ärrituses korralikult sihtida ja lasksin — mööda! Mis veel koledam — ta kadus lõpulikult mu silmist põõsastesse. Sellega oli ta mind teotand, mu võitnud, mu tapnud!

Samal ajal märkasin aga teisal samasugust hallis sinelis põgenejat! Ta jooksis suure männa tüve tagant hulk maad eemaloleva kõrge sammaldand kivi poole. Võtsin ta püssikirbule, sihtisin pilgu aega korralikult — võib olla, olin oma praegusest fiaskost kainestund — ja lasksin. Päris selgesti nägin kuidas vaenlasel jalad alt lööti, püss käest kukkus, ta õhus kätega ülesalla vehkles ja siis hunnikusse lumme langes.

„Kukkus! Sai!" karjusin sarnasel häälel mida ma isegi enam ei tunnud. See polnud mina, keegi teine, elajalik ja toores tarvitas mu kõri. Ses hääles oli suur rõõm, suur viha ja kättemaks.

Nüüd aga märkasin juba mitut põgenevat vaenlast korraga. Need ei püüdnud enam end peita, vaid põgenesid paanikas ja mõttetult. Ja nagu oleks see mõttetus ka meile külgi hakkand tõusime kõik püsti ja sööstsime põgenevale vaenlaselle järele. Kõrvus lõi ärritusest sumisema, silme ette ilmus paks udu, pähe lõi raske huimastus. Olin nagu mõistuse kaotand, jooksin kui unes üle kivide, kändude, puujuurte, nagu oleks terve tsisterni puhast piiritust alla neelnud, mis mind hirmsal kombel näis marru ajavat.

See oli esimene karikas verijanu viina, mille sel päeval põhjani tühjendin.

Vaenlase õnnetuseks lõppes varssi mets, nad pidid tahes ehk tahtmata jooksma lagedalle väljale. Kuid ta õnneks oli meie entusiasm, võidurõõm, võidujoobumus.

Kui nad sääl lagedal väljal meie eest põgenesid, ei lasknud me hästi märki, paugutime hädaohu puudumise tõttu hooletumalt, rapakalt, sihtimata. Meil polnud aega juhtida enam tähelepanu sarnaselle tühiselle asjale nagu sihtraud, enesekaitse instinkt ei dikteerind seda enam. Ja pääasi, neid oli korraga niipalju nähtaval, et ei osand neist valida üksikut, pihta sihtida ja tappa. Iga pauguga tahtsime mahalasta kogu põgeneva aheliku ning kuulid möödusid paratamata üksikust. Eks lase ju ärevusse sattund jahimeeski tihti mööda suurest pardikarjast, sama kütt, kes iga üksiku roogudest tõusva pardi kindlasti tapab?

Ja veel üks üllatus, mis mind metsast lagedalle tulles ja sääl vaenlase ahelikku nähes jalust rabas. Metsas vastutulevat ketti nähes, arvasin sääl kindlasti olevat mitusada meest, siin aga põgenes meie eest vaevalt mõnikümmend!

Nüüd seda pärast meeletuletades, näeks kui praegu nende põgenemist üle päikses hellendava, kiirgavalt sätendava lumise välja. Kuid selkorral ei näind meist keegi seda ilusat ilma, seda sädelust lumel, seda looduse vaikust, mida eksitasid ainult meie püssipaugud ja krigisevad jooksusammud. Oli silmis ainult vaenlane-jahisaak, mida tahtsime hävitada, hädaohutaks teha oma vastu.

Kujutlen endid nüüd sääl gladiaatoritena hiiglas, looduslikus, lagendikust moodustet amfiteaatris — metsad, võsad ja üksikud põõsad ümberringi pinevil vahtimas meie verimängu, aplodeerimas paukude ja karjumiste kajal. Kus oli aga see, kes need gladiaatorid oma lõbuks sinna välja saatis?

Kui väike, kui tilluke paistab inime sääl keset lagendikku, kui suur on aga ta verijanu, mis tõuseb üle metsade, mägede, orgude ja pimestab valgusegi taevas!

5.

Lahing oli võidet. Et see aga esimene oli mu elus, siis paistis ta verisem ja ägedam kui kõik pärastised. Iseenesest oli ta aga üks vähemaist, sest tegu oli meil siin olnud ainult vaenlase ühe kokkusuland rooduga, mis pääasjalikult hiinlaste rühmadest koos seisis. Kuid sellegipärast, kõnelid pärastised õiged teated keelt mis tahes, seda kuulirahet, seda uut, enneolematut hingevapustust ei tunnud ma pärastistes enam sel määral, mis mulle siin osaks oli saand. Kõik sündmused, olgu nad kui õudsed ja masendavad tahes, ei oma kordudes enam sarnast jalustrabavust kui esmakordselt oma uudusega haarates. Ning seda kordumuse reeglit aluseks võttes taipamegi vast pisukese osa vana ja harjund sõduri hingeelust, ta rahuga, harjumusega, ükskõiksusega ja peaaegu näilise surmahirmu puudumisega. Kordumine mehhaniseerib lõpuks inimese, teeb ta tuimaks alatasa ilmsiks tulevate ühede ja samade nähtuste ja tundmuste vastu. Tal saab lihtsalt igavaks surmahirmu tunda, see tüütab ta lõpuks hoopis, nagu muutub igavaks alaline sõber, amet ja abielu. See hingeelu mehhaniseerumine ongi sõduri vanadus, väärtus, kõlbulikkus ja küpsus. Selleni jõutakse aga eluga riskeerides, kunni värsket verd rahulikult suudetakse vaadata, kui see haavast lahkab, või lumele tardund punane sült põrmugi rohkem närve ei ärrita kui lombis olev vihmavesi, kunni korjuse (ükskõik, oma või vaenlase) pääle istudes rahulikult võib piipu popsida või sõduri katlakesest suppi lõrpida. Ühtlasi tõstab aga sarnane harjumus suuresti sõduri iseteadvust, mis laseb tal erainimeste pääle ülalt alla vaadata, neid madalamateks inimesteks pidama hakata ja hinge põhjast oma põlastust nende vastu ilmutada.

„Kus sa kurrat lähäd! Seisa!“ karjus rühmaülem nähes erariides meest üle môisa ôue minevat kui juba pärast lahingut kolonnides väravast sisseastusime.

Mees vaatas esiti vihast häält kuuldes kartlikult ringi, kuid kuuldes eestikeelseid sônu, jäi seisatama, pilutas silmad, vahtis tükk aega ôue sammuvaid sôdureid ja tuli siis kiiresti värava poole. Kui ta päris ligi jôudis, nägime ta näol otsekoheselt rôômsa naeratuse. Ta hüüdis kôva ja valju häälega, rühmaülemalle värisevat kätt pakkudes:

„Tere poisid! Kanged mehed, andsite vägevast, pistsid kui kanad minema, näe, supikatla jätsidki keset ôue aurama!“

Tôesti auras veel pôgenejate supikatel keset ôue, aisade vahel norutas pooleldi rakendet hobune, liigutas kôrvu, tôstis jalga, lôdistas alumist mokka ja vaatas nina üle aisa otsa tôstes hääli kuuldes värava poole. Nähtavasti polnud sel loomal surmahirmuga tegugi, ta ei môtelnudki meid nähes pôgenemise pääle, vôib olla aimas ta elajalikult tark aju, et ta ühes supikatlaga kasulik nii hästi „punastelle“ kui „valgetellegi“. Kokk oli aga kabuhirmus pôgenend ja oma sôdariista, pikavarrega kulbi katla kôrvale maha jätnud. Vôib olla, oleks see rumal vaenlase kokk meile supikatlaga kôige suuremas rahus väravalle vastu sôitnud, poisid suppi saama kutsund, ehk oleksime talle siis samuti elu kinkind kui hobusellegi. Nähtavasti pidas ta ennast inimeseks ja arvas paremaks igaks juhtumiseks pôgeneda, sest kahejalgsetelle ei anta ju nii kergesti armu kui neljajalgseile. Seda hädaohtlikum oli veel sattuda praegu meie kui mittesôdurite kätte, kes me alles esimest shaakali verijanu pôdesime ja tapmist alles kui eksperimenti armastasime.

Vaatasin seda meest, kes praegu selle saagiks pidi langema.

Tal oli seljas mingi jahipinsaku taoline rohekashall ülikuub, pôdrasarvest nööpidega, mis ulatas ainult pôlvedeni. Korralikud, kuid rühkund püksid pugesid pikkadesse, hästi määrit, tervetesse ja paksutallalistesse säärikutesse. Pääs oli tal kôrge rebasenahast läkiläki riidesirmiga ja nahknööridega. Juure astudes herendas rôômust ta täissöönd näos kaks rasvakottidesse uppuvat silma, mille all oli tüse nina, tihe mokahabe ja rôômsast, otsekohesest naerust laiali venind suu.

Ta rühmaülemalle pakut käsi jäi asjatumalt selle oma ootama, siis tômbus see nagu iseenesest aralt tagasi ja jäi lôdvalt rippu. Ennegu mees veel sônakest sai lausund haarati tal rühmaülema käsul kraest ja ôladest kinni, keegi sôdur, kel talimüts puudus, vôttis ta läkiläki ja pani oma lagunend pläsu sinna asemelle. Selle pläsuga näis mees nüüd väga imelik, see ei läind sugugi kokku ta täissöönd näoga, ega korralikkude riietega.

„Vôlla! vôlla!"

„Oksa, oksa!"

„Üles! Üles! karjuti läbisegi laialt naerdes ja metsikult hirnudes. Mitu kätt tirisid mehe aia ääre, suure lôhmuse alla. Mees rabeles vastu, karjus midagi, kuid üldise kära ja kisa tôttu polnud midagi kuulda. Nagu iseenesest ilmus Keerenski nööriga, jumal teab, kust ta selle nii ruttu sai! Vôib olla, oli ta juba ennist igaks juhtumiseks väikese maja pööningult ülearuse nööritüki tasku pistnud, vôis olla aga ka sama nöör, millega juba kord enne lahingut oli poodud. Ta hakkas hoolsasti ja ruttu seda poodava kaela siduma. Keegi ei arvand hääks teda segada, sest Keerenski oleks kindlasti praegu suures poomise innus vôistlejale hammastega ninna vôi kätte kargand. (Pärast jäigi see poisike roodus timmuka ja vôllatômbaja ametisse. Staadi järele küll sarnast ametkohta ette nähtud polnud, kuid tegelikult sai ta olevaks, reamehe palganormiga, millega Keerenski

leppis, ega palgakôrgendust nôudma läindki. Lisapalgast, mida maksid poodute ja surnute taskud, kord rohkem, kord vähem, jatkus talle selle kôrge ameti tasuks küllalt.)

Juba oli ta nööri poodava kaela saand ja hakkas nagu orav, nööriots hambus, mööda siledat puutüve nobedasti üles ronima. Jôudes esimese suurema oksani, viskas ta nööri üle selle, sedamaid hüppas ta aga ka ülalt alla otse nööri otsa rippu. Ta ripnes nööri otsas küünte ja hammastega, hoides sellest kramplikult kinni, nagu ripuks ta aigutava kuristiku kohal.

Vôib olla, taheti poomine just seepärast ülekuulamata kordasaata, et rühmaülem veel väga hästi mäletas oma ninapidi vedamist väikeses majas ühe „punase“ poolt. Nüüd ei tahtnud ta meeste ees enam teistkordselt narriks jääda ja tarvitas vôimu. Meestele aga andis teguvôimsust ja tahtmist vist küll kindlasti ka see asjaolu, et poodav oli eraisik. Ta ei kuulund sôduri seisusse oma riiete järele ja sôdariistade puudumise pärast, mis ta olemasolu siin tarbetumaks tegi püssimeeste seas, koguni hädaohtlikuks, sest iga salakuulaja vihkab püssi. Ehk polekski temaga ka siis nii toorelt ümberkäidud, oleks ta kannud kas vôi vaenlase sinelit, see oleks sôdurite silmis eraldand ta harilikest inimesist ja omasarnaseks, omaseisuslikuks teind.

„Pidage, keda te sääl poote!“ kuuldus äkki meie seljataga kapteni vali hääl. Kôik vaatasid tagasi, ehmatand nägudega, nagu süüteo päält tabatuina. Keerenskil libises iseenest nöör käest ja mees, kes juba ôhus siples, kukkus uuesti alla. Tundes vabadust pistis ta äkki jooksu, kuid nobedad käed vôtsid ta juba môningal sammul kinni. Nüüd tiriti ta kapteni ette, kes parajasti oma rühmaga môisa oli jôudnud. Nagu varssi selgus oli ta siit môisa valitseja ja ihust ning hingest „valgete“ poolehoidja. Lôpuks osutus ta

meile väga tarvilikuks ja kasulikuks meheks. Astus vabatahtlikult meie väeossa, määrati pataljoni kaptenarmuseks ja hoolitses väeosa produktide eest.

Keerenski jäi aga sel päeval saagist ilma ning kogu roodus olemise aja oli ta kaptenarmusega tülis ja verivaenlane. Iseäranis ei annud talle rahu kaptenarmuse kulduur ja lakitud säärtega saapad. Kõike seda varandust luges ta ju esimesest nägemisest omaks. Ühel ööl aga kadus see tiksuv varandus kaptenarmuse vestitaskust ja kui ta samal hommikul oma pikki säärikuid hakkas jalga tõmbama, olid need ülalt kunni alla taldadeni noaga lõhki lõigat.

Rühmaülem aga sai kaptenarmusega suureks sõbraks, nurus talt tihti üht kui teist oma kasuks välja ja sõi alalõpmata kaptenarmuselle kodust järelesaadet pekki, võid ja pannkooke. Ta oli kaptenarmuse pääle vihane ainult poomise päeva õhtuni, kus ta selle pooleli jäämise pärast meeste ees jälle narriks oli jäänd. Ta oleks sel päeval häämeelega näind kaptenarmust oksas rippuvat, et oma väiklast enesearmastust, mis, võib olla, just seepärast seda enam ülekees et ta rühmaülem oli, pisutki rahuldada. Tusaselt kärkis ta meestega, kes aga tal ehtsõdurliku vastunarrimisega meele veel haigemaks tegid, mispärast ta üht reameest vihaga lõi ja taltsaks sai alles kapteni noomitusest.

Hilja õhtuni kestis pataljonis esimene pärastlahingune meeleolu. Leidus lõpmata hulk suurustajaid. Ühel sinel, teisel müts, kolmandal saapad, neljandal aga püksid läbilastud, kuna lähemal järelevaatlusel paljudel riietes kuuliauku polnudki ja kui oligi, siis tuletas see meele ennem noaga ja meelega tehtud pilu.

„Kui ta küll auku ei löönd, eks ta puutund siis sineli karvu!“ tönkas Heido.

„Miks ta ei löönd, kas sul silmi pääs pole, mine osta omale prillid!“ kurjustas tütarlapse näoga poiss ja pistis sõrme läbi sineli hõlmas oleva augu.

„Mis sa mölad, see mône kuuliauk, ma nägin kui sa sääl nurga taga noaga torkasid, ära mulle tule rääkima", süüdistas rôugearmiline.

Suurustaja läks häbi pärast punaseks, tegi nüüd, järsku teist juttu ja püüdis eemale hiilida. Ta oli ônnetu ja tusane oma sissekukkumisest.

Mindi otse kaklema kui usutetav ei uskund, anti kôrvakiile kui keegi julges vastuvaidlema hakata.

Môisa saalis oli vana, ärataotud klahvidega klaver. Keegi hakkas seda mängima ja nüüd läks tants nagu iseenesest lahti! Paar, kolm poissi kadusid toast ja läksid tüdrukuid otsima. Varsi tulid nad tagasi ühes ümberkaudsete talude, siinse môisamoonakate ja teenijate tütardega ning simman sai täie hoo. Ei olnud enne kusagil pidul ega olengul märgand sarnast ülekeevat meeleolu, sarnast tantsuhimu, sarnast pöörast elurôômu, kui siin frondil pärast lahingut, eel ööd, kus vaenlane iga moment vôib kaela langeda ja kuulipritsidega akendest sisse lasta. See oli otsegu tasumaksmine eneselle möödund ja tulevaste lahinguôuduste, surmahirmude ja, vôib olla, surmagi eest, mis juba homme vôib kiunuvast kuulist äkki ja ootamata tulla. Tantsiti ja kurameeriti tütarlastega kuidas igaüks vähegi oskas. Ka kôige vagasemgi poiss, kes enne tütarlapsi häbenes, lôi siin kindlalt ja julgelt peo ümber tüdruku piha ja lôi tantsu, vôi hakkas silmapilkselt armastama. See armastus oli muidugi tulikuum, ôrn, südamlik ja otsekohene, sest tunti kadedust ja mindi tütarlapse pärast oma parema sôbra ja seltsimehega tôsiselt tülli ja vaevalt, et môni teist armukadeduses maha ei lasknud. Ja tüdrukud, needki polnud siin nii kinnised, uhked tôrksad ja kättesaamatud. Kas tômbas neid sôduri sinel, vôi meeste vahvus, vôi olid nad samuti hurmat sest frondimeeleolust, mine tea, kuid nad said nätskemaks, lobedamaks ja heldemaks. Solgutetuina libisesid nad ühe käte vahelt teise pôlvele, ühelt pôlvelt teise sülle.

Jooksid ringi kui kuumad pliidid, juuksed lahti, seelikud korratuses. Klaver aga tagus väsimata lugusid ja, nagu mingist huimastavast gaasist, mis lôi pähe, silmi, südamesse, meeltesse, närvidesse, keerlesid paarid väsimuseni, hingelduseni ja kukkusid lôpuks kahekaupa pôhku. Näis kui ärkaks eluinstinkt siinsest surma ligidusest veel otsekohesemalt kui kusagil mujal. Näis, nagu sirutaks kôik elavad oma käed kirglikult naudingute järele, kartes hiljaks jääda, tahtmata seda silmapilgukski edesi lükata.

Muidugi môjus meeleolu ülenduseks ka see veel kaasa, et meie pataljonist ses lahingus ühtki surma polnud saand, kuna vaenlaste korjused kaugele, sinna kuhugi metsa olid jäänd vedelema. Oleks need siin nähtaval olnud, siis vast oleks veristet ja lömastet korjuste nägemine meeste pääle rôhuvalt môjund ja vôidurôômu, ülendet tunde halvand, sest olime alles harjumata verd nägema ning iga surnu, olgu ta oma vôi vôôras, meile alles püha ja puutumatu. Nüüd aga polnud neid silme ees, teada oli vast nende arv, kaheksa, mis veel omakord meeleolu ülendavalt môjus ja tuju suuresti tôstis.

Tantsiti nii, et unustet olid isegi supikatlad ega kellelgi tulnud meele kokkasid sôimama hakata, kes kogu päeva toiduga pagus olid ja nüüdki veel, kus lahing ammu lôpnud, näljaseid, hommikust saadik söömata mehi söötma ei ilmund. Vist olid nad esimesi lahingu pauke kuuldes kümme versta frondist eemale ajand ning nüüd kulus neil järelejôudmiseks kindlasti mitu tundi. Ehk oli neil veel suurest ehmatusest supp keetmata ja pudru autamata, enamlastest mahajäetud supikatlas oli aga ainult kuum vesi ja mehed olid hilja ööni täiesti ilma ivata.

Alles kella kümneks jôudsid supikatlad kokkadega môisa ôue ning siis tormasid mehed kui näljased hundid nende kallale. Ei olnud aega supinôud lumme jahtuma

panna, hakati niisama palavalt helpima ning sel ôhtul kôrvetas kogu pataljon oma suud ja keeled kokkade süü pärast. Mehed sôid nii ahnelt, et supist puudu tuli ja praegu kättejagat päevane leivanorm korraga kôhtudesse kadus.

Nüüd aga ilmus ilmne rammetus. Seediv kôht tôi välja kogu päeva varjusurmas olnud väsimuse, mille tagajärjel unetahe keelele ja silmanurkadesse ilmus. Tants lôppes nagu iseenest, tüdrukud kadusid kortsund seelikutega ja sasis juukstega môisamajadesse ja lähemaisse taludesse.

Ei olnud äkki üheski muud tahet kui magada, mônel tuli uni nii järsku, et sinelit ja mütsigi ei saand aega seljast vôtta ja niisama pôhku kukkus kui ront ja norises juba järgmisel silmapilgul nii valju ja rahulikult, nagu poleks terve päeva jooksul midagi sündind.

Viskasin enda Heido kôrvale pôhku, kes kokkasid kurjalt kirus ja sajatas tusaselt oma ette mômisedes. Vist oli ta ainuke pikisilmi supikatla ootaja ja tühja kôhu käes kannataja sel ajal kui teised simmani pidasid ja oma tühja kôhu hoopis olid unustand.

„Ole nigu môni raudmagu, kes kümne päeva takka korra midagi igemesse saab, nälgu ku unt nende kuradite pärast, mis neil, isi kannika otsas, et nad kôik koivipidi katla kukuks, pôleta veel suu suure näljaga, raiped", jôrises ta ôlgi pääalla kogudes ja aeglaselt, nagu môteldes, sinna otsa heites. Pikkamisi hakkas ta vihatuju lahtuma, ning meie vahel läks harilik jutuajamine lahti ühest ja teisest tühja-tähja asjakesest. Kôrval norises keegi, ähkis täis kôhuga magades kui painaja all, keegi suurustas veel lahingujuhtumuste üle ja lôpuks vaikis seegi üldiseks norinaks ja ähkimiseks.

Heido aga jobutas juttu, kuigi mul uni hirmsa jôuga pääle tükkis, lugesin siiski enda kohustuseks teda kuulata ja aegajalt vastata. Nähtavasti ei tulnud tal uni, nagu kôigil vanul inimesil, missuguse nähtuse ma

praegu põrgu põhja kirusin, ent sellegipärast ei tihkand ma magama jääda, nagu läbi poolune, nagu läbi tiheda ja järjest raskemalt päälevajuva kile või süldi täitsin kohustust oma sõbra vastu.

Juba oli uni mind täiesti ära võtmas, nagu ränka savi mu silmad täis kannud, üks silm oli mul juba ammu kinni, kuna teine kinnivajudes järjesti mu pingutuste pääle uuesti avanes, lõpeks vajus kulm päris alla kui magneedi tõmbest ning ma ei jaksand seda enam kitsa pilunigi tõsta.

Siis kuulsin läbi une kuidas keegi tagant nurgast hõikas:

„Mugur, kus sa oled?"

Sellele hõikele vastas ainult magajate norin. Hüüd aga kordus jälle, sellele ei vastand aga ka nüüd keegi. Kui hüüdja ka kolmandale hõikele vastust ei saand, hakkas ta õlgi mööda roomama, peatas, pomises „ei ole" ja ronis siis jälle kahisedes edesi. Korraga tundsin kuidas mul keegi jalast kinni võttis ja küsis:

„Mugur, sina või, miks sa siia heitsid?"

Ajasin suure vaevaga silmad lahti ja nägin nii oma näo lähedal võõra näo, et esimesel pilgul ehmatasin ja istuli kargasin, sääljuures põrkas mu otsaesine vastu teist otsaesist ja kuuldus:

„Ai!"

Aietaja lõi käed äkki näo ette, hoidis neid sääl kaua hõõrudes ja nühkides.

„Keda sa otsid?" küsisin tusaselt, nagu magaja, keda eksitetakse.

„Mugurit otsin, pole kusagil, või magab kusagil mujal".

Ta ronis jälle põlvili edesi, magajate nägusid vahtides, kuid ei leidnud otsitavat.

„Kuna sa teda viimast kord nägid?" küsisin lihtsalt seepärast, et oma endise tusa hääks teha, kuna mu ajust nagu imelik aimus läbi valgus.

„Otsija hakkas nagu midagi meele tuletama, näris masinlikult ôlekôrt ja lausus:

„Pärast lahingut pole ma teda enam näind".

Mu unises pääs hakkas imelik aimus nagu kuju vôtma ja peaaegu pidi see sônadeks saama kui Heido lausus:

„Mis muud, ku joosis ärä, lôi araks!"

„Sai ehk surma?" jatkasin ma omakord Heido sônu.

Tekkis sônatus, kui korraga kolmas mees kusagilt hüüdis:

„Mugur, ehk läks koju, tal kodu siin lähedal, see oli tema talu männik kus punastega . . . ."

Ta ütles need sônad läbi une pomisedes, ent ei jôudnud oma lausega lôppu kui uni täiesti ta üle vôidu sai. See andis mu kartlikele ja argadelle aimustelle äkki rôômsama jume ja lootuse ning tahtlikult hakkasin uskuma seda vôimalust, mis näis loomulik ja arusaadav. Otsijagi rahunes ja sônalausumata ronis ta pôlvili oma kohale. Tükk aega kuulsin kuidas ta sääl närviliselt ôlgkôrsi näris, neid suust sülgas ja rahutult ühelt küljelt teisele viskles. Sinna ta sahistama ja käänlema jäigi kui mulle unejahu äkki nagu pôhjatumast salvest suhu ja silmi visati.

Hommiku eel kiskus mind vahiülem unest. Vôtsin püssi, hôôrusin unerähmast silmi ja läksin vahiks välisuksele.

Ilm oli pilves, vist oli päike juba ülal, mida vôis aimata valguse rohkuse tôttu ôues. Eemal talitasid unest alles tusased kokad aurava katla ümber, lôikusid liha, koorisid kartulid ja soendasid vahetevahel katlakaanel kohmetand ja niiskusest punetavaid käsi.

Hommikune külmus pühkis une mu pääst, lôikas sinelist läbi kui vôrgust, kuna ihu hakkas tahtmata lôdisema kui halli sôites. Igavuse pärast hakkasin kokkasid narrima, mis neid vihast turtsuma pani, vôi hakkasin sammudega maja pikkust môôtma. Vôtsin

sammud kord lühemad, kord pikemad, lôpuks ainult jalapöia pikkused ning seda kombinatsiooni mitu ja mitu korda edesitagasi tarvitades. Aeg oli aga kui hangund kuusevaik, mis ennemini seisis kui edesi liikus.

Ei tea kui palju aega vôis möödund olla, kas tund, pool, vôi vähem, kui môisaôue väravasse ilmus naine. Esiti jäi ta sinna seisma, piilus tükk aega maja poole, kohendas siis päärätti, kuid kuuldes kokkade rôvedat eesti keelt oma seeliku kohta, sai julgemaks ja liikus kartlikult maja poole. Kumbagi käe otsas oli tal kaks kompsu, need näisid nagu kausid vôi taldrekud, mis olid mässitud valgetesse nartsudesse. Kui ta juba lähedal oli, nägin temas vana naise, lühipoolse kasvuga ja pilulevate silmadega. Näiliselt oli ta pühapäeva riides, pääs lumipuhas rätt, seljas tihedalt nööbistet, omakoetud uus palit. Ta ei tulnudki mulle päris ligi, vaid jäi juba viis, kuus sammu eemale seisma ja teretas tasaselt, nagu kirikus. Kartis ta mu käes olevat püssi, vôi austas ta minus vôitjat, sest sama aralt küsis ta väeosa nime.

„See on keelatud, seda ei tohi ma ütelda."

Ta jäi nagu nôutult seisma ja küsis tüki aja pärast:

„Aga kas Muguriga vôib kokku saada?"

Nagu kôva ja raske tükk lôi mul äkki kurku, vôpatin ja tükil ajal ei hingand ma ühtki sôômu ôhku. Ning äkki sähvatas mulle meele ôhtune Muguri otsimine.

„Kas ta siis koju ei tulnud?" sain nagu tahtmata viimaks sônad üle keele. Ent järgmisel silmapilgul kahjatsesin oma küsimuse üle, sest naisterahva nägu lôi lubivalgeks ja vaevalt, et ta käest kompsusid maha ei pilland.

„Ei tul-tulnud — mis siis temaga? . . ." küsis ta rutates ja sääljuures kogeledes.

Mis ütelda praegu sellele inimesele? Avada talle kôik omad peaaegu pôhjendatud aimused? Kui aga

need aimused lôpuks siiski milgil imekombel valed, mis siis? Ja kui nad ongi ôiged, miks peab ta seda siis just minu suust kuulma, miks pean siis mina just talle surmaharakas olema?

„Heii, vanamoor, pudru ja koogid lähvad külmaks!" karjus äkki kokk hirnudes katla juurest. Sellest naljast ja rôvedast hirnumisest toibusin kui külmast veest ja nüüd sain tagasi oma rahu ja enesevalitsuse.

„Juhtund? Ei midagi. Ma kuulsin, et tal kodu siin lähedal ja arvasin, et ta ôhtul koju läks."

„Kas te ei saaks teda välja kutsuda?" küsis naine ja nüüd ilmus ta näole sama kartlik naeratus nagu ennistki. „Ma olen Muguri ema."

„Ei saa, ma ei tohi siit ära minna."

„Ma lähen siis ise . . ."

„Ei lubata, erainimestel on keelatud sisse minna surmanuhtlusega."

Naisterahvas kohkus pisut viimast sôna kuuldes ja jäi nôutult seisma.

„Siis ei lastagi kokku?" küsis ta tüki aja pärast.

„Lastakse küll, eks oodake, kui nad üles tôusevad, eks ta siis ise tuleb välja."

Naine jäi ootama, pani kompsud maha ja istus trepile. Ta küsis üht ja teist, küsis kas meist eilses lahingus ka keegi surma sai, kuid kuuldes, et lahing ilma kaotusteta meie poolt lôppes, sai ta veel lahtisemaks ja hakkas vatrama kui tatraveski.

Kuid vaevalt panin tähele mida ta ketras, vaevalt vastasin ta küsimustele, kuna mu pääs liikus ja piinas môte:

Miks lasen seda inimest siin asjata külmetada, asjata oodata, asjata vadrata? Miks ei lasknud ma teda magajate juure minna, oma olematut poega otsima, miks ütlin, et sisseminek surmanuhtlusega keelet, veel s u r m a n u h t l u s e g a — sest keegi polnud mulle keelust midagi lausundki. Vôi kartsin ma seda naist,

kui ta säält seest oma poega ei leia, olin mina siis süüdi ta surmas, süüdi selles, et eile ise eluga olin pääsnud, Mugur aga nähtavasti, kuul keres, sinna metsa jäänd?

Juba tahtsin suu avada ja ütelda:

„Mugur on kadund, vôib olla surma saand, sest pataljonis pole teda enam pärast eilset lahingut nähtud."

Kuid ma ei jôudnud seda, ei tahtnud, ei julgend sellele inimesele tôtt suu sisse ütelda, miski hoidis selle tagasi, nagu kidastas keele, nagu sules mu suu. Olin nagu süüdi, et Mugur surnud, olin süüdi, et ise elasin!

Kuid vatrasime sääl sellegipärast tükk aega.

Peaaegu oli mu karauuli aeg juba lôpmas kui väravalle ilmusid môned mehed meie pataljonist. Tundsin nende seas Keerenski ning kohe vilksatas läbi mu pää, et nad eilsel lahinguplatsil „soomust" otsimas olid käind. Seda tunnistasid ka nende pungis taskud ja uuevôitu sinel ühe ôlal. Nad tulid ôhinal ukse ette ja vaevalt oli esimene neist kümne sammu kauguselle jôudnud, kui karjus:

„Eile on üks mees meie pataljonist sääl männikus surma saand, lamab sääl metsas, puutüve taga!"

Naisterahvas, nähes mehi, oli juba trepiastmelt tôusnud, pambud kätte vôtnud ja ootama jäänd, et keegi tulijaist majja läheks Mugurit üles ajama ja välja kutsuma. Ta astus neile juba sammu vastu, kui mehe valju hüüdu kuulis. Ta jäi sammul seisma ja küsis räpakalt ärevi hääli:

„Kessi?"

„Keegi Mugur vist olevat," lausus mees juba lähemal.

Naisterahvas taganes, komistas trepiastmele ja kukkus sinna istuli. Kompsudes olevad kausid kukkusid vastu kivi, kääOne kummuli ja riide avausest pudenid pränikad, koogid ja vôileivad — surmasaanu külakost.

6.

Mäletan Mugurit kui tagasihoidlikku, vaikset ja alati suurte môtlevate silmadega poissi. See oli üks sarnaseist sôdureist, kelle olemasolu rivis peaaegu ei märgatagi, kuid nüüd, kus ta niisama märkamata, nagu salaja meie seast kadus, sai ta surmasaand isik järsku ülitähtsaks ja suureks. Kuigi keegi ta vaikuse ja tagasihoidluse tôttu polnud märgandki hädaohus ta poolt iseäralist vahvust, vôib olla, oli ta koguni arg, saamatu ja kôlbmata sôdur, kelle hädaoht täiesti demoraliseerib, kuid siiski tegi surmasaamise fakt ta otse kangelaseks. Ehk oli too suuremalt osalt ka seepärast, et ta esimesena meie seast langes, esimesena tinaraasukesele, oma noore elu andis — pärast nimetati ta nime pataljonis ikka suure aukartusega ja enesealandusega. Järsku oli saand see juhuslikult surmasaand poiss heroiks vôib olla, oli ta surmas pääasjalikult sôdurlik oskamatus ja harjumatus süüdi, kuid praegu polnud pataljonis meest, keda meie kuuldes oleks vôind Muguriga vôrrelda, ta kôrvale sääda. Ta vahvust usuti kui paratamatust, igas hinges oli ta peaaegu ebajumal — kuid keegi ei tahtnud olla ta asemel. Ta pühaks saamise asjaolu oli aga iseenesest lihtsam kui lihtne ja nimelt see, et ükski pataljonist, pääle Keerenski ja selle äriosanikkude ta korjust oma silmaga polnud näind. See tegi Muguri surma veel saladuslikumaks, sündind pühaduse tunnet polnud eksitamas surmava kuuli läbi rüvetet, tülgastav ja vastik korjus. Pääle selle ei saand esile kerkida ka haledustunne tapet inimese vastu — ta koristeti lahinguplatsilt omaste poolt, kus ta puu taga, nagu ta esimesi pauke kuuldes oli heitnud, nii ninapidi lumme jäändki. Pooleli tühjendet püss olnud tal kôrval, kümmekond äralastud hülsi nagu kôdrakestad ligiduses.

Ja imelik! Kôik meie teadsime selle päeva varasest hommikust ta korjust sääl metsas lamavat, pärast kuulsime ta kirstupanemisest, kuid vaatama ei läind meist teda peaaegu keegi pääle kahe ligidase lapsepôlve sôbra. Hoidusime nagu vihavaenlased sinna minemast ja kuigi see sündmus igal iga minut meeles môlkus, kuuldus pataljonis harva sôna surmasaamisest, sellest püüti vôimalikult vähe kônelda. Ja näis kui oleks Mugur ainult raskesti haige, kannatas nagu mône kurja ja külgehakkava haiguse all, nagu oleks ta pidalitôves, plekilises vôi düsenteerias, keda keegi naljalt vaatama ei julgegi minna.

Mulle on meele jäänd veel päris selgesti need Mugurille kodust toodud pränikad, koogid ja vôileivad. Muguri asemel pärandasid ja sôid need teised kaassôdurid, kuid vist ei maitsnud nad ôieti kellelegi, vist ei tunnud keegi nende ôiget maiku ega magusust. Tundus kui oleks neil mingi kôrvalmaik, nagu oleks nad tükikesed Mugurist enesest, vôi oli see nagu hobuseliha, nagu armulaua kaeraleib, mis suulakke kinni hakkas, ega kurgust alla tahtnud minna. Süüakse ju ka matustel, kunagi aga pole sääl vist tunda, et toit alla ei lähe; ent matusroad on ju valmistet ainult külaliste, peieliste tarvis, seda teab igaüks lauda istudes, kuid need pränikad, koogid ja vôileivad olid määrat surnule eneselle. Vôib olla, oli mônel neid süües koguni hirmgi — frondil ôitseb ja lokkab ebausk kôige suuremal määral — see oli nagu haigeroog, millest kardeti külgehakkavust ja miks ei vôi surmgi külgehakkav olla?

Kaua olid mul taskus need kaks saadud pränikat, mille küljest ma ainult väikese tükikese nende saamisel viisakuse pärast hammustin, kaua magusat tainast suus mätsutin ja siis vägisi, nagu midagi vastikut alla neelasin. Nad seisid mul päälmises sineli taskus ja igakord, kui kindatuma käe tasku pistsin ja sôrmed

neid puutusid, võtsin ruttu käe välja. Sinna nad lõpuks purunesid ja sulasidki kui sula lumi roomamisel sineli märjaks leotas ja vesi tasku sattus.

Igatahes ei mõjund see pränikate saamine pataljoni meeskonna meeleolu pääle hästi. Sellega sai Muguri korjus, millest kõik eemale hoida püüdsid, vägisi teisel näol ligidalle topitud. Imelik on üldse hädaohu ebausk, mis ka kõigi vanemate ja harjund sõdurite juures ilmsiks tuleb. Nende juures veel kõige enam! On keegi oma ligidasist mehist surma saand, ei taheta tahtlikult olla ka välimuse poolest korjuse sarnane. Hakatakse otsima just iseenese kiuste surnu juures neid omadusi, mis endal puuduvad ja loetakse need silmapilkselt surmasaamise põhjusteks. Näituseks, on keegi sõdur arg, siis on tal kindel usk, et surmasaamise fakt on sündind just hulljulgusest ja liiga suurest tormamise innust, on aga sõdur julge, siis on surmasaamise põhjus muidugi suur argus. Siin minnakse lõpuks ka kõige tühisemate nähtuste salgamiseni enda juures. Milline õnnetus, kui surmasaanu ja ellujääja on ühevanused, ühesuguse juuste ja silmadega! On surnul aga hoopis vastupidine karakter, silmad ja juuksed ise värvi, siis saab ka see nähtus ellujääja silmis õnnetuse põhjuseks.

Muguri silmi ega juukseid polnud keegi enne tähelepannud, keegi ei teadnud praegu mis värvi nad olid, kuid igaüks vist uskus ja t e a d i s kindlasti, et nad kellegi omadega meist ühtesattuvad polnud. Võib olla, oli ka see üheks põhjustest, miks Muguri korjust keegi vaatama ei läind — ei tahetud seda hädaohtlikku fakti endale ilmutada, nagu ei taha kaartimängur, kui viimne varandus kaalul, oma kaarti kaua laualt tõsta, vaid toob selle millimeetri kaupa teise tagant omale nähtavalle.

Sõduri meelest pole see sugugi ebausk, et langenu katlakest ja lusikat keegi häämeelega tarvitada ei taha, surnu püssiga ei lähe aga ükski innukalt lahingusse. Ehk peitub see saladus inimese instinktide sügavuses,

kuna môistus alles liig puine on selle omaks võtmiseks ja konstateerimiseks. Sest arvake! Kord võttis üks meie pataljoni ohvitser enamlaste eskadroni kommisaari saapad pärast mahalaskmist jalast ja hakkas neid kandma. Olid ilusad, kollased ja pikad veekindlad säärikud. Ta sai aga ise neis mône päeva pärast haavata ning haigemajja minnes andis ta need ehtsad saapad oma sôbrale, nooremalle ohvitserile üle, kelle omad katkised olid, vett ja lörtsu läbi lasksid. Mône aja pärast sai ka see ohvitser lahingus vaenlase käest kuuli selgroogu ja suri silmapilkselt.

Neile, kes ise isiklikult lahingus pole olnud, kinnitan, et see sugugi anekdoot pole, vanad sôdurid vôivad sarnaseid juhuseid sageli märgand olla. See vôib kôik küll olla lihtne ühtesattumus, kuid sôdurlik elu on kaunis rikas sarnasist nähtusist. Ehk teine juhus ühe soomusrongi sôduriga, kes omale iga tapetud vaenlase kriipsuga püssilaele märkis. „Kui sada täis saab, lähen puhkuselle“, lausus ta sôpradelle. „Kui üheksakümmendüheksa täis saab, langed ise sajandana“, naernud teda sôbrad alati, kui jälle môned uued kriipsud ta püssipärale olid tekkind. Ja tôsi, mehel oli juba üheksakümmendkaheksa kriipsu püssipäral, kui ise kiunuva kuuli rindu sai ja hiljem haigemajas suri. Ainult üks jäi puudus sôprade ennustustest, kuid ka see pole kindel, et ta tôesti puudu oli, see üks vôis tapet olla ta enese teadmata kusagil lahingus huupi tuleandmisest.

Kes aga suudab eitada ehk selgelt tôendada et see terve süsteem pole, imeveider fatalism, mis aga ainult sôjas piltlikuks ja märgatavaks saab, sest et seda kroonikat sääl verega kirjutetakse, harilikus elus ta aga tühiste nähtustena esineb ja seetôttu tähelegi ei panda. Ehk tuksus see fataalne aimus ka meie instinktide sügavuses kui Muguri omaste poolt toodud pränikad meil suust alla ei läind? Sarnaste nähtustega harjutakse küll pärastpoole, nagu surmahirmugagi, kuid see

ei ütle veel, et nad olematuks saavad, lihtsalt, neid ei panda enam tähele, nagu meie omas ümbritsevas elus pajlugi asju tähele ei pane, mis alatasa korduvad ja oma uususe puudumise tôttu enam silma ei lôika.

Nii mônelgi meie pataljoni sôdureist oli halvem ja rohkem rikis püss kui Muguril, kuid see surnu püss vedeles kaua tarvitamata arsenaalis, kunni ta ühe maalt mobiliseeritud mehe kätte sai.

Vôib olla imestate, et ma esimese lahingu ja Muguri surma kohta niipalju sônu leian, kuid see on seletetav sellega, et see väike lahinguke üheainsama surmasaanuga mu pääle tugevama mulje jättis kui kôik pärastised verisemad, ägedamad ja suuremate kaotustega lahingud. Pärastised sündmused pole mulle enam nii eraldetuina ja kindlapiiriliselt meele jäänd, nad sulavad kokku ühiseks massiks, mida raske üksteisest eraldada ja tihtipääle juba oma kordumuse tôttu ununendki vôivad olla.

*

Mida enam me vaenlast aga tagasi surusime, seda ägedamaks läksid löömiseed ning seda tihedamaks läksid ta ahelikud. Otse füüsika! Mida enam ôhk kokkusuruda, seda tugevamini surub ta vastu. Jupikaupa saadeti meile ka mujalt abivägesid ja sôdariistu, mis hädatarvilikuks osutusid.

Sama päeva ôhtuks sôitis môisa ôue kaageldes ja lauldes kaks reetäit mehi. Trepi ette jôudes hakkasid nad midagi sisse kandma ja nagu hôiske, nagu rôômujoovastus näis kôiki valdavat.

„Kuulipritsid!“ karjusid lähedalolijad kaht kuulipritsi ja kolme automaatpüssi kui ilmutust nähes. Need olid meie pataljonile appi saadetud esimesed kuulipritsid — 5-dast polgust siia komandeerit kuulipildurite rühm.

Kôik jooksid ôhinal ja hunnikus neid vahtima, ainult karauulid ja päevnikud jäid oma kohtadelle ja nägid kadedusega ja tusaga teiste rôômsaid nägusid.

Kôik sôid neid riistu silmadega, nagu usklikud jumala palet nähes, meeleolu tôusis aga järjesti märksa, näis nagu oleks jôudnud päästjad, julguse andjad, kus igaüks tundis hädaohtu vähenevat.

Ainult Vasar, kes feldveeblit ambulantsi viimast, pärast lahingut pataljoni tagasi oli jôudnud, vaatas neid uusi tuliriistu sisemise hirmuga, kus juures ta kôhn, veretu nägu veel veretumaks ja kahvatumaks tômbus ja nina all olevad valkjad habemekarvad tasahiljukesi näisid värisevat. Ta vaatas kuulipritse ainult paar pilku ja läks siis sônatumalt eemale. Näis kui ajaks nende tuliriistade ligidus tal südame pööritama, sest ta läks välja ja istus kaua keset ôuet madala puuriida otsas. Vôib olla, kartis ta oma püssigi ja padrunitaskut puusal, sest pahatihti unustas ta need kuhugi nurka ja otsis neid karauuli minnes kaua siitsäält, kus juures ta näiliselt neid ei tahtnudki leida, ehk aga teadis kindlasti nende panipaika, nurka kuhu ta nad jätnud, kuid läks meelega säält mööda ja vaatas otsivalt hoopis mujale. Alles siis oskas ta nad leida kui karauuli ülem kôvasti käratas ja „püssi alla“ lubas panna. Vasar vôttis siis nagu isutumalt püssi nurgast, sidus padrunitasku vööle ja lonkis vahikohale, sääljuures hoidis ta püssi, nagu mônda määrivat asja ainult kahe näpuga ja vôimalikult endast kaugemal.

Sihtis aga keegi püssiga nalja pärast talle otse silma vôi rindu, hakkas Vasar kohe hirmu pärast kogelema, koguni paluma, näost lubivalgeks minnes. See tegi aga teistele lôpmata nalja ja nagu Vasara kiuste lasti ta hirmund silmi alatasa püssitorust sissevahtida.

„Vasar, tahad ma lasen su silma välja!“

„Ära lase, ära jukerda, pane ära!“ palus Vasar nii hädise ja heitund näoga, nagu oleks narrijal tôesti môte lasta, kuna ümbritsejad kôhud haigeks naersid.

Vasar teadis isegi, et teda ei lasta ja ainult nalja tehakse, kuid ta ei saand tahes ehk tahtmata hirmuvärinaid peita ja paluvalt sônada:

„Ole hää mees, ära lase, pane ära, ole nüüd ommeti hää mees!“

Alles siis jäeti Vasaraga sarnane narrimise mood, kui ühel püss tôesti käes lahti läks, kuul aga ônneks Vasarat ei puutund ja ainult papaahha läbi lôi. Narritaja polnud paugust sugugi vähem hirmund kui Vasar, kes maha kukkus, enda surnud arvas olevat, esiti hingata ei julgend, kuid ivakese aja pärast haledasti oigama hakkas. Laskja kahvatas lubivalgeks kui nägi Vasarat oimetuna ja oigavana lamavat, esimesena kargas ta juure ônnetut aitama. Vasar aga, tundes end järsku tervena, kargas maast ja tômbas aitajalle niisuguse lopsu näkku, et sel veri otsekohe ninast nôrguma hakkas. Lüüasaaja oli harilikult küll suur kakleja, ent nüüd ei löönd ta vastu ja läks nina kinni hoides süüdlasena minema. Kas kardeti püssi kogemata lahti minevat, vôi kardeti Vasara rusikat, kuid sest päevast pääle ei narritud teda enam püssiga.

„Eemale, käed küljest!“

„Käperda oma püssiloksi!“ karjus pikk, rôugearmiline ja punetava näoga kuulipritsi mees, kui üks uudishimulik tulimasinat lähemalt läks vaatama ja sôrmed luku külge pistis.

„Näpud aga sügelevad, nagu endal môhku oleks!“

See oli öeldud sarnase üleoleva tundega, et uudishimulik haavatuna, sôimates ja vastu jorisedes eemale hiilis. Üldse olid kuulipildurid oma riistade pääle väga uhked teiste ees, nad vaatasid püssimeeste pääle ülalt alla, ega pannud neid mikskiks.

Juba esimesest päevast pääle algasid kuulipildurite ja jalameeste vahel hôôrumised ja vaen, pilgati ühtepuhku vastamisi üksteist.

Lahinguski tuli ilmsiks pärastpoole see tendents. Laskis vaenlase kuuliprits, naersid oma pataljoni kuulipildurid, kui jalamehed hirmunult ninad lumme pistsid, laskmisegi unustasid, vôi ahelikust hoopis kange kuulisaju pärast tagasi hakkasid roomama.

Kuulipilduritele aga ei meeldind üksikud, juhuslikud, mesilastena kôrva ääres undavad vaenlase püssikuulid, mis neid ikka vihastasid ja närveerisid.

*

Samal päeval, pärast lôunat saadeti kaks ratsamaakuulajat Kalmeti môisa poole; kes paari tunni pärast teate tôid, et vaenlane nimetet môisast välja taganend, karjamehe maha lasknud ja môisa karielajad ära ajand. Saadeti kohe ratsamehed ümbruskonna taludesse küüdi järele, meestele kästi anda ôhtune söök, rootudes aga edesiliikumiseks kôik valmis panna. Tüki aja pärast hakkasid küüdimehed üksa laiade regedega môisa ôue ilmuma, ent, nagu ikka, oli päätakistuseks see, et kokad ôigel ajal suppi valmis ei saand.

Nad vehklesid oma katlate juures, kirusid puid, liha ja tangu, üldse aga pidasid nad endid kôigeraskemateks töötegijateks ja kôige tähtsamateks meesteks kogu pataljonis. Mis olla viga lahingurootude meestel, söövad ja magavad! Tulgu katsugu môni neist üks päevgi kokk olla! Ent kirusid ja vandusid nad oma rasket olukorda kui palju tahes, rootu mineku pääle ei môtelnud aga neist keegi. Oma töö kirumine oli aga vist küll ainult pääasjalikult oma koha kaitseks ja seisuse ôigustamiseks lahinguroodu meeste ees. Elu aga igale kallis ja selle eest maksab juba „rasket“ koka ametit pidada!

Vahepääl, kui kokad kirudes oma suppi keetsid, rivimeestega vastamisi sôimlesid, saadeti esimesest roodust uus, kôvendet maakuulajate rühm välja, kes käsu sai niikaugelle tungida, kunni vaenlase valvetôketega

kokkupôrkamiseni. Vôib olla, ei meeldind meestele sarnane kardetav käsk sugugi, kuid nende nägudest ja tegumoest kôneles otsekohe käsku kuuldes uhkus ja trots, nad kriipsutasid käeliigutustega ja sadulasse hüppega alla seda erandlikkust mis ümbritseb harilikult maakuulajaid roodumeeste ees.

Üldse aga seisis see komando koos suuremaist ja vähemaist egoistidest, uhkeldajaist ja vôllaroogadest ja tuletas pataljonis meele nagu mônd eraldet korporatsiooni, mille iga üksik liige pidas end pääjao kôrgemaks harilikust püssimehest. Nad armastid nimetada endid „surmahusaarideks“, millise nime tarvitamist nad oma kohta nôudsid ka roodumeeste poolt ja kord ka pataljoni ülemalle selle ametlikuks tegemisega esinesid, kes nad muidugi väljanaeris.

Et neil aga, nagu ikka ratsameestel ka môôgad ja karabiinid olid, siis ei tarvitand nad oma laskeriista kohta kunagi „püssi“ nimetust, vaid rôhutasid jutuajamisel alla iseäranis sôna: „karabiin“. Kôik välised vähemad ja suuremad, tühisemad ja tähtsamad tundemärgid andsid aimu nende auahnusest ja sellega kaasaskäivast vahvusest, millist omadust nende kohta tahes ehk tahtmata salata ei saand.

Suurustades ja hoobeldes andsid nad ratsudelle kannukseid, panid käed puusa ja sôites mööda kokkadest, sülgasid nad ülalt supikatlasse ja kadusid värava taha. Kokk jäi sajatades keeva supi päält sülge otsima ja tännitas:

„Kül sa süüd isi nahka, poisinolk!“

Ta teadis küll, et ükski maakuulaja ta katlast suppi ei tulnud vôtma, teadis ka, et neid igas suuremas talus koogi ja klimbisupiga oksendamiseni söödetakse, kuid ta kirus nagu enese „raske“ ameti ja auhaavamise rahulduseks. Ja nüüd järgnes neil jälle hää juhus oma tänamata tööd silmakirjaliselt tigeda sônadega ülistama hakata.

Parajasti astus juure jässakas külamees pika habemega, paigat pükstega ja räbalateni kulund kuuega. Esiti vahtis ta pikisilmi eemalt supikatelt, nähtavasti tuli talle see riist imevôôras ette, julges siis päris ligi astuda, vahtis veel seda igast küljest ja küsis lôpuks kokalt:

„Mis ime riistap sii piaks siss olema?“

Kokk vaatas vaenulikult külameest, hakkas aga siis kohe katla ümber kärmesti ja asjalikult tähtsa näoga talitama, selle isesuguse sôduri üleolekuga, mis ilmsiks tuleb ka kôige viimase tööroodu mehe juures erainimestega kokku puutudes. Ja hooletult viskas ta üle ôla:

„Mis muud ku kiirlaskja ameerika suurtükk.“

Külamees hakkas nüüd seda suurema aukartusega supikatelt silmadega môôtma. Parajasti ilmus teine kokk ja viskas katlasse peeneks lôigat liha.

„Mis sii liha sinna suurestükki pantakse“, tähendas külamees, kuna tal nüüd suur kahtlus tekkis selle „suurestüki“ kohta.

„Kas siss siu tuleark kodus suppi ilma lihaivata keedab?“ hirnus kokk.

„Eks ta suuremalt jaolt ilma keeda, lauba ôhta paneb vahest liha kah, aga ta paneb siss liha kartulatega ju patta.“

„Kas sa siss tobu jüri pole kuulnud, et suurtükiliha ka on?“

„Tia mis kuradi lihast sii suurestüki lihas on?“

„Ikki sellest lihast, mis sôjamehed söövad.“

„Sii siss sul ôege supivaabrik, pôle suurestükk ühti?“ taipas äkki külamees.

„Mees kuule, sa mine ôige lauta pôhku närima, ôpi enne targaks, rumal oled sa alles ku vasikas! Kas sa siss ei tea, et suurtükkides ka suppi keedetakse?“

„Einoh, kust siss mia ole toda kuuld!“

„Et sa kena mees oled, siis seletan sulle ära. Näed, lahendikus tômmatakse suurtükk külili ja lastakse sellest

torust, näe, mis nüüd suetseb, pommisid vaindlase pihta. Suurtükk läheb palavaks ja kui lahendik mööda, siis pannakse supp sisse keema.“

Kokad kukkusid äkki täiest kôrist naerma, külamees hiilis aga eemale, sai vist narrimisest aru, vôib olla vihastaski, kuid ei julgend siiski kôva sôna lausuda. Ta istus reenurgale, vahtis aga järjesti katla poole, nagu kaheldes ja pooliti siiski uskudeski. Talle astus juure teine samasugune külamees ja nüüd vôtsid nad selle asja piipu tômmates pôhjaliku harutuse alla.

„Vôib jo olla kah, palavaks ta raip lahendikus lähäp küll, eks supp kee pärast sees tümaks kui müdi.“

„Ja eks ta kee, paks raud, seesab kaua pala.“

„Miks ei seesa, näe pildragi ku tuli, vôi sôrme manu pista.“

„Ranaatj a'ab palavaks, mis muud.“

„Jah, eks ta ikki ia riistap ole küll.“

7.

Oli juba pime kui edesiliikumise korras Kalmeti môisa poole sôitsime. Istusime rees vaikivate külameestega, kes midagi ei julendki pärida, sest igasugu teadete küsimine ja andmine oli kôvasti keelet. Ja külamehed, need kinnised ja hirmund mehed, truud igale vôimule, olgu ta vôôras vôi oma, nad ei küsind ettevaatuse pärast ka kôige süütumat asja. Vôib olla, ei kartnud nad nii meie sôjalist vôimu kui just meie laetud püsse regedes, vaatasid aga vist üldse kohklaselt meie väeosade pääle, tulid küütima suure kurjaga, kui kuhugi enam käsu eest pääsmist polnud. Selle kohkluse pärast tômbasid nad ööselgi oma läkiläki kôrvad kôvasti maha, et môni juhuslik vastutulija ära ei tunneks — sest kes teab kumb veel lôpuks ta talu

üle valitsema jääb – „punane“ või „valge“. Igatahes parem kui sõrme juba kumbagile ei anna!

„Neidu pallu, musttuhat, tapad ühe jao maha, eks nende asemelle tule jälle uued, Venemaal inimesi küll, keda sa jõuad neid kõike maha nottida,“ lausus üks julgemaist.

„Ega jõua, vajub ku pilv pääle, kaua sa ikki vastu piaks panema, näe iinlasedki toodud iinamaalt appi, varsi kutsuvad viil türklased siia, ku mudu jüst jagu ei saa,“ vastas teine, piipu pöidla küünel tühjaks koputades. Ta häälest ja tegumoest kõneles selgesti usk vaenlastesse, kohklus meie jõuetusse ja kuuldus kui noomiks see külamehe hääl läbi pimeduse: mis te asjata jandate, see on ju meeletus, meie üle on ikka ja alati valitsetud ja valitsetakse veelgi!

„Näe, eks nad viiendal aastal katsund niisaati mässata, tulnd sest välla kedagi, mudu inimesi tapeti pallu maha, ega's nüüdki paremat sossi ole.“

Ori oled sa veel jalatallast päälaeni, palju on veel sinu jaoks vitsu ja kiltrekeppe vindumas, sinu koon on ju nende tarvis nagu loodud! Sa oled veel valmis igale kepile suud andma ja ise kaltsude värvlit päästma!

Öö oli pehmevõitu, ainult mõni kraad külma ja külameeste arvamise järele võis oodata ennem sula kui külma. Oli nii pime, et eelmineja regegi ei näind ja pahatihti astus tagumine hobune esimeste jalgadega eelminevasse rekke, kui see ees jooksult äkki sammu pidas. Talv oli lumetu, künd mustendas, oli eilsest sulast veel kõntsas jääs, lumepuuduse tõttu aga oli öö veel pimedam.

Pahemal pool mürisesid soomusrongide suurtükid, mille hääl tumedana, nagu maaalt kõrvu kostis. Kahtlemata oleks see isesugune hääl õuduse sisendand, kui mitte kaugel silmapiiril poleks näha olnud laengute valguskuma. Need valgusjoad lendasid kui veod või

loogad edesi-tagasi, olid seltsiks sellele kumedalle mürinalle, mis vahetpidamata, lakkamata nagu salajuttu kôneles oma madala bassiga.

Kôik kuulasid vaikides seda mürinat, vaatasid sônatumalt seda laiade välkude heitmist, mis nagu vilja valmistas hilissügisel. Seda illusiooni suurendasid veel hobukapjade alt näkku visat lumepibemed, mis môjusid kui külmade vihmapiiskade puudutused. Kaugel eemal oli piksepilv, lôi välku ja toodustas ning valmistas vilja — inimliha surmasirbile. Need sirbid olid toodud pimedasse maailma granaadi lennu asemete näol, lookadena taevasse visat kui pahaendelised komeedid, mis vahetpidamata langesid ja tôusid, sündisid ja surid, nagu salapärased virmalised kord kerkides, kord vajudes, kord lôkatades, kord kustudes. Ainult mürin tuletas meele, et need mitte ainult valgusjaod pole, vaid igas toodustuses lôhkev granaat lendab, inimese elu omale söödaks otsides.

Kalmetis leidsime eest môisamaja killustet mööbliga, lôhut riistadega, riiulitelt pôrandalle pillut raamatutega ja magat ôlgedega saalis ja tubades.

Siia jäime ootama ennist väljasaadet maakuulajaid, kes vaenlase asukoha kindlaks pidid tegema. Neid oodates tukkusime külmades tubades, aegajalt väljas raudteeliinilt pommitamise ilutulestust vaatamas käies.

Ja jälle, nagu marusööst, nagu äkiline surmaaimavate kirgede puhang, läks tants lahti. Leidus siingi moonakatemajades tütarlapsi, kes nagu iseenesest môisa ilmusid, uusi sôdureid vaatama, vanu unustama, vôitjaid kaema. Eile olid nad vist tantsind punaväelastega, täna aga leppisid samuti valgekaartlastega. Ainult mahalastud karjamehe tütar puudus, oleks seegi ehk praeguses frondi meeleolus oma isa matusel väsimuseni tantsind, kui ta mitte oma emaga praegu poleks verist isa korjust môisa saunas môsknud puusärki panekuks.

Suurtikimürinat ei vôind eraldada jalgade kobinast vastu laudpôrandat, müra, kisa, kära mattis selle hoopis. Viidi tütarlaps kôndima môisa lumisesse parki, kôneldi uskumatuid, rôvedaid sônu armastusest, mis aga tütarlapse hinge uskumisvôimaluse ja külgetômbavuse sigitasid silmapiirilt imelikult vehkivast valgusest ja tumedast mürinast saadetuna, mis sôduri kirest sumbund sosinat sügava bassiga kordas, nagu kinnitades, nagu tôendades.

Kesköö oli juba hommiku poole kaldumas kui maakuulajad ähkivate hobuste seljas môisaôue ajasid. Nad olid kindlaks teind vaenlase asukoha ja ruttasid seda nüüd uhkuse ja üleliigse asjalikkusega pataljoni ülemalle teatama. Sedamaid kuuldus ka signaalpasuna hädatsev hääl läbi ruumide, tants lôppes nagu noast lôigat poolel sammul, kuna tüdrukud ehmatades, nagu kohutet linnukari, mööda majasid laiali jooksid.

Mehed jagunesid kohe regedelle, asjatumalt kaageldes, vandudes ja kirudes. Ent väljas teel vôttis maad jälle sônatus, mille süüdlaseks oli jällegi see imelik valgus silmapiiril ja seda kajana kordav kume mürin. Ainult aegajalt kuuldus regedel küsimus:

„Kas kuulipritsid vôeti ühes?"

„Ühes meiega sôitsid välja, sääl tagapool kusagil."

Siis jäi küsija jälle vahtima sähvivaid jugasid, mis nagu salaja ôuduse tunde sigitasid. Vôib olla ei saand see täielikku vôimust ainult seepärast, et hobune ree ees nii rahulikult sörkis, kôrvu liigutas ja vahetevahel hooletult puristas. Ainult siis tôusis tagumistes regedes kisa, kui küüdimees hobust liiga hoidis, hirmu vôi mône muu pohjuse pärast üldisest rodust tükk maad taha püüdis jääda. Siis tômmati püssipäraga hobuselle vastu kindreid, ehk vôeti ohjad hoopis külamehe käest ja kihuteti tuhatnelja teistele järele, kuna hobuse omanik hädaldades järele vantsis:

„Ärge looma är' tapke, ta kôhn, pôle iva tera saand, kus ta's nii jôuab leekida!“

Jôudsime mööda vanast, hääletumast vesiveskist ja järgnes teekään, kuhu esimesed hobused seisma jäid. Üksa lükkisid järgmised üldisse seisjate rodusse. Tagumised reed lôid ärevaks, haarati kindlamini püssid ja kuuldus küsimusi:

„Kus kuulipritsid?“

„Ahelikku!“ kuuldus ees nagu tagasihoitud, surut hääl.

Ning just see, et kamando vabalt ja julgelt ei antud, lisas veelgi peotäie ärevust juure ridadesse ja nagu üks mees, olid kôik korraga kôhuli kraavis. Küüdimehed kihutasid nagu nägemata hundikarja eest tagasi, anti piitsa, ei hoitud enam hobuseid, mis lôhkuma kukkusid ja mehed regedelt pillasid.

„Edasi!“ kuuldus ees jälle sama tagasihoitud ja surut hääl.

Nagu magneetraua puudutus tundus see hääl närvides, nagu vôttis jôu, julguse ja tahtevôimu. Pikkamisi tôusis ahelik korratumalt ja hakkas kuulmatumalt astuda püüdes edesi liikuma.

„Rutem!“ anti nüüd kamando sosinal ahelikku mööda edesi.

Ahelik vôttis pisut sammu juure ja tundus kui oleks see värisev ja lôdisev jahimeeste kari, kes verejanulise tiigri vôi lôvi koopa ligiduses salaja püüab hiilida. Keegi meestest ei nuuskand ninagi, köhatusi polnud ühtki kuulda.

„Näe, näe, tulevad, tulevad säält!“ karjus äkki hele, hirmund lapse hääl.

Nagu jalust löödud maandus ahelik ja kuuldus püssilukkude nagin.

„Tulevad, tulevad!“ karjus ikka veel sama hirmund lapse hääl, milles ma nüüd Keerenski tundsin. Ja nagu

painajast hakkas see hääl südaöös nutma, hädaldama ja valju appihüüdma.

„Vait, mis sa karjud, rumal!" kuuldus ärev ja vihane sosin. Samal ajal kuuldus tume matsak, nagu rusikahoop vastu pihta või külge.

„Mis sa peksad!"

„Vait, sunnik!" kuuldus jälle vihast otse kähisev hääl ja matsatav rusikahoop.

Hädaldav lapsehääl vaikis, kuid nuuksumine kostis veel tükk aega.

Ent ees polnud midagi märgata, alles teravamal silmitsemisel vôis näha tuules liikuvat vôsa. Ahelik tôusis jälle pikkamisi, üksikute meeste kaupa ja liikus külg külje vastu edesi. Jôuti läbi orust ja hakkas läbi hämaruse paistma aleviku terav kirikutorn, nagu maha löödud püssitääk terava otsaga taeva poole.

Orust jatkus poole versta ulatuselt pikkamisi ülestôusev kôrgendus ja lôppes eespool lageda taevaga. Kôrgenduse jalal, madaliku kaldal oli madal ôlgkatusega ja pooliku korstnaga elumaja. Tuleкübetki polnud aknas, kuigi juba ülestôusmise aeg oleks vôind olla. Pôrutuse pääle ukse pihta, ei tulnud keegi seda avama, lingist tômmates läks aga uks ise pärani.

Kuid sees oli valgust, tilluke lamp pôles lôôriaugus, mis aga seetôttu välja ei paistnud, et müürinurk otse aknaruutudelle varju heitis. Keset tuba oli suur kahekôrvaga vann, kus juures naine küürutas ja alasti last pesi. Laps naeris rôômsalt, väikeseid käsi vastu leiget vett pekstes.

Naine vaatas alles siis tagasi kui mehed üle künnise astusid. Ta näis olevat sôduritega harjund, sest siin oli neid olnud tihti, ei pöörandki iseäralist tähelepanu sisseastujaile ja hakkas last uuesti seebise nuustikuga nühkima. Ühes sissetulijatega aga pahvas uksest niipalju

külma, et laps esiti luksuma, siis karjuma hakkas. Ja nagu hoides, nagu hellitades seda habrast olendit, püüdis iga järgmine tulija ust nii vôimalikult vähe avada, et vaevalt ise sisse mahtus ronima.

See imelik rahu, toavaikus ja lapse karjumine näis nagu tagasi toovat meeste julguse. Kuuldus naljatusi ja nüüd hakati Keerenskit innukalt narrima. See narrimine oli nüüd tasumaks kogu aheliku heidutamise eest orust üleminekul. Püüti oma naeruväärsust äkililisest ja asjatumast maandumisest puhtaks pesta. Alles siis jäeti Keerenski rahule kui ta viha pärast nutma hakkas ja kaptenile kaebama läks.

Tuli see väsimusest vôi soojast toast, kus kitsa ruumi pääle liig palju inimesi oli hunnikusse tuubit, hakkas kôiki uni vaevama. Saadeti piketid mäe otsa alevi poole välja ja jäädi siin hommikut ootama, et varakult vaenlaselle kaela langeda.

Mehed heitsid, kes seina ääre, kes keset tuba, seljakott pääall, pikali ja jäid juba mône silmapilgu pärast magama. Ning imelik, inimesed, kes ennist üle oru tulles surmahirmus värisesid, pôônasid nüüd magusat und täie rahuga. Vasar oli koguni ahju taha, kôige kuumema koha pääle tükkind, kust nüüd ta kôva norin kärbsed laest lendu hirmutas. Vôi oli see sellest, et keset tuba kaks kuulipritsi seisis (automaadid said 1-sele roodule) laetud lintidega ja külma veega jahutajas. Ärkaski keegi kesk magusat und, maigutas suud ja vaatas arusaamata pilguga ringi, kuid nähes kuulipritse oma ligiduses, pani pää uuesti rahulikult kotile ja magas üles ehmumata edesi.

Need imelikud rahustajad vaatasid aga musta torusilmaga ja pungis kaeladega erapooletumalt ukse poole ning ootasid ainult näppu, mis nende laetud luku külgi oleks puudutand, et kurjakuulutavalt mürisema hakata.

8.

Näis, nagu oleks ma alles vaevalt magama jäänd, kui mulle keegi tugevasti külgi tôukas: „Üles!“ Kuid see oli unepete, sest aknaruudud olid juba mustjassinised, olin mitu tundi üheainsama sôômuga, korrakski ärkamata ära magand. Unisena tôusin maast, teadmata, harjund liigutusega vôtsin püssi ja alles väljas, külma ôhu puudutusest vastu paljaid käsi ja nägu virgusin täiesti ja kohanesin eellahingulise olukorraga. See frondil olemise teadmine ronis kui vastik tigu mu hinge. Kontrast magusa, rahuliku une ja näruse reaalsuse vahel, kus närvid jälle paratamata peavad kannatama alandavat hirmu, môjus otse vihastavalt, mida suurendas omakord teadmine, et sellest ei pääse, et see ligineb kui paratamatus ja viskab su isiku vastu tahtmist alatusse ja naeruväärsesse seisukorda. See oli igahommikune tunne pärast und, missugune küll pikkamisi kadus, kui reaalsus juba liig ligidalle tungis ja enesekriitika just samade alandavate abinôudega hävitas, mida praegu ise olin ironiseerind ja neednud. Need ärkamise momendid olid alati vastumeelsed, tujusöövad ja peaaegu läilad. Siis tundus selgemini kui kunagi muukord frondielu vastikus (juba äramagat küljeluu ja valutav kaelaluu!), enese suremine, teise tapmise môtetus, julguse rumalus ja asjatus.

Mehed olid hämarikus ahelikku jooksnud ja ootasid edesiliikumise käsku. Nad olid alles unepohmeluses, kônelesid ja naersid pôhjuseta kôva häälega, rüselesid, tôuklesid ja kepslesid hommikuse lôikava külma pärast. Kuulipildurid tassisid omad riistad kelkudelle, hôôrusid käsi, kohendasid tähtsate nägudega aparaate ja lindikaste. Ligineva päevavalguse tunne aga lisas julgust, mis ôhtul vägisi kaduma kippus tuleva pika ja kestva öö ees. Ning nüüd ei tundund mulle kôik need toimetused

ja talitused, püssilaadimised ja kuulipritside kordasäädmine enam asjatu ega ilmaaegne, see sai kui oma mõtte ja tähtsuse. Kottpimedas, kus püssi oma käes ei seleta, sihtrauda ega kirpu ei näe — see masendab usu enesekaitse võimistesse — märkitabavusse. Olukord aga, kus inimene enda osavust ja energiat maksma ei suuda panna — saab asjatuks, nagu saab asjatuks lahing sõdurille, kellel kesk tuleandmist püss rikki läheb ja ta paaniliselt jooksma pistab.

Kapteni käsu pääle hakkas ahelik mäkke liikuma, mille kõrguses paistis üksik puu ja selle kõrval meie pikett püssi najale toetades ja alevi poole silmides. Paremalt poolt lasti äkki üles rakett, õhtul kokkulepit lahingu algamise märguanne, meie esimese roodu poolt, mis paremalt poolt pidi alevi pääle tungima.

Mäeharjale jõudes nähti alevi pool ärevust; vaenlase väljakarauulid, kes muidugi ka raketti märkasid, tõmbusid nüüd kiiresti tagasi alevi poole, paarsada sammu meist kaugel, haredat võserikku mööda kiiresti liikudes. Ja nagu jahimehed, nähes põõsastikust tõusvat linnukarja, hakkasid kõik käsku ootamata laskma. Ümbrus nagu ehmatas sellest äkilisest raginast, lajatasid metsad, nagu unest ärgates, hommikune videvik aga hakkas paukudest kudisema, nagu hääks kiites, nagu rõõmu tundes, ja näis kui kajaks hämarduv taevaski vastu oma kauge laega. Inimesed olid aga ühe silmapilgu jooksul saand ainult sihtijateks, laadijateks ja triklitõmbajateks. Nad tegid seda hoolega, palavikulise kiirusega, just kui võisteldes, kes rohkem jõuab lasta.

Ainult Heido laskis harvemini, ta tõstis pikkamisi püssi, sihtis kaua üht silma pilutades ja siis alles triklit tõmmates. Ta ei lasknud ühtki kuuli enneaegu, ennegu sihtimise protseduur täiesti lõppu oli viidud, mis teistele aga asjatu ja igav näis. Nad olid perud omas laskmises, paristasid uupi, vaevalt püssi palge tõstes, kui pauk juba naksatas.

Mõned võsastikus jooksvad vaenlased jäid äkki seisma, lõid kätega õhku, poetasid püssid ja langesid järsku nagu jalutud kokku. Nägin selgesti kuidas nad kukkusid. Nad põgenesid küürakil end varjates põõsaste taha, kuid kuuli saades viskusid nende kogud sirgu, käed tõusid nagu kõrgest õhust midagi harali sõrmil püüdes, siis nõtkusid põlved, jalad käisid kindreist kokku nagu noaliikmed ja nad kukkusid nagu järsu ja kõva hoobi saades lagipaika hunnikusse kui kotid.

Nähes langevaid vaenlasi läks laskmine sellest otsegu ärritusest ja osatusest veelgi ägedamaks. Kuuldus kisa, karjumist, mis tuli nagu joobnud ja elajalikest kõridest müürgavana ja hullustusena. Kogu ahelik oli püsti tõusnud ja suures hasardis iseeneselle märkamata laskmise kestes sammu kümme edesi liikund.

Ainult Vasar oli mõnikümmend sammu ahelikust taga, ta lamas sääl kõhuli, nina lumes, püss kõrval ja värises vist surmahirmus kui haavaleht. Ajuti tõstis ta lumest oma kahvatand näo, ent laskis selle alla juba järgmisel silmapilgul ja jäi lebama oimu liigutamata nagu surnu. Ehk ei aimandki ta, et praegu mingisugu hädaoht ei ähvarda, sest vaenlased ei saand aega omas paanikas ühegi kuuliga meie rahe pääle vastata. Vasaralle ei tulnud aga vist laskmist meelegi, ja säält, kus ta praegu lamas, mäekühmu taga, ei paistnud silma ükski vaenlane, pääle selle oli ta ees meie ahelik, mistõttu tal oli laskmine täiesti võimatu.

Nagu hundid, kes sikutalle verilõhna haistnud sööstus ahelik taganevale vaenlaselle järele, jõudis võserikku ja kiirustas sääl üksikuid pauke raksatades edesi. Tagasi vaadates nägin Vasaratki silmnäolt järele jooksvat, kuid ta hoidis aheliku ja oma vahel ikka viiekümne sammulise distantsi. Nähtavasti ei julgend ta kaugemalle siiski jääda ega ahelikku hoopis silmist lasta. Ta jooksis edesi sama kiiresti kui ahelikki, ainult

viiskümmend sammu hiljem. Lagendikul, kus ta ahelikku kaugemalt nägi, suurenes ta distants koguni kahe vôi kolmekordseks; vôsas aga, kus ta eelminejad silmist kartis kaotada, tuli ta meile paarikümme sammu lähedusse.

Vôsa lôppes lund kuhjani täisoleva kraaviga ja künklise karjamaaga. Paarisaja sammu ulatusel oli lage, selle keskel väike kinnikülmand oja, siis aga tuli jälle otse alevi ees tihe lepavôsastik, millest üle olid kasvand üksikud männad ja kuused. See oli alevi tagumine külg, siit viisid sinna ainult jalgteed, ei aga ükski sillutet maantee.

Vaevalt olime ühest lepikust välja jôudmas, kui vaenlase pôgenev valvetôke oli juba teise metsa jôudnud, mistôttu kapten laskmise keelas. Môned pôgenejaist olid oma ranitsad ja sinelid seljast heitnud, mis nüüd üksikutena tombukestena siin-sääl lagendikul vedelid. Püssi oli aga ainult üks neist siia vôsa serva maha visand.

Juba olid mehed seda „soomust“ kui hagijad saaki korjama minemas kui hôigati:

„Ahelik tuleb!“

Kui külm vesi karastas see ütlus hasarti sattund mehi ja nagu salajast käsku kuuldes otsis igaüks omale lumest väljapaistva mätta ja heitis selle taha kôhuli. Ivakese aja pärast ilmus vastupoolsest vôsast pikk vaenlase ahelik ja jäi lagendiku ääre paha aimamata seisma. Keegi neist vahtis binokliga üle vôsa meie seljatagant paistvat lagedat mäekühmu — nähtavasti ei aimandki nad, et meie vahepääl nii lähedalle olime jôudnud.

Esimesel silmapilgul ei lasknud meie ahelikust ükski püss, vôib olla, eksitas see, et need inimesed sääl vôsa ääres nii rahulikult seisid ja kaugel olevat mäge vahtisid. Kardeti nagu seda vihast looma kuulidega ärritada.

„Mis te' vahite? Tuld!“

Ja nagu liig pinguli kistud terasveo katkemine prahvatas järsku kogupauk. Nagu jalust löödud, kukkusid mõned mehed vastase ahelikust, nende hulgas ka binokliga mees. Otsegu surnutelle järele aimates maandused ka elavad ja siis hakkas meie pau ude vastuseks sääl eespool võsaservas nagu mingi helisev kamm plagisema. Püssikuulid ilmused oma viledega pääkohale, sipsusid läheduses lumme ja ragisesid leparaagudes. Ikka uued ja uued järgnesid neile vahetpidamata, esimesi tagaajades just kui ülirôômsad vilemehed, üksteisega võidu kiunudes.

Hakkas jälle piinama vastik, alandav ja vihastav surmahirm, vajutades nagu ilget kitti närvikavva ja ajju. Tôusis aga ka sedamaid metsik viha vaenlase vastu selle teotuse ja alanduse pärast.

„Kuuliprits! Kuuliprits!“ karjus keegi nagu appi, nagu hädaldades hirmund näoga.

Samal silmapilgul kuuldus aga tige, vihane ja otse matemaatiliselt ühetasane ja kôrvulukustav parin. Vaenlase ümisevad mesilased lakasid sedamaid lendamast, näis kui oleks nad talvine külm korraga halvand, kuna igas südames turgatas rôôm selle kurja riista ja otse armastus nende vastu, kes selle sääl mürisema olid pannud. Püssimehed olid nüüd unustand kôik nääklemised ja narrimised kuulipildurite vastu ja tundsid neid praegu otse jumalatena, otse päästjatena.

Kas oli see äkilisest julguse juuretulekust, vôi sellest, et ükski praegu vaenlase kuuli undamist oma pääkohal ei kuulnud, olid kôik pôlvili ja lasksid rapakalt ja ruttu kuul kuuli järele, vaevalt püsse laadida läbedes.

Kuuliprits hammustas viimse paugu ja jäi järsku vait — lint oli läbi. Uus kartus lôi mehehingedesse ja nagu iseenesest osutusid nad jälle kôik ninuli mätaste taga lumes. Ees aga näis vaenlane alles nüüd rahutuks

saavat, kogu aeg oli ta vaikides kuuland kuulipritsi sôimamist, nüüd, selle vaikides, hakkasid nad üksa vôssa tagasi roomama.

Ivakese aja pärast tuli säält üksik kuul ja juba hakkas neid jälle tulema kui mesilasi paarikaupa ja kümnekesi. Need aga jätsid oma lennu kohe kui kuuliprits uuesti kurjustama ja ähvardama hakkas. See oli kui vana tige isa sääl kraavinurgas suure halli kivi taga, kes üleannetumatega sôitles. „Üleannetumad“ vaenlase kuulid kuulasid aga teda ainult niikaua, kunni ta kärkis, lôpetas ta aga oma vihavalingu, kui juba ilmusid jälle ärritavad mesilased, kes häämeelega ta kurjustavasse suhu ähvardasid lennata, et tülitavat sôimu üldse lôpetada.

Nii kestis see umbes tundi pool, kui vaenlase pool hakkas kostma samasugune parin, mis siia ulatas aga ainult ketravana klôginana ja sedamaid lendas vidisev sektor üle aheliku ja ragises nagu meeletu vôsastikus. Vaenlane oli vist vahepääl alevist omale kuulipritsi appi toond ja hakkas nüüd hoolsasti selle häid ja hirmuäratavaid omadusi meie vastu tarvitama. Ning nüüd hakkasid kaks kuulipritsi vastastikku ja kordamisi üksteisega heitlema. Lôpetas üks, algas teine omakord. Rôômsad, vidisevad kuuliparved lendasid vôssa, need olid pigemini sidisevad pääsukesed kui surmavad tinaterad.

Seda rôômsat siutsumist oleks päris naeratusega kuulda vôind, kui mitte ahelik, rida lamavaid inimesi nende all surmahirmus poleks värisend ja rahutult siia ja sinna viselnud. Kuulipritsid aga heitlesid reeglipäraselt nagu kaks kaardimänguri, kumbki teinepool lumise lagendiku lauda, vôit, va banque, inimeste surm.

Oleks môlemad kuulipritsid vastamisi vahetpidamata lasknud, mitte aga üksteist äraoodates, kordamisi, vast oleks siis ehk selle alandava ühtesoodu kestva

surmahirmuga siinsamas mätaste taga kohanendki. Ent nüüd alanes see oma kuulipritsi parisedes peaaegu nullini ja tôusis masendavaks vastase oma lastes. See oli kui alaline ülesalla tôukamine, kahtpidi kiskumine närvide rebimine ja poolekstômbamine, nagu korrapäraselt jääkülma ja tuulikuuma vee kaela valamine. Nii ei saand veel harjuda ega kohanedada kumbagagi, kui juba uus sööst pôletust närvikavva viruteti. Kord tuli, kord jää, kord tuli, kord jää ja nii lôpmatuseni kord üks, kord teine.

See on saatanlik närvide rikkumise pôrgu, kui see kestab kuid ja aastaid, imetervendav massaash, kui ta korduvus piirdub ainult mône korraga.

Parajasti laskis vaenlase kuuliprits, ta sektor küünis seekord ôige madalasse, puutus kôrgemaid mättaid ja konaruse harju, kust ta lund sorukestena üles viskas. Järsku kostis läbi plagina ja vidina imelik, luini ja lihani tungiv hääl:

„Oo—oo—ooh!"

See tuli nagu sureva hobuse kôrist. Ta kuuldus tükk maad aheliku taga ja vist igaüks tundis otse instinktiivselt selles Vasara hääle. Ent keegi ei julgend tagasi vaadata, nagu kartes näha mingit hirmsat ja kohutavat, ka siis veel mitte kui vaenlase kuuliprits lindi oli lôpetand. Ja nagu vastukaaluks sellele sisemisele tundmuselle käis püsside pragin kôrvulukustavalt, tihenedes ja järjesti valjenedes. Kuuliprits hakkas peksma kui pöörane, lôpetas lindi ja algas uut vaenlase omaga ühel ajal. Nagu viimses surmaheitluses, nagu viimses pääsmise lootuses kummutas igaüks kui palju vähegi jaksas ja suutis.

Vaenlase kuuliprits vaikis kesk linti, kuna meie oma vihaselt, nagu marutôves edesi paristas. Lindi lôppedes laeti uus lukku, kuid vaenlane ei vastand ka nüüd.

„Laskmine jätta! Edasi! Vaenlane taganeb!“ kuuldus kapteni karjumine.

Tôusime maast, kuid nagu üks mees vaatasid kôik enne minekut nagu sundi tundes tagasi. Ent kohe pöörati näod kôrvale, nagu oleks nähtud mida vaadata ei vôi, mida vaadata sugugi tarvis pole. Ning ruttu, nagu oleks siinne koht rüvetatud, teotatud, pöörsid kôik kiiresti sammule, nagu pôgenedes kui viirastuse vôi tondi eest.

Mind määrati sanitari abiliseks ja see oli kôige vastumeelsem käsk mis mulle siiamaani täita oli antud.

Vasar lamas ahelikust mônikümmend sammu taga, oli nüüd selili ja näis eemalt liikumatu. Ainult oiged andsid tast aegajalt elumärki, vôi liikus käsi kusagilt mujalt pääd otsides. Papaaha oli tal veel kôvasti pääs.

Astusime tahtmata ligi. Esimesel pilgul nägin suure vereoja, mis nagu tiik vôi järveke haavatu pääd leotas. Lôpuks aga ei osutundki seda verd rohkem kui peotäie maa katteks. Haavatu lamas selili, hirmund silmad pärani, harva pilgatasid need, ja näis, kui ei ulatakski kulmud neid kaht hiiglasuurt pääluust väljatungivaid silmamune katma. Ta nägu oli veel kôhnem ja veretum kui harilikult, nina tungis teravamana ja kitsamana esile, kuna ta udemetena nina all ja pôskedel kasvav habe nüüd nagu nähtavam ja pikem näis.

Aegajalt kuuldus talt oige ning näis kui ei tunneks ega näeks ta meid üldse.

Vôtsin nagu kogemata ta püssi, tahtsin lukust padrunid väljalüüa ja ühes vôtta, kuid Vasara püss oli täiesti laadimata, mitte üht kuuli polnud lukus ega rauas.

9.

Nagu hoogu sattund piljardi muna taganes vaenlase ahelik. Vôib olla, sai ta selle tugeva tôuke just Vasara surmaoige tôttu, mis oma jubedusega kogu meie aheliku meeleheitmiseni virgutas, enesekaitse instinkti viimse kraadini üleskihutas, kus pääsmine näib ainult vastase hävitamises. Ja aega andmata, ilma kellegi sundimata jooksti üksteise vôidu järele taganevalle ahelikule, et selt viimist kui vastuhakkamise vôimalust vôtta. Kogu kari inimesi oli jälle üksainus jalg, üksainus käsi, üksainus silm, üksainus organism ühiste närvidega, ühise ajuga ja ühise tahtmisega vastast lôpulikult kahjutaks teha. Jooksti hingelduseni läbi haredast vôsast, kus vaenlane enne vastupani ja nüüd ainult môned surnukehad vedelid, närveeriti pôgenejat harvade paukudega, nagu talle järjesti märkuandes ja hoiatades vastuhakkamise katsete eest.

Alevi eel püüdis ta veel kord end koondada ja lahingusse astuda, kaotades aga sääl veel môned mehed rivist ja haavates meil kergelt üht sôdurit, jatkas taganemist, nagu suutmata endist hoogu tagasi hoida.

Paremalt poolt surus aga alevi pääle meie esimene root, kellele vaenlane visalt vastupani, kuid aimates oma siinse tiiva taganemist alevile lähenevate püssipaukude ja kuulipritside vaikimise tôttu, tômbus ka säält ruttu tagasi ja jättis alevi.

Viimselt vastuhakkamise kohalt, alevi ees, saime rikut kuulipritsi, mida vaenlane meie kiire pääletungimise tôttu enam aega parandada ja äraviia ei saand. Selle pôrgumasina väike viga aga parandeti meie püssimeistri poolt juba samal päeval ning järgnevais lahinguis kuulas ta meie käsku sama hästi kui äsja vaenlase oma.

Alev oli täiesti tühi. Ühtki inimese hinge ei liikund tänavail. Ainult suur karvane koer tuli meile tänavanurgale vastu ja hakkas siis rôômsasti saba liputades meiega ühes jooksma. Vaid keldritest ja majaakendest vahtisid meid peitupugend inimesed uudishimuga ja aukartusega.

Ja nagu sisendet neist argadest, keldri peitu pugend inimeste pilkudest, ilmus kôigi nägudelle see imelik sôdurlik uhkus mis paratamata sarnases olukorras ilmsiks tuleb. Igaüks meist tundis praegu vist kôrgemana ja vahvamana lahingu kärast ärahirmund erainimestega kokkupuutudes, kui sääl kusagil lagedal väljal, kas kolonnis liikudes, ahelikus edesitungides, vôi kuulide all surmahirmus väherdes. Sääl otse naeruväärsuseni haledad inimese raasukesed kasvasid siin eneste silmis otse hiiglasteks, otse jumalateks, kes ohvri toomist ootavad. Selle tundmuse ilmumine oli nagu aupalk eneselle kôige selle närususe, väikluse ja inimliku naeruväärsuse eest, mis igaüks tunneb vaenlasega lahingus silm silma vastu olles.

Ja uhkelt, kindlas iseteadvuses ja väärtuse tundes, nagu päästjad sammusid mehed läbi tänavate ja peaaegu iseenesest tungis esile igast suust rôômus, labane ja igapäine sôdurilaul. See polnud aga lihtne ja harilik laul, nagu alati ôppuselle minnes, vôi säält tulles, see oli nüüd vôidukisa, vôidurôôm, mida kuuluteti majadelle, tänavaile, telefoni postidelle ja just eriti aralt piiluvaile inimestele.

„Tulge välja ja kumardage!“ sööbus igast hingest laulusônadesse, millele valju kajana vastu rôkkas katustelt ja seinadelt kare ja lihvimata lauluviis.

Ja nagu vastuseks sellele, avasid lahingu lôppemisest rôômu tundvad inimesed majauksed, ilmusid akendelle ja igast rikkamast, jôukamast majast lehviteti rätikuid, pôllesid ja valgeid hilpe, vahtisid vanamehed, vanamoorid, noorikud, naised ja tütarlapsed.

Sellele auavaldusele kajas aga vastu veel uhkemalt, veel vôimsamalt kui enne sôdurite kare laul, mis otse röökimiseni ja karjumiseni küünis.

Haaratuna sest aupaistest, sellest ei midagi pääle enese tunnistavast tundest, uppusin sellesse vôidujoovastusse vaenlase üle, tundsin end inimeste päästjana ja lasin hää tunduda selle eneselle sisendet triumfi tunde, kuna mu suust sarnane karjumine rôkkas, milles ma oma häält enam ei tunnud. See oli keegi muu, kes sääl röökis, see polnud mina, kes praegu otse värises eneseuhkuses ja joovastuses.

Kuid viha kübetki polnud mu hinge jäänd vaenlase vastu, see oli lahtund ühes lahingu lôpuga, vôib olla, polnud mul enam sel momendil vaenlastki, kes taganemisega oli naeruvääristund ja seega pärandand nüüd meile kôigile selle üleva vôidujoovastuse enda alanduse kulul. Olime tasa uuteni arveteni!

Ent kas ei laula ka rumal kukk siis kui ta vastase läbisarjand ja vôidurôômus aiale kargab, ega tunne ju kukki siis enam viha oma häbiga pôgenend vastase vastu? Ta on siis samuti tasa uueni kakeluseni!

Ma usun, et raskelt haavat Vasaralgi polnud viha enam oma vaenlase vastu kui ta kuuli pähe oli saand. Oma surmaja üle lahingus oleks pärast sama rumal vihastada kui kivi vôi kännu üle, kuhu kroonilist isamaalust pôdev tagafrondi kangelane komistaks ja seetôttu oma rahvale tarbetuma jalaluu murrab.

Sôda on sport iseenese ette, sôduril on ajus hoopis isesugune loogika, mis on tingit ta kaitsjast püssist, kuulipritsist vôi suurtükist. Lahingus rikkiläind püss vôi kuuliprits vihastab teda rohkem kui vaenlase vahvus vôi julgus. Sôduri vihakraad vaenlase vastu ripub ainult ära sellest kui suurde vôi väiksesse hädaohtu oskab vôi jaksab vastane teda panna. Hädaoht on pôhjus — viha aga järeldus. Lôpeb vastase poolt tingit hädaoht, lôpeb ka selle järeldus — viha auto-

maatselt. Eks tunnista seda osalt ka ülejooksikud, kes vastases väes oma endiste seltsimeeste vastu sôdivad samasuguse vihaga kui ennist praeguste seltsimeeste vastu. Vahe sôduri ja poksija vahel on ainult selles, et esimene riskeerib mône sekundilise minestusega, kuna sôdur oma elu, igavese „minestuse“ kaalule paneb.

Vist ei mängi ka raassiviha ja klassitunne lahingus nii suurt rolli nagu arvatakse. Ideoloogiad ja tunded vôivad ainult inimesi vabatahtlikult frondile minema sundida, kus nad aga enam nii tähtsad pole ja vôitlus elu ja surma pärast kui sport iseenese ette ilmsiks tuleb. Inime vahetab oma ideoloogia siin hoopis isesuguse sôdurliku loogika vastu, need raassi ja klassivihad, need elavad aga sääl kusagil tagaselja aeglehis ja provokaatorite suus, saavad siin oluliselt tarbetumaks, kunstlikuks ja mônikord otse rumalateks.

Kuid mässud ja revolutsioonid? Eks sünni ju need kôik ideedest ja teadlikkusest?

Kahtlemata. Kaheldav on aga ainult see kui kaugele see idee oma tulisädemega ulatab? Kas sureb ta ühes erainimesega, kas küünib ta veel edesi nende hingeellu kes juba oma sôdariista ismi nimel vôimu vastu tôstnud! Ehk on aga idee kui sütitava sädeme teenus ainult see, et ta inimest sunnib püssi *kätte vôtma*, kui aga see juba paukuma ja pragisema hakkab, sünnib see isesugune frondiloogika, sôduriaju ja püssirohu ilmavaade. Idee ehk maksab ainult niipalju, kuipalju ta jôuab vabatahtlikke vôitlusridadesse juure korjata, kes aga sinna astudes sama sôdurliku ilmavaate osaks langevad. Idee suurust tuleb vist küll môôta sellega, kuipalju inimesi suudab ta sôduri saatuse osaliseks teha — vôit aga idee nimel, mille eest inimesed väljaastuvad, ei ripu aga väljaastumisest pääle enam idee enese väärtusest ja tômbavusest, vaid selle eest vôitlevate inimeste oskusest, julgusest, egoismist ja muudest sôdurlikest omadusist. Frondil pole enam

elulist tähtsust sônadel „rahvuslus", „enamlus", „valge" vôi „punane". Siin on tähtsus ainult sôduris kui erapooletumas spetsialistis omal alal. Ta väärtus on sôdariista tarvitamise oskuses ja alandava ning häbistava surmahirmu kandmise suutmises. Ta vääritus on argus, oskamatus ja harjumatus, olgu ta sääl juures ükskôik kui suur ja teadlik idealist. Paremal juhusel küünivad sônad „rahvuslus", „isamaa" j. n. e. ainult staapideni, kuid vôitlevaisse, üksteist tapvaisse ahelikkudesse, kolonnidesse, rootudesse ja rühmadesse ei ulata nad üldse oma kunstlikkuse tôttu. Lahing, see on absoluutne filter, mis kôik kunstlikult ja teadlikult sünnitet loosungid hävitab ja ainult elu loomalist pôhipalet näitab.

Sôda — see on suur vaagimine.

Kui diplomaatide keerdpääajudes loogika lôpeb, ükskôik mis pôhjustel, kui surnud punktist enam rahulikult üle ei saa — antakse küsimus otsustamiseks kohtunikkude — sôdurite kätte. Sôdavägi, see on ainult kaalupomm otsuste vaekausil, inime aga pisitilluke aatom sellest raskest kaalupommi massist, millega vaagitakse kôik tahtmised, nôudmised ja ideed.

See kaalupomm on aga inimese lihast ja verest!

See väike aatom väriseb ahastuses surmasuus, vihkab ilma vihata teist, tapab omasarnase, mitte idee pärast, mitte isamaa pärast, vaid, et sellega oma närust ja pisitillukest elukübet päästa.

Ning praegu vôidet alevi tänavaid kôndides, vôidujoovastuses räusates ei teadnud ma midagi kodumaast, mille pärast tuliriista olin haarand, tundsin rôômu ainult lahingu hädaohtude möödumisest, sellest, et surmavate kuulide all ellu olin jäänd, et nad kôik ônnelikult olid minust möödund, tundsin ainult ülevoolavat uhkust aukartuses vaatavate erainimeste pilkude all vaenlase häbist ja teotusest, olgu ta sääl kes tahes, punane, valge, kollane, roheline vôi roosa.

10.

Kihutas vastu ratsanik, pataljonile korterit otsiv maakuulaja ja viis meid, kisava karja imeliku lameda kahekordse puumaja ette. See oli aleviku tuletôrjujate seltsimaja.

Sees olid veel punastest poolmagamata ôled, kaunis värskepoolsed, mis väsind inimestele magamiseks küllalt kôlbulikuks osutusid. Lasksime risakille sinna pääle ja algas jälle pikaajaline asjata supikatelde ootamine, kes kokkadega lahingu kestes kus kurat olid sôitnud. Sees said inimesed jälle taltsamaks, said jälle endisteks haletsemisväärseteks sôduriteks, kes nüüd siin isekeskis nagu mingi maski oma nägudelt maha raputasid. Kuid see uhke mask ilmus aga vastselt igale näole, kui keegi meist ruumidest lahkus ja väljas uudishimuliste erainimestega kokku puutus.

Mône aja pärast sôitis ukse ette kaks laia rege.

„Haavatud!“ ütles keegi ega tahtnud nagu juure lisada:

„Surnud!“

Ent neid oli sääl môlemaid. Esimesel reel olid haavatud, üks raskesti ja kolm kergemalt. Teisel reel oli aga kaks surnut, üks neist meie oma rühma mees Vasar. Ta elas ainult mône minuti pääle haavamist ja suri juba sanitaaride kanderaamil.

Nad kanti kôik ühte tuppa, surnud ja haavatud segi endisesse puhveti ruumi. Haavatud oigasid ainult tôstmisel ja sisseviimisel, siis aga paigale panduina ei kuuldund neilt ühtki häält, nähtavasti olid nad juba harjund oma olukorraga. Môni neist katsus naljatadagi ümberkogund meestega. Kergemad neist, kaks, kes ise omal jalul sanitaarist toetatuina, tuppa komberdasid, vaatasid sääljuures tervete otsa nagu üleolevusega, otsegu oleks nad praegu tähtsamad teistest, äravalitud

ja austuse väärilisemad. Nad püüdsid juba oma vaatega allarõhutada, et nad on haavatud, ja tahtsid ka igal võimalusel nädata, et kuulihaav neile praegu suurt valu teeb ning liialdasid oma kannatusi rohkem kui asi väärt võis olla.

Surnute sissekandmisel ilmus meeste nägudelle nagu raske tusa, tigedus ja süütunne. Neile, kahele korjuselle käändi ruttu selg, nagu oleks silmi puutund mingi ilge ja vastik asi, nagu oleks need kaks otsasaand inimest vande, needuse või üldise põlastuse all. Ning kogu säälolemise aja ei tahetud neid näha, püüti nii palju kui vähegi võimalik, kõrvale hoida ja tuba, kus nad lamasid, seisis kogu aeg peaaegu tühjana, ainult harva läks ühe raskema haavatu (kes ka nende seas lamas) ligidane sõber sinna sisse. Nad lebasid letil valgete linade all ning keegi ei tõstnud kordagi linaveert. Kuid nende lähedusega harjuti varssi, kuigi nende ligidus tundus nagu võõras, asjatu ja koguni vastik; lõpuks unusteti aga nad hoopis, nagu asjad, mida sugugi tarvis pole meelespidada.

Tundi pool pärast surnute toomist, sammus ukse ette rühm töörodu mehi, kuus vangi, lätlast, keskel laetud püsside vahel. Nad asetati ühte ruumi sõduritega ainult seepärast, et siin nende juure vahte tarvis polnud, kes väljas täiesti asjata nende pärast oleks pidand külmetama.

Uudishimuliste nägudega kuhjusid mehed nende ümber. Nad seisid nüüd palgest palgesse oma vaenlastega, nendega, kes neid lahingus oma püssikirbule võtsid ja vastumeelse surmahirmu käes sundisid kannatama, nendega, kelle pääle nad lahingus selle alanduse pärast vihastasid ja kes Vasara surmavalt havaasid. Miks polnud aga nende nägudel nüüd enam seda tapaviha, miks ei võtnud nad kohe seljast oma püsse ja nad kohapääl surnuks ei lasknud oma seltsimeeste vere valamise pärast, kätte ei tasund nende surma

eest, kes sääl teises toas valgete palakate all elutumalt lamasid? Miks oli nende inimeste nägudel selle asemel ainult terav uudishimu, selle asemel, et metsikult vihata, vihata nagu tuli vett, vihata nagu kurat jumalat? Ja need kaks haavatut, kes hädiste nägudega neid vaatasid, seda veel hädisemaks teha püüdes, miks segunes nendegi nägudel ainult uudishimu liialdet hädisusega?

Vôib olla, oli see ehk seepärast, et need vangid seisid oma vaenlaste ees abitutena, kaitseta, ilma ühegi sôdariistata surmahirmus värisedes. Ehk oli see seepärast, et need kuus inimest siin enam meile hädaohtlikud polnud, et nad meie täieliku meelevalla alla olid antud, et nad enam vaenlased polnud, vaid vangid. Ja millises inimese südames, ka kôige metsikumas ja tooremas ei peituks terake suuremeelsust abituma ja alandet inimese vastu? Vist igas, liiategi kui armuheitmine mônikord egoismile kasuks tuleb, kas vôi ainult armuheidetava silmiski, seetôttu, et ta inimese tegudelle annab üleva ja humaanse jume! Saatangi jätaks vist mône inimhinge pôrgutulle saatmata, kui sarnane tegu ta vôimu ja vägevust aupaistesse säeks!

Vôis ehk olla koguni veel nii, et neil kahel haavatul kôigevähem viha oli vangilangend vaenlaste vastu. Ehk olid nad koguni kusagil südamesopis rôômsad oma kergest kuulikriimustusest ja pisut tänulikudki nendele, kes nüüd oma kuuli läbi oli annud neile oma seltsimeeste seas austusväärse haavatu seisukorra?

Lihtsalt oli see vist küll sellest, et igaüks teadis, et need kuus lätlast lahingus samuti m e i e kuulide all alandavas surmahirmus olid värisend, samuti meid selle alanduse pärast vihkand, et meie samuti neid püssikirbule vôtsime vähemalgi juhuslikul vôhimalusel ja kuuli kerre saatsime, nagu nemad Vasaralle ja mônele teisele. Tähendab, ühesugune saatus oli nii neile kui ka meile osaks saand, ühepalju on môlemad pooled

kannatand, ühepalju on môlemad pooled teist kannatama sundind ja kôik on tasa! Kumbgi ei vôlgne teisele juukse karvagi pääst, tilgakestki verd südamest, terakestki hinge ihust. Ning igasugune kättemaks juba kinnimakstud kannatuste veksli eest, igasugune piinamine, narrimine, mahalaskmine tundub täiesti üleliia, saab lausa ülekohtuks nende abitumate inimeste vastu. See kättemaks oma kannatuste ja ahastuste eest oleks juhm, rumal ja koguni teotav!

Äkki panime tähele mustas palitus ja karakul kübaras erainimest, kes esiti haavatuid ja surnuid teises toas vaatas ja siis sôdurite sekka astus. Ta märkas nurgas püssitumaid mehi, uuris neid tükk aega ja küsis:

„Kes need on?“

„Vangid“, vastas sôdur ja vaatas vaenulikult küsija otsa.

„Aa — punased!“ ärritus nüüd mees nagu valusast pistest ja hakkas sôdurite seas nende poole rüselema. Jôudes neile ligi, tunnistas ta neid pika pilguga veel korra kuna ta nägu sääljuures vihast punetama lôi kui kalkuni hari ja kogu ta keha ikka enam ja enam rahutuks sai, mille tundemärgiks oli ikka ja järjesti kasvav värin lôuas ja kätes. Järsku tegi ta parema käega isesuguse nurgelise ja kohmakalt pateetilise liigutuse, just sarnase, nagu seda vôib märgata kodukasvand kônepidajail ja aleviku seltskonnategelasil. Ta kordas seda liigutust mitu ja mitu korda, mis selles seisis, et ta käe ukse poole tôstis, kus surnud lamasid ja räuskas vihast kähiseva häälega:

„Kes need sääl on? Need on teie ohvrid, punased timmukad. Teie tulete meie isamaale meie paremaid poegi tapma, röövlid ja vereimejad!“

Ta hääl tôusis järjesti kôrgemaks ja valjemaks, kuna ta viimsed sônad otse kôigest kôrist karjus, nagu miitingul, kus kannatamatu müra ja kära kônelejat segamas. Sääljuures tôusis ta käsi uuesti, kuid nüüd

polnud selles tôusus enam tehtud pateetikat, vaid langes ehtsana maamehe löögina esimesele vangile vastu nägu.

„Teie tulete siia meie kalli Eestimaa pinnale meie varandust röövima, meid paljaks riisuma, meie tütreid ja poegi nälga jätma, punased röövikud!“ kriiskas mees, kuna ta käsi ikka ja ikka tôusis ja vastu vangi nägu plartsatas.

Kuid imelikul kombel ei leidnud see räuskamine sôdurites vastukôla. See tundus olevat mujalt maailmast, mitte siit, säält, kus valitsevad isesugused säädused ja tingimused. See oli vôôrastav kaitsepolitseilik ja shandarmlik ülesastumine, millist vôtet ükski sôdur kunagi ei tarvita, ega tarvilikuks pea. See oli säält kusagilt tagafrondi aeglehist ja kônekoosolekuist, mis aga siin kunstlik, tehtud ja otstarbekohatu. Mees aga tahtis vist kindlasti vôita sôdurite poolehoidu, tahtis vaimustust sünnitada oma varanduskaitsjate seas ja lootis vist kindlasti, et sôdurid ta eeskujule järgnevad.

Kuid see aus seltskonnategelane eksis kurjasti omas lootuses. Hoopis selle vastu, hakkas sôdurite keskel mingi rahutus maad vôtma ja kuuldus hüüdeid:

„Mis see eraiisikas tahab siit saada?“

„Kes on see mees?“

„Mis kurat ta siia tükib, mingu naisele koju kirpe otsima ja kartulid koorima!“

Äkki hôikas keegi tagant nurgast:

„A'age molkus välja!“

Tôusis rüselus vangide ümber, kust meest hakati ukse poole suruma. Ta vehkles arusaamatuses vastu, püüdis midagi pikalt ja laialt seletama hakata, mis aga sôdurid veel enam vihastas ja, ennegu ta uneski oleks vôind aimata, lendas ta kukerpalli ôue. Sôdurid hirnusid ja vihastasid talle sinnagi veel takka järele, keegi viskas vana luua kontsuga ja sajatas üleni näost punane, rusikat näidates:

„Tule sa kurat veel siia, ma sulle!“

Nagu pärast selgus oli see mees siit alevi pritsimeeste seltsi esimees, alevivanem ja kaupmees, kes toore sea-, vasika-, lamba- ja pôrsalihaga angeldas, muidugi „altkäe“ puskarit müüs ja igal pidul isamaalikke kônesid pidas.

See väljaviskamine ei tulnud vast mitte just pääasjalikult kaastundmusest vangide vastu, kui just seepärast, et ta sôdurite sisemisse ellu tungis, mida ta kui vôhik valesti hindas. Mis aga pääasi, oli see, et ta erainimese riideid kandis ja oma ülesastumisega sôdurite uhkust ja egoismi haavas.

„Meie vôtame vangi, tema kurat tuleb peksma, justku me ise ei oskaks!“

„Kui aga ise püssipauku kuuleb, eks siis ole keldris eeringa tünni taga juba kolm päeva valmis!“

„Tôbras nisuke röövik, röövik, sind ennast kuluks ôige kord röövida!“

Ja imelik, just otse selle vahejuhtumise tôttu näis kui vôtaks sôdurid vangilangend lätlased iseäralise kaitse ja eeskostmise alla. Andsid tubakat, süüa ja juua ning pärisid üht-teist. Tundus nagu kaduvat vaenulikkus hoopis püssiga ja püssita inimeste vahel.

11.

Vaheajal oli juba ôhtu jôudnud. Hakkas hämarduma. Meeste esimene uudishimu tuhin vangide vastu oli lahkund, pritsimaja oli sôduritest peaaegu tühjund, ainult harvad lamasid siin ôlgedel, nende seas ka Heido, kes vangidega püüdis läti keeli kônelda, mida ta aga pääle üksikute ropenduste rohkem ei osandki. Ta keerutas oma „vilkat“ ja ulatas siis tubakakarbi vangidelle, kus see ringi käis ja tagasi anti tänusaatel, mis tundus otse üleliia viisakas, alandlik, peaaegu nutune kuulmata lahkuse eest vaenlase poolt.

Ma pole kunagi märkand inimesi, kes nii ahnelt, nii isukalt suitsu neelasid, kui need vangilangend lätlased. Vôib olla, môjus see otse balsamina nende piinadest ja ahastusest lôhut närvidelle, sest nendes oli vististi kindlasti läheneva surma aimus.

Nad teadsid: punast, kommunistliku märgiga varrustet vangi ei jäeta naljalt ellu, kui nad „valgete" kätte satuvad. Ehk aga kergendaski koguni see kindel surmateadvus nende veel ainult mônda elada jäänd tundi, ehk oli see siiski neile parem kui lootuse ja meeletuse vahel kôikuda.

Kindlasti oli aga vist kôigis neis tahtmine siin vaenlase küüsis, surma suu ees rahulikkudena ja ükskôiksetena näida, tahtlikult otse vaenlase pilgu all seda allarôhutada, nagu vaikiva vihaga vaenlaselle tulevase surma eest ettemaksta. Ehk tuksus neis ka nüüdki veel see väiklane egoismi sooneke, sünnitades uhkust ja pôlastust tapjate vastu, niipalju kui masendav surmahirm seda lubas.

Ent see surmahirm näis vägevam olevat nende inimlikust egoismist, sest kui nad plotski suu juure tôstsid, värises see nähtavalt näppude vahel, suu püüdis, nagu pimeda kassipoja oma, tükk aega ilast otsa nagu emanisa. Tuba oli küllalt soe, kuid nende pôlved lôdisesid kui ägedas halltôves.

Aga kübeke lootust oli neil veel kindlasti ellu jääda oma kommunistlikkude märkide pääle vaatamata. Nad uskusid ehk veel mingisugu pääsmise ime, mingisugu môttetut ja pöörast vôimalust, mis neile aga nüüd, ahastuses, vôimalikuna näis?

Ja miks mitte? Sest surmahirm, eks ole see ju igasugu imede ja uskude söödamaa? Eks ole fantaasia inimajju loodudki seks, et luua poovast reaalsusest väljaulatavaid pilte? Vôib olla pole inimeses viimne pääsmise lootus ka siis veel kustund, kui kuul püssitorust unnates ta pää poole lendab?

Nad olid rahutud kôige egoistlikkude pingutuste pääle vaatamata. Heido pildus neile üksikuid rôvedaid sônu, ta hääl oli nüüd nii imelikult naljakalt lame ja familjäärne. Kuid sellest toonist ei tundund üsigi narrimist nende haleda seisukorra üle, see oli lihtsalt igavusest päälesunnit jutuajamine.

Lätlased naersid aga vaevalt ta nalja. Ja kui naersidki, siis tuli see esile sunnituna, nagu tänuks tubaka eest, naeris ainult suu, kuna silmad endiselt midagi môistatuslikku ja arusaamatut puurisid. See lühike naeruturtsakas tuli vägisi suust, kustus aga varsi, nagu kanges tuules ülestômmat tikk ja endiselt lôi nägu tuimaks, rumalaks ja môttetuks.

Panin tähele üht noort vangi, kes seisis kôige taga, otse akna all. Ta näis ligineva surmatunde all rohkem kannatavat kui teised viis. Ta oli vist alles nüüdsama vabatahtlikuna kommunistlikku väkke astund, märgi käikselle lasknud ômmelda ja juba esimeses ehk teises lahingus ônnetumalt vangi lagend.

Mône aja pärast märkasin, et teda üks môte valdas, vôib alla oli ta leidnud omas ajus nüüdsama päästeabinôu. Ta silmad hakkasid nüüd veelgi kartlikumalt ja rahutumalt ringi piiluma, pikkamisi tollikaupa libistas ta esiti oma kätt siledat seina mööda nurga poole, siis järgnes sellele liigutusele kogu keha. Ta edesi liikumine, teistest eemaldumine sündis nii pikkamisi, et seda ainult vôis vaevalt märgata. Lôpuks oli ta toanurga hämarusse jôudnud, umbes paar sammu aknast pahemalle poole, jäi sääl aga rahulikult, nagu nui konutama ja vaatas oma saladust peitvate silmadega veel kord seltsimeeste poole, kes aga ta eemaldumist tähele ei pannud ja endiselt norus päädega pôrandalle vahtisid.

Arvasin, et ta pôgeneda tahab, tegin nagu ei märkaks ma seda ja tahtlikult ei vaadand ma ta poole tükil ajal. Kui aga mu silmad nagu iseenesest natukese aja pärast ta pääle libastusid, nägin ta paremat kätt

pahema õla poole tõstetuna, kuna sõrmed närviliselt midagi käikse küljest rakkusid. Aga ta silmakirjatas sääl juures ühte puhku! Sest ajuti tegi kui sügaks ta ainult käsivart, aigutas siis laialt pihku ja toetas hooletult lubjat seina najale.

Lõpuks jäi talle käikselt midagi pihku, kõvasti litsus ta selle oma rusikasse ja otsis silmadega kohta kuhu visata. Tükk aega mätsutas ja mulis ta seda närviliselt värisevas peos nagu kipitavat nõgest, nagu tulist ja põletavat sütt. Lõpuks pistis ta selle sineli päälmisse tasku, kuid mõtles säälsamas ruttu ümber, võttis selle sinelitaskust ja surus, nagu häbistavat asja peites, frenshi alumisse tasku. Ka sellega ei jäänd ta veel rahule, sest varssi võttis ta peidetava frenshi taskust ja pistis selle nobedasti saapa sääre, kust ta aga selle sedamaid tagasi võttis ja näis kui oleks ta just praegu rahuldava väljapääsu leidnud — tõstis rusikas peo suu juure ja hakkas seda hammastega närima.

Nüüd nägin, et see oli tükike riiet punaste õmblustega, see oli vabatahtliku kommunisti käiksemärk.

Niit niidilt harutas ta seda riidelappi hammastega, sülgas puru pihku ja poetas selle aegajalt õlgedesse. Nagu tahtmata, kogemata ja pääliskaudse liigutusega rässis ta igal uuel poetusel õlgi ja nüüd näis see inime mulle kui jahikoerte eest põgeneja jänes, kes oma jälgi püüdis kaotada. Kui ta selle kardetava riidelapi lõppu oli harutand, niiditükid hoolsasti õlgedega segi tampind, hakkas ta sama ettevaatlikult ja peaaegu märkamata seltsimeeste poole, akna alla, tagasi libisema. Nüüd hoidis ta aga oma pahema käe seltsimeeste pilkudest hoolsasti kõrvale, missugune tegevus teda aga nähtavasti ärritas ja piinas, sest ta oli nüüd veel rahutum kui varemalt.

Oli juba peaaegu hämarik kui pataljoni ülem sisse astus. Nagu instinktiivselt aimasid vangid oma saatuse otsust. Nad tundsid nagu hääd jahikoerad, et selle

inimese käes seisab täielikult nende elu ja surm. Ja nüüd ei lasknud nad korrakski oma silmist pataljoni ülemat, nagu naelutet oli nende pilk iga ta liigutusse, iga ta arusaamatumas keeles öeldud sônna. Nähtavasti otsisid ja lootsid nad veel neistki omale nähtavat pääsmise, armuandmise märki.

Kumardage abitumad inimesed teda, tehke ta jumalaks oma pôlvitamisega, ehk heidab ta siis armu, sest iga jumal on rikast heldusest ja armastusest! Niikaua, kui teie aga tema kui inimese otsa vaatate, ärge lootke seda, sest inime on armutu, inimest lepitab ainult kuulisööt, nagu ebajumalat metskitse veriohver vôi esisündind poja tuliriidal pôletamine!

Kui pataljoni ülem vangidest ligidalt mööda läks, küsis esimene lähedalolev vene keeles:

„Mis meiega tehakse, herra polkovnik?“

See hääl kôlas nii imelikult paluvalt, nagu oleks see inime seisnud oma vihase issanda ees, kes temast pôhjuseta pale pöörnud. Pääle selle ülistas ta pataljoni ülemat mône aukraadiga kôrgemalt, ta nimetas teda tahtlikult polkovnikuks, kuigi ta endiste vene sôdaväe märkide järele oleks vôind olla ainult „podporutshik“. See oli kui suhkrutükk visatud meelituseks tigedalle ja näljaselle isalôvile, vôi juudi viiulimäng viimsel keelel näljaselt huluva hundikarja ees.

Pataljoni ülem vaatas küsijat lühikese pilgu, vôib olla, ka ainult seetôttu, et see vang teda sääl kôrgema aukraadiga ülistas, ta inimlikku auahnust paitades ja ta vastas samuti vene keeles, nagu tarvilikku nähtust konstateerides: „Maha lastakse!“

Ja näis, kui paneks need kaks sôna puntki nende elule, tundmustelle ja môistuselle, sest need viis inimest said äkki rahulikuks ja ükskôikseks, nende käed ja pôlved hoidusid tagasi värisemast, kuna nende liigutused kahanesid peaaegu olematuks. Igaüks vahtis ainult iseenese ette, kuna nad kordagi enam üksteisele otsa

ei vaatand, nad ei tahtnud vist näha üksteise nägusid, mis nüüd veel rumalamateks ja totramateks olid saand, kuna silmad töntsilt ja mõttetult üht kohta puurisid, otsegu oleks nad mõistuse koatand, otsegu poleks jaksand nende aju enam ühtki mõtet seedida.

See kuues aga, kes äsja oma vabatahtliku punakaartlase märgi käikselt oli rakkund, sai hoopis selle vastu rahutumaks. Ta silmad tiirlesid nüüd ringi kui palavikus, käed kibelesid, jalad timplesid kannatamata ühelt kohalt teisele ja näis, kui seisaks ta paljaste taldadega kuumal pliidil. Ta võis ehk ainult kuulnud olla, kuid uskus seda nüüd kui sakramenti, et „valged“ ainult vabatahtlikke „punakaartlasi“ tapavad, mobiliseerit sõdurid aga vangilaagri saadavad. Ta ei värisend nüüd enam oma elu pärast, vaid oma usu, oma tõekspidamise eest — kas päästab see või ei?

„Poisid, kes tahab punaste laskmist oma pääle võtta?“ pööras pataljoni ülem sõdurite poole.

Suurem jagu lahingurootude mehi oli väljas, mõned üksikud vedelid ainult siin sees õlgedel, ent ükski neist ei vastand valmisolekuga pataljoni ülema küsimuselle. Teiskordse küsimuse pääle astus ette Keerenski ja veel mõned mehed tagavara roodust. Lahingurootude mehed aga jäid endiselt õlgedesse.

„Mina tahan!“ vastas Keerenski nii poisikeselikult rõõmsalt ja valmisolekuga, nagu kutsuks pataljoni ülem teda naabri aeda õunavargile või mõnele muule koerustükile. Ja ehk oleks see poisike õnnetukski saand ja jonnima hakkand kui pataljoni ülem tal vangide laskmise ära oleks keelnud. Keerenskil oli aga nii kindel tahtmine end teiste väärilisena näidata, et ta samuti püssi oskab lasta ja inimest tappa julgeb. Ta vaatas nüüd uhkelt ja tragilt maaslamavaid lahingurootude mehi, kuna ta silmad näisid küsivat ja kahtlevat: võib olla, olen ma teist ehk veel vahvamgi!

„Marsh!“

Vangid hakkasid viiekesi liikuma, püüdes täpipäält ja rutates käsku täita. Ehk oli ses valmisolekus veel viimne lootussäde armuanniks; oma vaenlastelle, tapjatele meelejärele olla, ehk heidavad nad siis armu veel viimsel silmapilgul? Kuues aga jäi akna ääre. Käsusõna kuuldes, astus ta teistega ühes ka esimese sammu, kuid võttis selle kohe nagu tohtides ja tohtimata tagasi. Kas minna või mitte?

„Miks sina ei lähe?" käratas pataljoni ülem.

„Ma pole vabatahtlik, ma olen mobiliseeritud, herra polkovnik," vastas ta esimesi sõnu kindlalt öeldes, kuid viimaste man kogelema lüües. Iseäranis veidralt tuli ta suust sõna „mobiliseeritud", mida ta mitu korda uuesti algas, kuid lõpuks ikkagi „molibiseeritud" ütles.

Saatjad jäid seisma, eelminevad vangid samuti ja vaatasid tagasi. Ent parajasti kui pataljoni ülem lausus ja käega saatjaile märku andis edesiminekuks:

„Jää siis siia!"

Ja vang nagu ärgates, peaaegu ta ette põlvili oli laskmas, ütles üks vangidest vene keeles selge ja kõva häälega:

„Ta valetab, ta on oma märgi käikselt ära rebind!"

See ütlus mõjus imeveidralt. Oli ütlejal kahju või kade, et kuues neist pääseb? Või oli see äkiline viha, hukkamõiste oma seltsimehe üle, kes oma kommunistliku sõduri au oli teotand? Või pudenesid need sõnad lihtsalt kogemata, mõtlemata, masinlikult?

Kuues, see, kes maha tahtis jääda, sai kui hoobi vastu rõõmust nägu. Ja äkki kattis ta palgeid häbipuna, ta punastas, mis ulatas roosatusena kunni kõrva lehtedeni. Sääljuures vajus ta lootusetalt kokku ja sammus norus pääga, pilk maas, teistele järele.

Rutates, nagu tahes, et otsus kiiremini täide viiakse, kadusid vangid oma saatjatega ukse taha.

Peaaegu keegi ei läind lahinguroodu meestest mahalaskmist vaatama. Kõik jäid oma endisse seisangusse, ainult vaikus võttis maad, kus oleks selgesti

vôind kuulda kärbeste suma laes, tundus nagu ootaks igaüks surmaingli tiivade lehvimist ja ta jäist hingeôhku.

Heido hakkas jälle oma plotskit keerama, ta paberi krabinat kuulsid nüüd kôik üle toa, kuna ta näost ei poolehoidu ega hukkamôistmist polnud märgata varssisündiva fakti kohta. Ta sôrmed ainult rullisid hoolsasti maispaberit, riputasid karbist sinna tubakat (läheb veel maha kallis asi!) ja rullisid torukeseks kokku. Ta ei muutnud ka siis oma näoilmet, ega katkestand pilgukesekski oma tööd, kui väljast kostis püssilukkude nagin ja sellele järgnevad kogupaugatuste prahvakud.

Kas sündis sääl väljas midagi?

Ei midagi, ainult vist inimesi lasti.

12.

Lahingus teist massilisest enesekaitse instiktist sunnituna tappa pole jälk, sääl peab môistus ja tundmus sellega leppima kui paratamatusega, kui ainsama abinôuga elu alalhoidmiseks. Ent kaitsetumate vangide hukkamine ükskôik mil moel ja missuguse ettekäände all paistab igale vanalegi sôdurille môttetu, tarbetu ja jälk. Sôdur, kes teise, oma vastase lahingus tapnud, pole môrtsukas, kuid vangide hukkamine on kahtlemata lepitamata kuritegu ka sôduri püssirohu ilmavaate järele. See ilmavaade keelab inimest tappa asjata, lubab aga seda teha kui see tarvilik ja möödapääsmatu. Lahingus vastase hävitamine on tarvilik, kuid vangilangend vaenlase tapmine, kel enam käes pole sôdariista vastuhakkamiseks, kes ka seetôttu enam su elule hädaohtlik pole, kes vangiandmisega on saand täiesti vôitlusvôimetuks, vangi, selle alandet ja teotet olendi tapmine on ülekohus. Kuid miks ei tapeta siis ka surnuid enam teiskordselt?

Ent surnul on vägevam kaitsja — ta on elutu. Selleni kaitsjani jôutakse aga ainult poomise vôi mahalaskmise läbi.

Kui poomine päältvaatajat ja poojat ennast häbistab, siis mahalaskmine selle vastu just masendab. On ju igas inimeses terake pühadustunnet korjuse vastu. Ning surnut poomise läbi naeruväärsesse seisukorda panna, nagu ta sääl silmuses ripub: keel suust väljas, pilkumata, kôigist mööda vaatavad silmad pärani lahti; ôudne grimass sinkjas näos — môjub see surnu vastu tunduva ôudse pühadustunde teotusena, rüvetusena.

Mahalaskmine môjub aga hoopis teisiti. Kui näed inimese raibet, mille pää lähedalt lastud kuulist kui kirvelöögist purustet, on järele jäänd vast ainult nägu, nagu vahast mask, näed ta veriseid riideid, näed ta konksus siniseid sôrmi, aga just see, et näed verd, môjub masendavalt, näkku virutavalt, süüdistavalt. Just süüdlasena seisad ta ees, kuigi sa ise teda ehk pole tapnud, kuid siiski on tundmus nagu oleks sa tabat roima päält, ta süüdistab sind oma sünge vaikimise ja elutusega.

Ja järsku saad imeväikeseks maaslamava korjuse ees, su elumôte saab tühiseks, näib kui elaks sa nüüd ise vastu keeldu, kui poleks sul tohtimistki enam elada ja nagu piinatuna ta tardund, karistavast pilgust, pöörad talle kähku järgmisel silmapilgul selja, kuna nüüd, tast eemaldudes sinus uus tunne maad vôtab. Korjus saab sulle otse hirmsaks pühaduseks, jumalaks, keda sa ei näe, vaid u s u d.

Selles koledas tundes peitub aga osake sôprustki korjuse vastu, sa ei tunne temas enam vaenlast, vaid omasarnast, sa ei taha ta üle enam naerda, nagu iseendagi üle, nagu vast siis kui ta elusana mahalaskmist ootas ja koomilises, alandavas surmahirmus oma tapjate ees värises.

Üks motiiv, mis inimesetapmist lahingus inimesetapmiseks ei tee on see, et môlemad, niihästi tapetav kui tapja on ühesugustes tingimustes, môlemad relvadega varrustet, môlemad vastastikku ühiselt hädaohus. Lahing, see on ôieti suur kaartimäng, kus môlemal poolel ühepalju kaarte, môlemail ühesugused vôimalused vôita ehk kaotada, môlemail ühesugused väärtused kaalul. Kuid kas on vôimalik kujutella sarnast kaardimängu, kus kaardid ainult ühe käes ja teine paratamata alati kaotab?

Ent on inimesi, kes tahes ehk tahtmata ei saa ega tahagi ôieti mängida, kel valemäng nagu haigus lihha ja luusse on kasvand. Pôhjused seks on kas rahaahnus, vôidu saavutamise tahe, vôi lihtsalt vale mängu kui niisuguse armastus. Sôdurlikus elus tuleb aga nende asemelle närvinôrkus, julgusetus vôi lihtsalt psükopaatlik verijanu. Viimane esineb harva sôdurite juures, ehk vast sama harva kui harilikus elus sündind môrtsukaid ja vargaid, päätegur vast on siin just argus, kartus, pelglikkus.

Nagu pärastpoolegi tähele panin, olid iseäranis agarad vange tapma just need, kes lahingust esimesel püssipaugul pôgenesid, kuuli hulumist välja ei kannatand ja kellel ei jatkund julgust surmahirmu üleelada. Neid narritakse seltsimeeste seas otse halastamata, mis muidugi môista neile palju hingelist piina ja tuska valmistab. Naeruväärsena inimesena elada, kus inimlik egoism nagu pihtide vahel kôrbeb, on aga frondil iseäranis raske, kus enesearmastus päämist rolli mängib.

Ning vôib olla, et just nende kannatuste pärast, mis seda enam inimest piinavad, et nende allikaks on näruseimad reaalelu nähtused, narrimine ja naer, just nende piinade ja haavamiste pärast ongi arad, kartlikud sôdurid kôige agaramad vange tapma.

Kahtlemata vist kannatavad nôrganärvilised lahingus rohkem kui teised. Ja just seepärast ning ka raske

seisukorra pärast oma seltsimeeste seas, katsuvad nad ükskôik mil moel ja abinôul vaenlaselle kättemaksa ja just sääl kus nad seda saavad — pärast lahingut vangide kallal, sest lahingus eneses on see vôimalus neilt vaenlase poolt täiesti vôetud. Kuid nad ei aimagi, et nad seeläbi veel naeruväärsemaks saavad oma seltsimeeste silmis!

Seda ei aima ka vist need, kes julguse puuduse pärast enne lahingut omale kuuli pähe lasevad. Neile on surmaootamine väljakannatamatum kui surm ise! Ent need kustutavad seltsimeeste silmis oma naeruväärsuse enesetappega, korjusega, mil ei puuda enam julgust, surmapôlgust ja pühadust. Need aga kes sedagi ei julge, peavad käima oma naeruväärsuse okasrada ja laatsaruste kombel oma seltsimeeste käest sôprusepalukesi ootama.

Meie pataljonis oli sarnaseid haletsemisväärseid inimesi terve iseäralik komando — tagavara root, mis tööroodu kohuseid täitis, lahinguroodu meeste seas aga „burshuide“ komando nime all tunti.

See seisis koos pääasjalikult Tartust enamlaste eest pôgenend haritlasist, kooliôpetajaist, ärimeestest, kapitalistidest, marodööridest, professoreist, dotsentidest, lekoritest, maal juuremobiliseerit taluperemehist, karjamôisnikest (puhast eesti tôugu!) môisavalisejaist, külakoolmeistritest ja üldse sarnasest kirjust ja sôjalises môttes väga ebamäärasest elemendist. Lahingusse ei kôlvand see root täielikult. Esimene katse, mis pataljoni ülem nendega pärastpoole tegi, tôi kaasa määratuma kahju. Ühes raskes lahingus, kus meestest suur puudus oli ja „burshuide“ komando ümberhaaramise kaitseks pahemalle tiivale saadeti, jooksis see säält esimesel vaenlase paugul ja jättis kogu pataljoni surmahädaohtu, lastes sellega vaenlased suisa selja taha, millisest olukorrast pataljon ainult ônneliku juhuse tôttu pääsis.

Pärast olla nendega veel katset tehtud üht kokkusuland rootu täiendada, mis aga sama ônnetumalt

lôpnud. Oma argusega demoraliseerind nad kogu lahinguroodu, teind selle järgnevais lahinguis täiesti võitlusvõimetuks.

Lahingurootude ja „burshuide“ komando vahel valitses alaline vihavaen. Vaen oli ka pataljonis üksikute sôjaväeliste eriosade vahel ühes ja samas roodus, nagu kuulipildurite ja jalameeste, maakuulajate ja püssimeeste vahel, kuid siin oli see vaen ainult kadetsemine, ja pôhjenes ainult korporatiivsel alusel, kuna lahingumeeste ja „burshuide“ vaheline vaen hoopis erilaadiline oli. Lahinguroodud vihkasid „burshuide“ komandot rohkem kui vaenlasi! Ja seks oli pôhjuseid.

Juba see, et nende tôttu lahing kaoteti; sôdurite uhkus ja egoism valusalt haavati; juba see, et taganev vägi alati raskemais tingimusis on kui pääletungiv, juba sellest oli vihavaenuks pôhjuseid küllalt. Pääle selle olid aga ka veel teissugused tingimused ja motiivid selle vihavaenu sündimiseks ja arenemiseks.

„Burshuide“ roodu supikatlas oli alati parem puder ja supp kui lahingurootude omades, mille pôhjus oli aga üsna lihtne. Nad olid pataljoni toiduladudelle ligidamal kui teised roodud, rasvasem liha sattus seetôttu nagu ennem nende koka noa alla, kuna lahingurootude kokkadeni ainult lahjem ja kondisem liha jôudis. Ka tagafrondi saadet kingituste pakikesed pränikatega, singiga, saiaga, suhkruga ja tubakaga jäid nagu iseenesest nende kôhtudesse seedima ja piipudesse suitsema. Isegi „Ühistöö“ soojad kindad ja sukad näisid nende jalga paremini sündivat, kui meie lôhkistesse, kulund ja lôpuks peaaegu olemata saabastesse.

Sellegipärast oli pool neist alati ambulantsis „haiged“. Kord oli ühel nohu, teisel hirmus päävalu, kolmandal kole kôhuvalu, neljandal pöörane läkatus ja üldse polnud nad ükski kunagi „terve“. Asjatundliku arsti puudusel olid sarnased „haigused“ kôik ambulantsi raamatus registreerit, kus lahinguroodu

mehe nimi mitukord harvemini figureeris. Ainult paar esimese roodu meest püüdis nende „pôdemisega“ vôistelda.

Pärast esimesi lahinguid, kus meie erainimeselik uudishimu verevalamise vastu kadus, elasid järgmisis lahinguis saadud vangid ainult niikaua, kunni nad veel „burshuide“ kätte üle polnud antud vangilaagri saatmiseks. Need saatsid aga nad hoolsasti surmariigi „vangilaagri“.

Esiti näis sarnane innukas vangide tapmine argpükside poolt arusaamatu ja vôôrastav. Miks pidid nemad just seda kôige agaramini toimetama, nemad, kes ju lahingusse üldse ei puutund ja kôigevähem vaenlase kuulide all viha vastase vastu ja alandavat surmahirmu tunda said? Sest inime ei maksa kunagi teisele kätte asjata, pôhjuseta ei tapa ka sôdur lahingus, veel vähem aga siis kui vastane ta täieliku meelevalla alla on antud.

Kus olid aga pôhjused, mis sundisid tagavararoodu mehi sôdariistuta vaenlasi armutalt hävitama? Miks tôusid ôlgedelt pataljoni ülema küsimise pääle ainult tagavara roodu mehed ja Keerenski, kes hiljem kuus lätlast ôues maha lasksid?

Argadel aga on hoopis isesugune kättemaksu loogika ja taktika kui julgetel.

Need auväärt „burshuid“ tuletasid niihästi meele vanatüdrukute sülekoeri, kes suure hoovikoeraga paratamatus riius. Sülekoerad ei julge oma vaenlaselle — hoovikoerale — avalikult vastu astuda, kartes selle hirmuäratavaid ja surmatoovaid hambaid, nad katsuvad pigemini teda une päält salvata, ehk siis kui see neid tähelegi ei pane, saades aga kätte selle tigeda ja kardetava hoovikoera karvastikust pudenend villatüki, sööstuvad nad kôik üksteise ôhinal seda pihuks ja pôrmuks tegema. Haugatab aga korra hoovikoer poevad sülekoerad kiunudes ja värisedes peitu ja

tulevad säält alles siis ilmsiks, kui hoovikoer oma haukumise jätab.

Sama taktika oli ka tagavararoodu meestel oma vaenlase vastu. Lahingust põgenesid nad kui püükari, saades aga kätte vaenlaste vangi, ruttasid nad selle kulul oma kirge rahuldama. Nad maksid vaenlase eest vangidelle kätte selle piinarikka ja naeruväärse seisukorra pärast oma seltsimeeste keskel, hävitasid võib olla sümboolselt selle seisukorra põhjust — vaenlast.

Nende kätte sattumisel algasid vangidel kibedad tunnid. Neid peksti; hirviteti ja kui maha lasti oli vang veel kergesti pääsnud; neid aga poodi tihti üpris algupärasel kombel. Tõmmati poodav oksa, oodati kunni ta juba enda silmuses poolsurnuks rippus, lasti siis uuesti alla, aeti ellu, mispääle ta vastselt oksa tõmmati. Nii korrati seda mitu ja mitu korda, kunni poodav enam ellu ei ärgandki. Siis alles oli ta kannatustel lõpp, siis alles omandas ta vägeva kaitsja — korjuse.

Vist kindlasti oli neil inimestel vangide hukkamiseks ka muid põhjuseid. Üks neist oli vist küll lihtsam kui lihtne, labasem kui labane, nimelt — igavuse tunne. Peaaegu kunagi, pääle ühe korra, ei käind nad lahingus, muretsesid ainult moona inimestele ja hobustelle, millisest tööst neil aga palju aega üle jäi, mida ei jõudnud ära magada ega milgil muul moel surnuks lüüa. Ka ambulants tüütas neid vist lõpuks oma lamamisega ja rohtude neelmisega.

Seetõttu vist isunesidki nad inimeste hingevõtmist ja sääl juures neid kauakestvaid protseduure poomistel ja mahalaskmistel, mis nende suikuvaid närve põrutas ja vaheldust pakkus. Nad vaatasid seda aja surnuks löömiseks kui kukkede kiskumist või härjavõitlust. Närvipõrutust nõudis aga ümbritsev frondi atmosfäärgi, mehed pidasid, võib olla, lihtsalt stiili.

13.

Siin alevis tulid meie pataljonil järgmistel päevadel rasked võitlused. Meie väesalk oli kiiluna sissemurdnud vaenlase frondi tähtsal punktil. Alevi äravõtmisega oli neil taganemistee täiesti ära lõigat. Rasked lüüasaamised paremal pool frondiosal sundis neid kiiresti taganemisteid tarvitama, mis aga alevi langemisega olematuks said. Seepärast hakkasidki paremalt poolt vaenlase väeosad meile metsikult pääle suruma, oli see ju neil ainus pääsevõimalus: alev, maksku mis maksab, kätte saada ja moonavoorid säält läbi viia, mis nüüd täielikult meie saagiks ähvardasid langeda.

Ent siin tuli abiks vaenlaselle kõige lihtsam partisaanisõja puudus ja nimelt vilets, peaaegu olematu side meie rahvaväe polkude ja üksikute pataljonide vahel. See ühenduse puudumine oli ka selles süüdi, et oma väeosad koguni isekeskis mõnikord lahinguid lõid, oma väeosade käest lüüa said, ehk oma meeste kaotuse üle rõõmu tundsid. Tihti selgus sarnane eksitus alles siis, kui mõni vastupoolest vangi kukkus, harilikult taibati seda aga juba lahingu alguses, kus sõjariistade raginast oma väeosad üksteist vastastikku ära tundsid, kas Saksa kuulipritsi või Ameerika automaadi võrinast, või Jaapani püsside praginast (enamlastel olid „maximkad ja Vene püssid), juhtus aga oma vastasel olevat just kiuste vaenlase sarnased relvad, siis löödi verine lahing oma väeosade vahel lõppu. Need olid aga enamasti kõige visamad ja raskemad lahingud. Tapmise ind ja vastastikune viha lahinguosaliste vahel polnud sugugi väiksem kui punaste vastu võideldes, ei, veel suuremgi, sest mõlemad vastased olid visad ja julged!

Kuid üksi see polnud sideme puuduse süü. Mõnikord tegelikult sissehaarat vaenlane libises õnneli-

kult meie teadmatuse tôttu nagu hiir kassi küünte vahelt välja.

Vaenlase väeosade vahel oli aga kindlasti parem ühendus, mida tunnistasid tihti meie lahingusaagiks vôetud väljatelefonid ja kaabli värtnad. Seepärast sai ta parajaks ajaks abiväed kohale sissemurdmist likvideerima. Praegu oleks meie ja meie frondi parema tiiva vahel olevalle vaenlaselle ainult väike nôksaks rahvaväe polkude poolt kulund anda, kui nad, oma kardetavat olukorda täiesti teades, paanikasse oleks sattund ja alla annud.

Kuid alevi äravôtmise teadmatusest opereerisid vaenlast tagaajavad väeosad paremal tiival loiult, harilikus korras, mistôttu nad vaenlaselle aega andsid meie edesitungimiste vastu abinôusid tarvitusele vôtta. Ta hakkas juba järgmisel päeval värskete koondet jôududega meile pahemalt poolt pääle suruma, paremalt poolt aga tungisid meie kallale taganevad ja sissehaarat vaenlase väeosad viimses pääsmise lootuse metsikuses.

Lôpulikult olime meie sidemete puuduse tôttu veel suuremas hädaohus kui vaenlase sissepiirat frondiosa, sest meil oli kogu pataljonis ainult niipalju mehi, et igale teeharule korralik kuulipritsiga varrustet valvetôkke välja sai panna. Alevisse reservi jäi ainult kurikuulus oma arguse poolest tagavara root, mille abi pääle hädaajal mingisugu lootusi ei maksnud panna.

Kuid meie teadmatus hädaohtliku seisukorra üle tuli meile koguni kasuks ja järgmisel moel. Vaenlane näis saavat meie julgusest ja rahulikkusest petta. See tuli ilmsiks juba järgmisel hommikul, kui esimese roodu poolrootu valvetôkkena vaenlasega paremal pool alevit selle taganemisteel hommiku hämaruses lahingusse astus. Vaenlane nähes suurt, koguni kuulipritsiga varrustet valvetôket, taganes otse hirmuga lühikese vôitluse järele, arvates vist valvetôkke suuruse järele, et meil alevis mitu polku veel tagavaraks. Vôib olla, ehk jättiski ta

koguni selle petliku mulje pärast meid esimesel päeval hoopis rahule.

Tagavara roodul oli aga sel päeval alevis pôli: kes suurustas kohalikkudes jôukamais perekondades oma vahvusest, kes püüdis näpunäidete ja salakaebuste järele kohalikke „punaseid“ ja tegi väga kasulikku isamaalist tööd nende oksatômbamisega ja mahalaskmisega. Kogu päev kuuldus alevist üksikuid pauke — sääl valmistasid „burshuid“ omale frondimeeleolu ja närvide kôditust.

Keskpäeval saadeti neist üks ratsa sidet looma ja lähedaste oma väeosade asukoha ja olukorra üle selgitust tooma. Kuid ta eksis juba aleviku lähedasse vôserikku ja tuli suure hirmuga ja kahvatand näoga tunni poole pärast tagasi ja jäi kohe hirmsasse kôhuvallu ja läks ambulantsi.

Sedamaid saadeti teine neist samaks otstarbeks maad kuulama, see aga ei tulnud üldse enam tagasi. Nagu pärast selgus oli ta hirmust jaburaks löönd päägа otse enamlaste polgu staapi sôitnud ja suisa vaenlaste kätte sattund, kes muidugi ta sooja kasuka omale ajalikuks tarvitamiseks vôtsid, selle omaniku aga lihtsalt pärast ôigete teadete saamist meie seisukorra üle, mida ta puhtast südamest lubivalge näoga neile otsekoheselt ja täpipäält olla annud kôige ilusamal viisil teise ilma olid saatnud. Hinga rahus vahva vôitleja, olgu maamuld sulle kerge!

Kas vaenlase kätte sôitnud ratsaniku teadete, vôi uute abivägede kohalejôudmise tôttu, hakkas vaenlane teise päeva hommikul ôige visat pääletungimist. Kolmest küljest liginesid ta mitmekordsed ahelikud aleville ja algas lahing, mis kestis vahetpidamata kogu päeva. Nüüd toodi ka fronti tagavara root, kes pahemalle tiivale, tiheda männiku ääre kraavi ümberhaaramise kaitseks pandi.

Juba hommikul, lahingu algul, saadeti kolmandat korda kaks ratsanikku, seekord maakuulajate komandost ligidaste väeosadega sidet looma, kes aga ümbruse tundmatuse tôttu nii kiiresti kui loodeti oma ülesannet täita ei suutnud ja alles ôhtu eel nagu vette kastet hobuste seljas tagasi jôudsid.

Sel ajal käis aga palav lahing kord ägenedes, kord nôrgenedes ümber aleviku. Veel oleks meil olnud vôimalus ilma iseäralise lüüasaamiseta alevist lahkuda, kuid keegi ei aimand ka nüüdki veel seda tulikotti, mis meile vaenlase poolt valmisteti. Palju môjus aga ka siin see mitu päeva vaenlase üle kestnud initsiatiiv, mehed olid nagu endistest vôitudest veel enam julgund, uskusid kindlasti uusi vôite, ega tulnud kellelegi meele, et ka lahingu kaotada vôime.

Väeosa, millel moeks saand vôita, kellel täielik teadvus oma alalisest initsiatiivist, saab nagu pikkamisi pimedaks ja ülbeks oma vaenlase vastu. Initsiatiiv tähendab lahingus palju, see on nagu igas sôduris eneses peitev rammupudel, mis alatasa energiat ja tahtmist lisab alandavat surmahirmu vaenlase kuulide all kanda.

Kuid sarnane pimestet väeosa vôib kergesti viimse meheni hävitet saada. Ja just seetôttu, et ta ôigel ajal taganemist ei oska ega taha kasutada, seda strateegiliseks tarkuseks ei loe, vaid häbiks ja alanduseks. Initsiatiiv vôib aga ainsama sekundi jooksul paanikaks sündida. Seks on vaja sôduri ajus üksainus sähvatus vaenlase vôitmatusest ja oma hädaohtlikust positsioonist, kui korraga kôik energia ja lootus nagu vette kukub ja sôdur kôik omad väärtused täielikult kaotab.

See päev on mul meeles kui tükk kuuma rauda, kui toobritäis keeva vett. See oli mu meelest ainult äge laskmine, nobe tühjade padrunikestade püssilukust välja loopimine ja ainult lakamatu püssipära tuksatamine vastu paremat ôla.

Vaenlasel oli meie kuulipritsi vastu kolm, neli, millest ta meie õnneks seekord õige halvasti laskis. Tundus kui poleks surmahirmugi olnud ses alalõpmata keevas ja porisevas pajas, olin ainult masin mehhaaniliste liigutustega.

Ja tõsi, mida ägedam, raskem ja palavam lahing, seda kergem on ta psükoloogiliselt sõdurille. Üksikud, harvad kuulid, millele järgneb pikk vaikus, piinavad närve oma kiunumise ja vaikuse vaheldumisega sadakorda rohkem kui vahetpidamata peksvad kuulipritsid, hulga kuulide vingumine, mis sulab ühiseks, lakkamatuks vilinaks ja vaikuselle maad ei anna. See on sama nähtus kui äkki aknasse visatud kivi ja klaaside klirin kesk öist surmavaikust sind otse ängistuseni ehmatab, kuna mööduva vankri raudrataste mürin vastu tänavakive oma järjekindla ja lakkamatu kordumusega su närve aga üldse ei puuduta.

Vaevalt kui kaks maakuulajat õhtu eel tagasi olid jõudnud ja nüüd ühelhoobil selgus meie hädaohtlik seisukord, saatis pataljoni ülem otsekohe kiirkäskjalad käsuga rootudesse ajaviitmatuks taganemiseks, kuid oli juba liig hilja.

Mäletan seda üksikut momenti sest päevast selgesti.

Meie rühm, paarkümmend meest, lamas kogu päeva madalas, lumest pooleni tühjas põllukraavis. Meil oli kõigiti hää positsioon, sest vaenlane ei saand eeloleva lagedusse tõttu meile kuidagi ligi, kuuliprits oleks nad sääl noppind kui maasikmarjad. Ta hoidis aga meid kogu aja selle eest kolme kuulipritsi ja umbes pooleteisesaja püssi tule all. Kogu päeva olime sääl ninapidi koos, lähenemisvõimalust polnud kumbalgi.

Hakkas juba hämarduma, kui korraga kusagil kaugemal käis isesugune kume, nagu õõnes kõmakas. Kuuldus võõras, ennekuulmatu visin õhus, mis tundus, et lõpeb varssi siinsamas kraavis, lendas midagi rasket ja vihast, mis otse meile pähe ähvardas kukkuda. Ent

äkki lõppes visin ja eemal alevi pool käis tümatav käratus, millele järgnes nagu hulga karjapoiste vile ja vihin.

Nagu iseenesest vaikis meie kraavis korraga püsside pobin ja kuulipritside võrin, kuna vaenlase omad hakkasid seda innukamalt ja hoogsamini peksma.

„Neil on suurtükid!“ karjus keegi.

„Meil või neil?“ küsis teine.

„Neil,“ vastas Heido ja viskas püssi palge. Mäe otsas paistis kükakile tõusnud vaenlane, kuid kukkus samal momendil kui paugatas Heido püss. See tõstis korraga langend meeleolu ja nagu hääks kiites, nagu seda järele teha püüdes, algas endine ragin ja võrin. Aga nagu noaga lõigati see katki kui niit vaenlase suurtüki uuel mürtsatusel. Mehed surusid end ligi maad, tahtes sinna sisse sügavalle pugeda, unustasid püssid sellest harjumatast, pahaendelisest masendavast ja küpsetavast häälest. See hääl tundus nii tugev, nii võimukas, võttis inimestest kõik tahtejõu ja julguse kui peoga, tegi nad järsku väetiks, väikeseks ja tähtsusetaks oma hirmuäratava suursugususe ja vägevuse ees.

Kui inime püssi- ja kuulipritsikuulide ees alandavat surmahirmu tunneb, juba see, et ta kuuli vingumisel peab kõhuli heitma, kas või kõige porisemalle pinnale, täidab ta vihaga, kuna suurtüki granaadi ehk shrapnelli raske vihin õhus ta nagu küpsetab, närvid otse ära keedab, kus nad enam midagi ei näi tundvat, harjumatu otse jalult kukub, ei leia vihagi siis enam maad inimese tunnetes.

Kui jalamees peab vastama suurtüki granaadile püssikuuliga, siis pole tal kunagi tundmust et see vaenlase pääle sama masendavalt mõjub ja just see, et ta vaenlaselle lahingus samaga vastata ei saa, tunneb end nõrgana, jõuetuna, julguseta ja lahing saab talle raskeks, üle jõu käivaks ülesandeks.

Kahtlemata môjus see vaenlase ôhtueelne suurtükkide lahingusse toomine meie pataljoni pääle just seetôttu masendavalt ja julgustvôtvalt, et meil ühtki patareid polnud neile vastamiseks. Vôib olla, oleks mehed koguni endisesse kindlasse vôitlusindu jäänd, kui meie patarei alevist otsekohe vaenlaste omaga vôitlusse oleks astund. Kuid nüüd näis nagu olevat kaks vaenlast, kelle vastu tuli korraga vôidelda, mis aga relvade kokkukôlatuse poolest meeste meelest vôimatuks sai.

Hämardudes aga hakkas suurtükk tihedamini mürtsuma, kolmanda vôi neljanda mürtsu järele seltsis talle ootamata teine, siis kolmas, neljas ja lôpuks mürises neid kogu patarei. Meie jalaväe kuulipritsi ja püssi tuli jäi loiuks, tahtmatuks, milles tundus hirm eeltuleva pimeda lahinguöö ees. Mehi pidas paigal veel see asjaolu, et vaenlase shrapnellid ja granaadid hästi meie seisukohti ei taband, neid üles ei leidnud, vaid kaugel, alevist üle lennates, selle taga vihaselt ja kurjustavalt lôhkesid.

Varssi jäi aga patarei meie imestuseks vait. Ning see imelik vaikimine tômbas närvid nagu ootuses pineville, näis nagu valmistaks vaenlane oma vaikimisega meile midagi hirmsat. Ja lôpuks sai see vaikimine veel koledamaks kui endine ühesooduline kômmutamine.

Tunni poole pärast ärritas meid ootamata imelik nähtus. Kuuldus esiti kogupauk, siis kestma hakkav püsside pragin otse alevis, meie selga taga. Kas lastakse kohalikke punaseid? Ragin aga alevis kestès järjesti, mis meid ikka enam ja enam ärritas ja imestama sundis. Tükil ajal ei tahet sellest nagu iseenese kiuste aru saada, otsiti veel oma ajus igasuguseid vôimalusi, et neid mitte vaenlaste paukudeks tunnistada, ei tahet uskuda otse kangekaelselt kôige pahemat vôimalust.

„Ümberhaaratud!“ kostis äkki kellegi hirmund hääl ja järgmisel silmapilgul tôusis ütleja ja pani rivist jooksma. Kôikide môtted ja kartused said järsku

sõnastet, kuuldava kuju ja nagu katk hakkas esimese eeskuju kõigile külgi ning kogu ahelik tõusis läbisegi ja korratult kraavist ja hakkas paanikas esimesele jooksjale järgnema.

Otsegu hullumeelsus, otsegu nõdrameelsus oleks kõiki korraga valland. Kõik olid järsku kaotand egoismi, uhkuse ja häbitunde. Ning see jooksev summ, haarat massilisest hirmutundest, mis igal sammul kasvas nagu leek kanges tuules, see summ polnud vääriline enam inimkogule, see oli ennem metsloomade kari, kes põgenes kabuhirmus rohtlaane tulikahju eest.

Ainult üks asi, mis neis veel inimest meele tuletas, oli see et keegi neist täit sammu ei jooksnud. Nagu jooksid nagu poolest hingest, nagu oodates vaenlase kuule, mis nüüd järgnesid iseäranis ägedasti. Nad ootasid neid kui visatavaid kive, et nende lähedalle jõudmisel eest kõrvale hoida. Keegi ei märkand, et kaks meie seast korisedes maha langes, ei kellelgi tulnud meele ega polnud aega haavatuid üles tõsta, kõigil oli ainult oma nahk kallis.

Poole vakamaa kaugusel oli mets, ent sinna jõudes kasvas paanika veelgi. Siin oli oksade ragina tõttu kuulide arv veelgi kohutavam, neid näis tulevat kui vihma, mida vaenlase armust meile vahetpidamata järele saadeti. Kuuldus selja taga röökimine, karjumine, kisamine, mis metsas kostis elajalikuna rõõmu ammumisena, müürgamisena — see oli vaenlaste võidukisa meie häbist ja kaotusest. Ümberringi aga kuuldus paukude ragin, ees, taga, paremal ja pahemal pool ning koguni ülaltki näis neid kuulduvat, nagu laseks vaenlane taevastki kuulipritsidega ja püssidega.

Ja praegugi nagu kuuleks seda masendavat raginat ümberringi ja seda koledat elajalikku kisa oma selja taga. See ei tulnud inimeste kurkudest, see oli nagu vihase härjakarja huiskamine, mille eest ei näi jaksu

olevat pääsmiseks, millest kohale kivitulbaks tardud, mis viimse kui liikme ja energia kübeme põlvist ja kindreist halvab.

Ma ei tunnud end üldse enam olevat, kaotasin enese täielikult oma meeltest ja mõistusest. Tundsin ainult, et keegi mu jalgadega jooksis, kuid kuhu, kuhu, kuhu?

Pärastpoole üllatas aga meid kõiki veider nähtus, mis siin metsas ilmsiks oli tulnud. Ja see oli, et kogu pataljon nagu instinktist juhituna, enda jälle hunnikus koos leidis. Kes juhatas järgmistele koha, kuhu esimesed jooksevad, kas tundsid need paanikas jahiloomadeks saand inimesed üksteise lõhna, või oli nende närvide vahel mingi tundmatu magneet, mis hädaohus ilmsiks tuleb ja neid, kes enam end valitseda ei suuda, mõistuse kaotand on, nagu ühine salajane abimees kokku juhib? (Pääle nende üheteistkümne muidugi, keda ses lahingus haavatuina ja surnutena kaotasime.) Kas omab paanikas loomaks saand inime siis tõesti kõik loomade elus tarvisminevad omadused, nagu haistmise, loomakavaluse ja selle iseäraliku instinkti, mis jänese õpetab hagijat oma jälgedelt kaotama?

Alles siis vähenes paanika ja sai korrapäraseks taganemiseks, kui vaenlase kuulid meid enam üles ei leidnud, vaid hoopis mujale lendasid. Pikkamisi soigus ka nende kisa meie selja tagant ja nüüd oli kõigil häbi, et keegi teise otsagi ei tihkand vaadata.

Pääsime aga pääasjalikult meid igalt poolt suurearvulisena ümbritseva vaenlase küüsist seetõttu, et sõda pidasime omal maal ja keegi kohalik sõdur, kes metsa salateeradu tundis, meid neid mööda Kalmeti mõisa kesköös tagasi viis.

14.

Otse imekspanemisväärselt ruttu unustab inime oma hädad, viletsused ja õnnetused. Pool tundi pärast Kalmeti mõisa jõudmist poleks keegi kõlvaltnägija aimata võind, et need mehed, kes praegu surmani väsinutena sööki ära ei jõudnud oodata ja otsekohes sinelites õlgedesse heites raskesse unne jäid, alles hiljuti paanilises hirmus vaenlase eest olid põgenend. Hirmus väsimus mahaarvata, olid nad täiesti endises roopas ja kui nad praegu nii ahnelt une järele poleks isunend, siis oleks siin mõisa saalis kindlasti nagu ennist klaveri saatel simman lahti läind, üksteise vastu armukadedust tuntud ja mõisa tütarlastega kudrutet.

Ainult üks asi oli vähenend vastu harilikkust ja see oli oma vägitükkide üleslugemine ja suurustamine. Muidugi poldud sel päeval vägitükke vähem tehtud nagu eelmistel, kuid näis nagu kohatu olevat neid nüüd pärast põhjalikku lüüasaamist ilma ette tuua. Ja nagu üksmeelsel, salajasel kokkuleppel ei kõneldud tänase päeva sündmustest enne und peaaegu sõnagi, see päev näis sedamaid unustet olevat, otse tahtlikult salati ta olemasolu üldse.

Vastselt olid inimesed tagasi saand oma egoismi, võistlusuhkuse üksteise ees, auahnuse ja kõigest sellest tingit näilise, pääliskaudse rahu, mida aga nüüd väsimuse tõttu ja rampraskesse unne vajudes üksteise ees alla ei saand kriipsutama hakata. Järgmisest hommikust aga pääle, kus mehed puhanutena ärkasid, algas see alaline isikute vaheline võistlus uue jõu ja värskusega.

Sidemete loomine lädedaste väeosadega hakkas alles sel hommikul oma kasulikke tagajärgi näitama. Juba hommiku hämaruses jõudis abivägi, umbes sajameheline root rahvaväelasi kohale. Pääle kolme, mitmet

süsteemi kuulipritsi, oli neil veel ühes kolmesuurtükiline patarei. Meeste meeleolu tôusis aina ja kui nad nüüd ahelikku jooksid korrapärased ja ôiged distantsid vôtsid, paistis nende nägudelt jälle valmisolek ja julgus, kuna enam jälgegi polnud järele jäänd eilsest häbistavast paanikast.

Parajasti kui pataljon rühmade kaupa ahelikus juba mitmet teed alevi poole liikuma hakkas, kihutas meile neli, viis ratsanikku tagant järele, esimene neist otsis silmadega ohvitseri ja ajas kähku ratsuga kapteni juure, kuna teised sammu parkümmend eemal ootama jäid, ent kuuldes, et siin ainult teise roodu ahelik, kihutas neist kolm kohe esimest rootu otsima. Need kôik olid noored ohvitseride kohustetäitjad, kes junkrute pataljonist siia teenistusse olid määrat. Meie juure ratsutaja oli noor lipnik Lassen, alles mône päeva eest sôjakooli lôpetand, môôga ja revolvri saand.

Ta raporteeris kaptenille oma kohalejôudmist piinlikult sôjakooli määruste järele, nagu koolipoiss oma päheôpit tundi ettevaristades, mille see aga rahulikult, pooleldi naljamuigega vastuvôttis, kuna kogu ta tegumood näis kônelevat: jäta poiss, seda poole tarvis, sest siin pole paraad ega ôppus!

Kapten andis seepääle lipnikule käsutada teise rühma, seletades ülesande ja pääletungimise koha, millist seletust lipnik silmipilgutamata ja kätt kôrva äärest ära vôtmata kuulas.

„Kuulen, herra kapten!“ prahvatas ta valju seletuse lôpul.

„Marsh!“

Lipnik pidi esiti ratsa ühes sôitma, kuid nähes et kôik ohvitserid pataljoni ülemast saadik jala, kutsus eemalolija ratsaniku ligi ja andis hobuse sellele üle. Nüüd astus ta jala meie juure, vôttis rühma ja hakkas sellega paremalle tiivale, lahingukoha määrat positsioonile liikuma.

Vanaduse poolest vôis ta olla môni aasta üle paarikümne. Ta nägu oli aastate poolest hoopis noorem, poisikeselik, peaaegu tütarlapse oma.

Hambad olid tal hästi puhastet ja papaaha all olid tal muidugi korralikult kammit juuksed. Ta oli tuliuues sinelis, samasugustes „kalifeedes" ja pikkades, hästi viksit ratsasaabastes, mille kontsade küljes muidugi môista ei puudund äsja ostet ja klirisevad vene kannuksed. Ääretult laia, niisama vastse vöörihma küljes rippus tal maakaartide mapp, binoklitask pikksilmaga ja ripatspiits. Pôiki üle pahema ôla käiva kitsama rihma küljes rippus tal pikk rattaga ja nikeldet tupega ratsamôôk, mis siin täiesti ülearune oli, ainult „Nagaan" ta puusal oli oma kohal ja tarvilik.

Nagu ta ülikonnast arvata vôis sai ta frondile jôudes oma illusioonides kurjasti petta! Ta kujutus seda varemini vist kindlasti teissugusena. Suurtüki ja püssimürin, kihutavad ratsanikud ja kiirkäskjalad, ohvitserid binoklitega ja nikkelmôôkadega, sinimustvalged lipud, kauged hurraad, täägivôitlusse tormavad jalamehed, siis vôidud ja lôpuks sätendavad vabaduse ristid!

Siin aga polnud muud kui kakskümmend meest, igaüks isemoodi riides, püssiloksidega ja padrunitaskutega, kôntsane igapäine lumi ja pori. Tal näis kahju olevat oma hästi viksit ratsasaabastest, otsis igal sammul kuivemat kohta ja kôndis ratasringi ümber loikude ja lumekuhjade.

Nagu ta riietes paraadlikkus näis, tundus see ka igas ta käsus ja korralduses. Piinliku hoole ja korrektsusega püüdes ta mehi nöörsirgetes ahelikkudes hoida, unustas edesiliikumise rutulisuse tähtsuse eel lahingut ja karjus ühtelugu, kui ahelik keskelt nôgusse vôi looka tômbus, môni mees maha jäi ehk ette jooksis:

„Ahelik sirgeks!"

Ta jagas üldse palju asjata ja kohatumaid käske, mida mehed esiti tahtlikult tähele ei pannud, alles siis,

kui noor lipnik nagu meeleheitlikus vihas, otse pisarad kurgus ikka uuesti ja uuesti üht ja sama karjus, täitsid mehed viimaks loiult ta käsu.

See tegi aga mehed juba esimesest silmapilgust ta vastu vaenulikuks, sest üldse ei armasta frondisôdurid asjata rumalaid käske täita ja kui need siiski vägisi pääle sunnitakse, haavab see sügavamalt kui arvata vôiks nende harjumusest vôrsund enesetunnet. Sarnase ohvitseri vastu tuntakse kindlasti rohkem vihavaenu kui lahingus ähvardava vaenlase vastu. Vaenlane ei pane sind hädaohtu kunagi tarbetumalt, tal on seks olemas oma vôiduhuvid, mida igaüks sôdureist teab. Neid noore lipniku paraadkäske polnud aga kellelegi siin vaja — see oli ainult väiklane ennastundaandmine.

See harjumatu lipnik oli sattund eksituse tôttu vale kohale, olukorda, millega ta tänase päevani vôhivôôras oli olnud. Vôib olla, ei puudund tal kôige parema tahtmise juures himu kasulik ja tarvilik olla, kuid ta ei aimandki veel, milles see saab seisma! Ta ei oska veel pakkuda sôduritele rahulikku eeskuju, uppub tühistesse, ebatähtsaisse asjusse, mis pärast tal ka ülemuslik autoriteet kaob käsutetavate silmis, ta käsku ei usaldeta ka mitte siis kui see sôjakoolist ligitoodud teadmiste tôttu kasulik olekski. Ta hôikab: sihtraud kaks, aga sôdur ei usalda ka selles ta teadmist, vaid môôdab oma moodi silmadega vahemaa ja avab alles siis tule. Ta pole kindel ohvitseri öeldud sihtraua puhul kuulide tabavusest, ta ei usu seda käsku. Ning ohvitser saab sama tarbetumaks kui ta käsudki.

Jôudsime määrat kohale. Olime parema tiiva ümberhaaramise kaitseks. Pahemal pool meist, veerand versta, seisis esimene root ja veel kaugemal siiajôudnud abivägi, kelle üks rühm pahemat tiiva ümberhaaramise eest kaitses. Meie ees oli tiheda vôsaga täidet org, millest üle paistis poole versta kaugusel olev lage mägi.

„Kôhuli! Vaade vastaspoolselle mäele vôtta. Kuul rauda laadida! Püssid kaitsjale!" käskis noor lipnik asjalikkusega. Kuid môtetu oli juba nüüd kôhuli heita kui vaenlast alles paari tunni pärast mäe otsa vôis oodata. Ainult môned meestest täitsid käsu, suurem jagu hakkas aga niisama edesitagasi jôlkuma, tühjatähja üle harutama ja näis kui polekski neil kôrvu ohvitseri jaoks. Lipnik kärgatas veel paar korda sama käsku, kui aga ka nüüd keegi selle pääle ei reageerind, lôi talle veri äkki näkku, ta käsi haaras „Nagaani" järele, nähtavasti tahtis ta väevôimul mehi sônakuulmisele sundida, ent nagu kaheldes jättis ta käsi revolvri vôtmata ja ta leppis ainult hirmsa ähvardusega pataljoni ülemalle meeste vastuhakkamise üle lahingu ajal raporteerida.

Kui aga nüüd ka esimestena käsku täitnud sôdurid maast tôusid, teiste ridadest aga ohvitseri ähvardustele naeruga ja narrimistega vastati, jäi ta imestuses ja arusaamatuses vait ja toetas lähedal oleva aia najale. Esialgu kuuldus talle sinnagi veel järele hirvituse pahvakuid ja nöökamisi, natukese aja pärast aga vaikisid need ja siis ei pannud keegi sôdureist lipnikku enam tähelegi.

Ohvitser seisis nüüd üksi eemal aia najal ja teda näisid piinavat rasked ja ebameeldivad môtted. Vôib olla, ehk tekkis ta pääajus praegu esimene aimus siinsest vôôrast olukorrast ja vôimatumast seisukorrast harjund sôdurite keskel. Kui tal ainult sarnased môtted pääluus sündimas olid, siis oli ta oma loogikaga ôigel teel. Ehk sündisid ta pääs aga hoopis isesugused, arvas ehk end olevat äraandjate sekka sattund kes „punaste" poole üle tahavad jooksta ja selle juba mineval ööl salakäskjalgade kaudu vaenlasega vennastades kokku olid leppind, nüüd aga ainult parast silmapilku näisid ootavat.

Vôib olla oli ta kujutand alles täna hommikul siia sôites rahvaväge ette, kes nöörsirgetes ridades ja paraad-

korras lahingusse sammub, igasuguseid ohvitseri käske pühaks peab, pagunimehi jumaldab ja kas vôi asjatumalt surma läheb ülemuse ainustki sôna kuuldes. Siin aga pôrkas ta kujuteld rahvaväe asemel kokku isesuguse sôdaväega, kes oli sônakuulmatu, rumal, kangekaelne ja hoidku jumal! kelle seas näis palju vaenlasega môtteid ja vaateid jagavaid sôdureid olevat! See polnudki tema meelest mingi sôdavägi, vaid püssidega varrustet kari inimesi, kel distsipliinist aimugi ei näind olevat, sôduri nimegi ei väärind ja kes kindlasti kôigi nende puuduste tôttu eeloleva lahingu kaotavad.

Ta ehk tahtis oma môtetele kinnitust leida ja oleks vast häämeelega mône sôduri juure astund, ta vastustest oma küsimistele olukorra aimand, kuid lihtsôdurite, ridameeste naerust haavat ta kadetikorpuslik ohvitseri ja inimese egoism keelas teda seda kategooriliselt tegemast. Ja kindlasti tekkis temas viha ja pôlgus nende „metsikute" lihtsôdurite vastu. Ning nende „metsikute" haavamisest vihale aetuna, ei tahtnudki ta nendes otsida häid lahingusôdurite omadusi. (See polnud talle ka olukorra tundmatuse tôttu vôimalik.) Halbade eelarvamiste pôhjuseks oli aga juba kôikumata ja paljukaaluv fakt: sônakuulmatus. Ta nägi neid inimesi-sôdurid endast praegu kindlasti verst maad madalamal, seda nôudis juba ta ohvitseri pagunite haavamine, mille eest karistetakse süüdlasi sôjakohtu määruste järele mahalaskmisega.

Aga üksi, teiste seast naeruga väljatôugatuna siin aia najal tähelepanematuna konutades, esimese saabuva lahingu uuduse närvelduses oleks ta ehk kôik naeru ja pilke unustand ja nende sekka läind, kes sääl nii rahulikult ja ükskôikselt lahingut ootasid, neid ühises hädas omasarnastenagi näind, teades, et kuul ei vali, teades, et kuuli ees kôik ühesugused, ta oleks vast huvigi nende seltsimeeste vastu tunnud, lepitust otsind, neid endast harjumuse tôttu targemaina näind, kui aga

ikka uued ja uued naeratused ja kôvasti öeldud, teda halvakspanevad sônad lihtsôdurite suust ta kôrvu poleks puutund. See naer oli kui kôrge müür tema ja nende vahel, mis paratamata lahutas ja ligineda ei luband. Ta viha nende inimeste vastu ei saand seetôttu pisutki alaneda.

Ent seda pehmendas vast siiski niihästi lahingueelne ärevus kui ka teadvus, et ta kogu oma teenistuse aja nende meestega ühes peab olema, ühiselt hädaohtu ja vôidurôômu vôi kaotusehäbi jagama. Pole ju môeldav sarnane olukord, oma sôdurite keskel pilke- ja naerualune olla! Peab leidma pääsetee neile liginemiseks, nendega sôbrunemiseks, nendega „oma meesteks" saamiseks. Vôib olla, otsiski ta seda pääseteed kuipalju vihavalingud seda lubasid, ehk otsustas selle saavutamiseks lahingus eeskuju anda, surmale pôlgavalt näkku vaadata ja neid vastikuid inimesi sääl end austama sundida.

Siis vast alluks nad iseendast ta käskudelle, kuulaks ta viimast kui sôna, aimaks ta tahtmised juba käe liigutustest ja kulmukortsutustest. Sellest rühmast, mis praegu ta käsutada antud ja mille distsipliini eest ta iseäralist hoolt kannaks, saaks esimene eeskujulik rühm kogu pataljonis. Kui ta nende eeskujulikkudega, sônakuulelikkudega sôduritega lahing lahingu järele vôidaks, vôiks ta uhkelt pää tôsta selle kapteni nässi ees, kes täna hommikul pool irooniliselt, pool naeruga ta kohale jôudmise raapordi vastu vôttis! Ta näitaks alles kuidas eeskujulik, distsiplineerit lahingu rühm välja peaks nägema! Kôikide sôjakoolis ôpetet reeglite järele läheks nad lahingusse kui vabariigi iseseisvuse paraadile, tervitaks ka kuulide all kui ühest suust oma ülemat, läheks tulle ja vette ta eest, olgu seda tarvis vôi olemata.

Seks on tarvis aga nende „metsikute" sôdurite silmis oma prestiish tôsta vahvusega ja surmapôlgusega keset lahingut. Ja vôib olla, ongi ta isiklikku eeskuju

vaja neile sôduritele, et lahing ainult seetôttu vôita, mis ilma selleta kindlasti kaotet oleks. Kas vôi üksi läheb ta tervele vaenlase roodule vastu kui need argpüksid käsku ei kuula ja nagu jänesed lahingust pôgenevad (kindlasti teevad nad seda!). Siis vaatavad nad tagasi, tunnevad häbi omast paanikast ja järgnevad talle kui lôvid.

„Eks näeme kui lahing algab kes vahvam, mina vôi teie!“ näisid ta silmad kônelevat valkjate kulmude alt mehi ajuti vihaselt vaadates.

Umbes poole tunni pärast kuuldus pahemal pool süürtüki müratus. Siis järgnes teine, kolmas ja vaikus. Alevi pool kordus sama ainult nôrgemalt ja tuhmimalt. Vastselt käis kolm kôvemat müratust, mis kordus alevis. Ja jälle oli vaikus. Nii hakkas see minemagi reeglipäraselt ja ühesuuruste vahedega.

„Meie omad!“

Mône aja pärast kuuldus alevi poolt neli üksteisele järgnevad kômakat, mis kordus granaatide ja shrapnellide lôhkemisega kusagil lähemal, taga metsa.

„Nende omad vastavad!“ kuuldusid hääled läbisegi, kuid selles polnud enam sarnast masenduse tunnet nagu eile, kui vaenlane suurtükkidest jalaväge laskis. Vôib olla, môjus nüüd sôdariistade tasakaal môlemate poolte vahel rahustavalt, vaenlaselle sai samaga vastata, millega ta meid püüdis hävitada, mis aga pääasi, oli see, et vastastikkune granaatide vahetus suurtükimeeste omavaheline asi oli, mis nüüd jalaväge ei riivand. Püssimehed tundsid nüüd endid nagu erapooletuina, päältvaatajate osas, mis neid vôitluse vastu täiesti rahulikuks jättis. Ehk siis närveeris ainult see pisut, et vastasel üks suurtükk rohkem kuuldus. Kuid ka see hirm jäeti suurelt osalt suurtükimeeste kannatada, neile tunti ainult kaasa kui oma meestele.

Varsi aga hakkas alevi poolt kuulduma kuulipritside ja püsside ragin, mis nüüd mehi palju lähemalt näis

puudutavat kui suurtükkide heitlus. Nad said seda kuuldes otsekohe närvilisteks, rahutuks — kas tegevusetusest vôi ei uskund nad oma seltsimeeste vôimisi vaenlase vôitmises ilma oma kaasabita. Nad timplesid nüüd vahetpidamata edesitagasi, lagistasid püssilukke ja olid unustand hoopis lipniku narrimise ja nöökamise. Kui püssiragin pisut soigus, tômbusid kôikide närvid pineville — mehed jäid paigale, unustasid püssilukudki — kumb taganeb, oma vôi vôôras? Kui aga ragin uue hooga puhkes, lagises jälle püssilukk närvilise sôrme puudutusest ja sôkkusid mehed üksteise jälgi sopases lumes.

Selles närvilikkuses möödus umbes tunni vôrra aega kui äkki vastupoolsel mäekühmul liikumist märgati. Sääl paistsid esiti ainult mustad punktid, siis suurenesid need kui maa seest kasvades ja kujunesid lôpuks inimesteks, vaenlase ahelikuks.

„Ahelikku! Kôhuli! Vaenlase ahelik mäe otsas! Vaenlase ahelikule tuld!“ karjus nüüd noor lipnik aia mant meeste juure jookstes ja „Nagaani“ jooksul taskust haarates.

Nagu üks mees kuulas ahelik sôna ja juba enne kui ta oma käsusônad sai lôpetada, oli ahelik kôhuli ja avas tule vastupoolselle mäele. Ent seda oleks nad sama kähku täitnud ilma ohvitseri käsutagi. Meeste tegevus ja lipniku käsk sattus ainult juhuslikult ühte, mis aga harjumata ohvitseri meelepaha ehk pisut vähendaski.

Algas harilik, igapäine lahing, kuulipritside vaheldamisi ja püsside vahetpidamata laskmisega. Ainult noor lipnik oli harjumatuse tôttu naljakas seisukorras. Ta ei heitnud ühes ahelikkuga kôhuli, näis nagu kardaks ta oma uut sinelit vastu poriseks tallat lund määrida, vôi tahtis ta vahvust mängida — jäi püsti, kuid kukkus juba esimesest vaenlase undavast kuulist käpuli lumme, kust ta aga sama ruttu uuesti tôusis ja vastselt käpuli kukkus.

Laskmise praginasse kuuldus meeste suust vali naer, mis lipniku veelgi veidramasse seisukorda pani. Ta tôusis käpukilt ja käratas:

„Tuli tihendada!“

Vaevalt sai ta need sônad suust kui uus vaenlase kuul ta käpuli viskas. Ta nägu oli üleni punane vihast, häbist ja hirmust, aga järgmise ligidalt mööduva kuuli ees ei kukkund ta enam käpuli, vaid tegi ainult sügava kumarduse vaenlase poole, nagu tänuks oma naeruväänistamise eest. See kordus ka iga järgneva kuuli möödumisel.

Muidugi kannatas ta selle oma tahtmisest mitte ärarippuva alanduse pärast rängasti, ta kurgus vôis olla otse nutt ja ahastus selle häbi pärast mis meeste naer ja vaenlase kuulid talle pääle sundisid.

See lipnik oli nagu varinupper, nagu tahtevôimutu lelu naeruväärsuse ja surmahirmu käes, mis teda nagu papist klouni siia ja sinna tôukasid. Jôuetu, väeti ja naeruväärne on inime! Naeruväärne oli ta aga seepärast, et ta enesemaksmapanemiseks surmahirmu püüdis vôita, end oma pisitillukese auahnuse pärast teistest kôrgemana püüdis näidata, teisi vihkas — sundis teda sääl sheste tegema ja surmasuhu vahtima.

Kuid pikkamisi julgus ta siiski, sai nagu vôimu oma jôuetuse ja hirmu üle, kuna ta nüüd kiunuvate kuulide ees ainult pääga pisut ettepoole nôksatas. Teiste hirnuv naer, oma naeruväärsuse tunne annulleris pikkamisi ta surmahirmu.

Ta jooksis nüüd kui hullumeelne ühest rühma otsast teise, julgustas tarbetumalt sôdurid, millele need aga uue hirnumisega vastasid. See vihastas aga omakord teda veel enam, viskas kaela kui keeva vett, mis ta egoismi pôletas ja kôrvetas. Ennem, kui ta vist enesellegi aru polnud annud, haaras ta esimese ettejuhtuva sôduri käest vintpüssi ja hakkas ikka veel püsti

olles sellest laskma. Kuulid kiunusid ta lähedal, ta oli nähtavasti lôbusaks ja kangekaelseks märgilauaks saand vaenlastelle, kuid meeletumalt püssi laadides ja sellest kiiresti, sihtida läbemata lastes ei pannud ta neid tähelegi. Ainult kui môni neist peaaegu teda puutudes möödus, nôksatas ta pää ettepoole ja ta nägu lôi täis veretumat loomalikku surmahirmu, kuid järgmisel silmapilgul lôi see uuesti tigedaks ja uue hooga hakkas ta laenguid tühjendama.

„Heida maha, vôid surma saada! Kel' seda tarvis on!" karjus Heido läbi ragina.

„Ta vôib tôepoolest kuuli saada!" kihvatas mul järsku ajus.

Veel polnud see kartus täielikult sündindki, kui lipnik äkki paugatand püssi käest laskis, kätega kôrgele ôhku haaras ja maha kukkus.

„Appi, ma suren!"

See hääl oli nii hirmund ja koomiline, kuid seekord ei naeratand meestest ükski.

„Rumal!" kurjustas Heido kui haavat lipniku manu astus ja seda rivist ära hakkas tirima.

„Kes siis nii mängab, mitu elu sulgi's on?"

Ta lausus seda sarnase meelepahaga, et lirtsaku lumme sülgas, kuna ta nägu oli täis tusa, kuid see viha oli ta kaastundmus, etteheide ja isalikki. Kogu tee kunni ambulantsini noomis ta poissi, see aga ainult oigas vastu, mitte just niipalju valu pärast, kui äkilisest hirmust ja ehmatusest.

15.

Lühikese, paaritunnilise võitluse järele valdasime alevi. Vaenlane taganes nüüd omakord paanikas ja jättis palju saaki, kuulipritse, püsse, ühe puruks-lastud suurtüki ja moonavoori. Sel päeval ei jäänd me enam alevisse peatama ja tungisime vaenlast ühtesoodu tagaajades Solguti mõisa alla, kus vaenlane veel vastu katsus hakata, kuid juba esimese aheliku poolt välja löödi.

Parajasti kui olime mõisa õue jõudmas, tabas meid enne üllatus. Värava ette jõudes käis otse meie pääde kohal, ülal üksik pauk, mis näis kostvat kui taevast. Kuul lendas maheda vilega meie lähedalt mööda ja sipsas selja taga lumme. Paugu kõvaduse järele otsustades pidi vaenlane kusagil lähedal olema, kuid esimesel silmapilgul ei märgand me ligiduses ühtki hinge pääle eneste. Mõnikümmend sammu eemal kasvas aga üksik kuusk ja kui kogemata silmad sinna lõime, märkasime sääl ladvas inimese, kes meid püssiga sihtis.

„Hiinlane!“

„Hiinlane puu otsas!“ kostis korraga mitmest suust.

Järgmisel silmapilgul käis teine pauk, kuul kiunus jälle õhus ja nüüd hakkas meie ligidal keegi oigama. Pilguks pöördusid kõik oige poole. Maas lamas kapral Koorits pärani silmadega taeva vahtides, kuna ta sineli paremast käiksest helepunane veri pikkamisi lumme immitses. Kõikide silmad kindusid sedamaid uuesti üksikusse puusse kui sääl püssiluku lagin kostis, nähtavasti laadis sääl hiinlane tühjaks saand kaseti asemelle uue.

See isesugune veider nähtus, et vaenlane jumala üksi puu otsas oli ja pelgamata laskis, halvas meid silmapilguks otse võimetuseni. Kuid siis tõusid kõik

püssid, ragises korratu kogupauk ja hiinlase korjus kukkus matsatades, sogaks ja lömaks lastuna puu otsast. Juure astudes ei tunnud me enam ses verises liha ja riide segus inimest, see räbalaisse mähit korjus oli ropp, vastik ja ilge.

Nagu isesugusest sisemisest jälkuse värinast pääseda püüdes, viskasime püssid rihmale, tegime nagu poleks midagi iseäralikku sündind ja eemaldusime kiiresti korjusest môisa ette sammudes. Vastupoolsest väravast marssis sisse meie 1-ne rühm ja 1-ne root — kuigi nad kogu päeva kestnud lahingus olid kaotand kuus haavatut ja ühe surnu, oli nende suus siiski rôômus laul ja nali. Kaotustega oldi juba harjund, seda loeti igas lahingus paratamatuks nähtuseks. Ja lôppude lôpuks tundus see sôduritele psükoloogiliselt koguni tarvilikki, sest seda vastastikku paugutamist ei tihkagi nagu lahinguks nimetada, kus ükski surma ega haavata ei saa! See paistaks ainult nali, lapsemäng, vôitki saab ebatähtsaks selle kerge saavutetavuse tôttu, näib nagu vaenlase käest varastet, eksituse tôttu saadud mis sôdurit ei rahulda ning igaühe osavôtminegi pole sellest nagu küllalt tarvilik, vastutav, ega loe ka lôppude lôpuks keegi seda vôitu oma teenusekski. Kuid mida suuremad ja raskemad kaotused, seda tähtsam ja hinnalisem näib saavutet vôit ja iga üksik osavôtja ja ülejääja tunneb oma isikus aina uhkuse môôna, tôstab ta sôdurlikku tähtsust ja paitab ta enesearmastust.

Kergesti saadud vôit ei rahulda sôdurit samuti kui jahimeest jalgupidi vôôrasse püünisesse kinni jäänd isatedre tapmine, vôi bokseri, kes vastase ainult seetôttu vôidab, et see minut aega enne areenile astumist oma parema käe tänaval maha kukkudes nikastab. Kôrvaliste juhuste appitulemine, nagu paks lumetuisk, vihmasadu vôi kange torm vaenlase vastu, vôi selle üleliigne argus ja harjumatus, ei meeldigi ehk sôdurille südame pôhjast enam nii pärast lahingut nagu vast arvatakse.

See vähendab võitja isiklikku väärtust, ei lase ta osavust, julgust ja teisi sõdurlikke väärtusi näidata, vähendab ta isiklikke teenuseid lahingus ja haavabki lõpuks ta väikest egoismi. See tundub nagu alandav armuand saatuselt, mis andja enese vastu aga saajas mittesõbralikke tundeid esite manab.

Tugeva visa ja kardetava vaenlase vastu on sõduril alati aukartus ja võib olla, heidab ta juba ainult seepärast armu oma meelevalda sattund vastase pääle, et see oma visa vastupanekuga lahingus ta isiklikel omadusil rolli laseb mängida — hävitab aga ara vangi palju ennemalt just vastupidiseil põhustel. Arga vaenlast kergesti võites langeb sõduri silmis eneseväärtuse tunne, võit tugeva ja kardetava üle tõstab aga ta väärtust ja miks siis mitte armulik olla oma isiklikule häätegijalle — vaenlaselle?

Miks olid aga meie sõdurid landesvehri sõjas nii armuheidmatud, ehk küsitakse? Kas polnud küllalt tugev ja kardetav vastane, mis nagu raudne rusik rippus meie rahvaväe pääkohal ja ähvardas selle täiesti lömastada? Selles armuheitmatumas võitluses, kus vastased pooled üldse vangi ei võtnud oli kindlasti orjadeviha orjastajate vastu, oli seitsesada aastat haudund ja kasvand tõuviha — nii kirjutetakse meil tihti. Kuid lubatagu ses aksioomis pisut kahelda. Kas saab olla tõuviha sääl kus tõug segi, kus puhas tõug puhta tõu vastu ei sõdi? Orjavihast ehk võiks siin ennem juttu teha, liiategi kui sellega ühines veel klassitunne.

See kunstlik, külgepoogit ilme ei maksnud aga vististi ka mitte landesvehri sõjaski. Sääl oli vast sõdur samuti sõduri vastu lahingus, nagu mujalgi. Vangi võeti ka sääl, et aga need võetud vangid laagrisse ei jõudnud oli „burshuide“ rootude ja tagafrondi isamaalaste teenus, kes mõne paruniga omale frondimeeleolu sünnitasid ja närve kõditasid, samuti kui mõne vene või läti kommunistliku punakaartlasega. Sellele võit-

lusele andis aga ainult ajakirjandus aegloolise ülekohtu kättemaksmise maigu. Nii tihti on aga ajakirjanduslikud aksioomid ja tôed ainult ajakirjanduslikud valed!

Igasugune sôda on aga pigemini kui sport iseenese ette.

Rüseledes ja kaageldes vajus meestesumm kolonnikorrast segamini pudenedes môisahoone eesuksest sisse. Parajasti, kui mehed saali astusid, kus, nagu harilikult pehmeksmagat ôled pôrandal ootasid, oli märgata tagapool nurgas kaht halli sinelit.

„Hee, hee! Kaks jänest on oma nahad meie parkida jätnud!"

Ent ligidalle astudes polnudki need ainult sinelid — nendes magas kaks meest kôige rahulikumat und, suud pärani ja rühkund ‚papaahhad silme ees. Vene süsteemi püssid olid neil môlemail kôrval, môlemate uni aga oli vist nii magus, et nad siiseastujate mürast kumbki ei ärgand ja oimu ei liigutand.

Mehed kogunesid nende ümber, imestasid nende magusa ähkimise üle ja kulus silmapilk vaikuses, nagu küsimuses, kas äratada nad kohe vôi oodata kunni nad ise ärkavad. Ivakese aja pärast aga astus üks sôdur, naljahammas ligi, vôttis magajate kôrvalt môlemad laetud püssid ja tonkas jalaga esimesele külge:

„Встань подымайся рабочій народъ . . ."

Sellest naljast pahvatid äkki kôik mürinal naerma ja nii valju, et esimene magaja kätt liigutas, sellega papaaha näolt vôttis ja käsipôsakille tôustes meid unise pilguga tunnistama hakkas.

Ja nüüd nägid kôik lähedalolijad — see oli hiinlane! Ta vahtis tükk aega arusaamatumalt ringi ja näis lôpuks siiski taipavat oma olukorra. Kuid ta nägu ei muutund sest näilisest taipamise momendist karvaväätki, sinna ei siginend kübetki hirmu ega ahastust.

Ta jäi päältnäha sama rahulikuks ja tuimaks kui ennegi. Siis tôukas ta kaasmagajalle külgi ja sônas isesuguses veidras vene keeles: .

„Бѣлые!“

Teine tôstis nüüd omakord papaaha näolt, tômbas ärgates korraks sügavasti hinge ja olukorda alles siis taibates, kui esimene oma saladusliku sôna vastselt kordas, môôtis meid ka pika pilguga, nagu sellele sônale asjalikku tôendust otsides. Ning selle nähtavasti leides meie kirjudest riietest ja arusaamatumast keelest, laskis ta pilgu alla ja jäi rahulikult oma ette silmima. Ükski muskel ei liigatand ta pilusilmalises, kollakas, laias ja räpases näos, see jäi saladusliku sôna môjust hoolimata sama tuimaks ja ükskôikseks kui esimesegi oma.

Sinna nad konutama unustetigi, kui püssimees vahiks pandi ja rühmad tubadesse jagati. Meile juhtus tuba kiiktoolidega, matratsitega, suure kapiga ja kôleda külmusega, mis sisse tungis puruks lastud aknaruutudest ja kogu päeva pärani olevaist ustest.

Sohvadelt käristeti päälised, topiti akende ette ja kohe tundus toas nagu soem, kas sellest teadmisest, et nüüd külma väljast juure ei saa tulla, vôi lihtsalt tuuletômbuse lakkamisest. Keegi hakkas ôlgi ahju ajama, kuid sarnane toakütmise viis ei toond nähtavasti kasu, sest soendama mahtus ainult paar meest leegi ette, suurem jagu aga külmetas endiselt. Päälegi oli ôlgi pärast magamiseks vaja, mis nende pôletamise kahjuhlikuks tunnistas.

Ja lihtsalt, et keegi ei viitsind puid väljast tooma minna, mis muidugi lumised ja märjad olid, otsusteti nurgasolev kapp lôhkuda. Vaevalt sai aga esimene ideeleidja kapiukse avada kui nagu iseenesest säält tagasi vôpatas.

Kapis oli hiinlane!

Ta seisis sääl nägu väljaspoole, laetud püss veel käes, mille lukk näis maha laskmata, ja pilgutas nüüd

tihedasti silmi äkilisest valgusest. Ja nagu imet, nagu aimamata ja ennenägemata imet nähes jäid kôik tegevuseks halvatuina ammuli suudega hiinlast vahtima.

Ennegu aga keegi veel toibus ja reageerida oleks saand, astus hiinlane üpris rahulikult kapist välja, püss kaenlas, ulatas esimesele teretuseks käe ja lausus naeratades isesuguses juba tuttavalt veidras vene keeles:

„Tere seltsimees!"

Et see veidrus tuttavat inimese häält tegi, enda selle häälega omasarnaseks tunnistas, toibus meestesumm otsekohe halvavast imestusest.

Kuid keegi ei vôtnud vastu ta „punast", sôprust pakkuvat kätt, hoopis selle vastu tôusis vihane ja ärritet müra meeste keskel, mis vist küll ainult sellest oli tingit, et hiinlasel ikka veel laetud püss teises käes oli, mida ta maha ei märgand visata ja harjumuse tôttu kaenlas hoidis. Keegi kargas innukalt juure, tômbas vôraka hiinlasele kuklasse, millest see tuikuma lôi ja vastu kapiust kukkus.

„Püss käest, püss käest!" karjusid tigedad hääled läbisegi.

Lööja haaras püssi ja viskas selle sahvatades eemale ôlgedesse. Ning sedamaid lôpetasid vihased hääled oma läbisegi karjumise, meestesumma ärritus sai nagu peoga vôetud ja vist alles nüüd nähti selles inimeses abitumat, sôdariistata vaenlast haisevas kasukas ja läikima hôôrdund, närustes vateerit pükstes.

Huimastusest toibudes, astus aga hiinlane jälle meestele sammu vastu, ulatas lähedalolijalle käe ja lausus jälle omas veidras vene keeles:

„Tere seltsimees!"

Nüüd ei ärritand see aga enam kedagi, vaid tegi kôigile ainult lôpmata nalja. Ta veidruste üle naerdi ära omad naerud ja siis viidi ta alla teise kahe vangi juure ja unusteti sedamaid. Ta ei puutaud enam kellelegi ette — ta oli vang kôigi ôigustega.

Ainult nende kolme vangi juure valvama pandud püssimehele ei meeldind nende olemasolu. Tal oli igav neid vahtida, käsku täitma aga pidi, midagi polnud parata. Vôib olla, poleks siin teiste silmi nägemas olnud, ega tas pesitsend sôdurlikku kohusetunnet oma konvoi ameti vastu, vast oleks ta lasknud need vangid minna iga ilma kaare poole, et aga ise pääseda sest tüütavast karauuli korrast. Ning kindlasti oli tal nüüd kogu aeg oma meeldimata ameti pärast tusa ja „hammas“ nende vangide vastu, sest oli ju ainult nende olemasolu ta tarbetuma ameti pôhjuseks.

Kuid ta väike viha vangide vastu vôis kesta aga ainult vahisolemise aja, kunni tagavara root kohale jôudis, môisa maja teise otsa pesitses, kaks püssimeest vangidelle järele saatis ja nad oma valve alla vôttis. Vaht sai lahti omast tüütavast ametist ja sest silmapilgust pääle ehk tundis ta samasugust erapooletust kolme hiinlase vastu kui kôik teised lahingurootude mehedki.

Ôhtul kui paari, kolme mehega läksime tagavara roodust rühmale ôhtust toitu tooma, äratas me tähelepanu môisa tagaukse ette astudes imelik asi. Neljakandiline laud oli toodud keset ôue, kuhu pääle oli asetet kuuliprits, millesse parajasti linti säeti, mida tagavara roodu sôdurid asjatundliku nägudega päält vaatasid.

Samal silmapilgul toodi majast välja kolm hiinlast püssimeeste vahel ja säeti, pisut kôrval kuulipritsist, üksteise järele ritta. Ja nüüd sai kôik selgeks: need mehed olid uue tapametoodi üles leidnud!

Juba pidin, tülgastust ette tundes eemale hoidma, oma asjad ôiendama ja rootu tagasi minema, kui mind nagu miski äsja sündind huvitus asja vastu paigale sundis jääma. Kuidas sammuvad need kolm meest ise oma initsiatiivil surmavasse tulle? Kas jatkub neil seda julgust ja mehisust mis surmahirmu vôidab? Kas

jatkub neil küllalt pôlgust ja viha oma alatute tapjate vastu, et surmavärina asemel rahulikkudena näida ja sellega sônatumalt protesteerida oma surmajate vastu?

Kuuliprits hakkas äkki mürisema ja samal hetkel kuuldus vali, kriiskav käsk:

„Marsh!"

Täpipäält käsku täites ruttasid hiinlased sammule, neljandamal sammul kukkus järsku esimene neist elutumalt kummuli, järgmine vôttis pool sammu tast mööda, langes jalatôstel talle otsa, kolmas vôttis niisama esimesest kahest pool sammu kôrvale ja kukkus kuulist rabatuna nende juure.

Tülgastuse tunde pääle vaatamata, mis nagu vastik seebikivitet puskar môjus, ei saand ma hoiduda siiski kiitmast:

„Kui lithne!"

Need kolm hiinlast läks surma samuti kui magama, sööma ja sauna, kompsud kaenlas. Kas oli siin tegemist surmahirmu kôrgeima astmega, kus inime äkki rahuneb, nagu joodik liiast joomisest kainestub? Vôi oli siin tegu aastatuhandete jooksul sissesööbund ja igale hiinlasele omaks saand buddhistliku rahu ja fatalismiga?

16.

Järgmisel hommikul ärkasin äkki, mind viskas ôlgedelt üles kui mingi pôrandaalune vedru. Aknaruudud klirisesid ja ma seisin selle nähtuse kui môistatuse ees. Pikkamisi lakkas klirin hoogude kaupa, kuid samal hetkel kuuldus ôônes müratus, pôrand värehtus ja vastselt hakkasid aknaruudud klirisema. Môisasaal oli täiesti tühi, ôlgedel polnud ühtki magajat, sinna oli unustet ainult plekist katlake, hommikuse päikese puna rôkendas akendes, ümberringi oli niisugune hääletus, et kôrvade kahinat selgesti kuulsin.

Siis käis jälle järsk müratus, lõid klirisema aknaruudud. Vaenlased! Ja nagu välk lendasid kaks eilast magama jäänd hiinlast läbi mu pää! Mehed on põgenend, mu siia üksi maha jätnud! Ning siis haaras mind sarnane hirm, mis oli hoopis isesugune, suurem kui see, mida harilikult olin tunnud lähedalt möödavinguvate kuulide all. See oli nii tugev, et mu hinge kinni mattis, rinnus kibe ängistus tundus ja meelekohad silmapilkselt pööraselt valutama lõid. (Selle hirmu tagajärg oli see, et mu kõht pärast kogu päeva korises ja täiesti rikkis oli). See polnud surmahirm, see oli ennetundmatu jubedus mingi ebamäärase peletise ees, kes oma õudsed lõuad mu neelmiseks pärani oli ajand, kelle vastu ei julgusta käesolev laetud püss ega tuhat lõhkeva kuuliga laetud padrunit taskus.

Ning nagu iseenesest leidsin enda väljast ukse eest, kuidas ma aga sinna sain, ei teadnud ma pärast kõige meeletuletuste pääle vaatamata, mäletan vaid ärkamismomenti ja siis järgmist silmapilku õuelumel, kus mulle meeste rama ja kära kõrvu kostis. Sedamaid märkasin ka Heidot, kes siin ukse man vahiks oli.

Ta jäi mind vahtima kui imetegu pärani silmil, nagu ei tunneks ta mind, nagu poleks ta mind ennemalt ealeski näind. Ta taganes mu eest paar sammu nagu koletise eest, ta suu oli laiast imestusest otse pärani. Kuid siis kukkus ta järsku valju naerma ning sarnast naeru kuulsin nüüd esimene kord ta suust. Ta naeris nii, et tükil ajal hinge tagasi ei saand, vingerdas otsegu oleks tal põue täis pisikesi elavaid kalapoegi ja oleks vast muidu lumme kukkund ja sääl naerusõõmuga mahasaand, kui ta mitte püssi pillates seina najale poleks toetand. Sääl rappusid tugevasti ta õlad tükk aega, nagu oleks neid keegi ägedasti raputand ja tampis rusikatega vastu seina.

Ma ei saand aga veelgi millegist aru, koledustundes lõgisesid hambad suus, ihu aga sõitis üleni halli,

jalad olid põlvist nõrgad, nii et nad vaevalt keha suutsid kanda. Kui aga Heido naerukrampides seina najal visklema hakkas, andis see järsku kogu kehas tagasi ja leidsin nagu iseenesest kaotet mõistuse pääst. Nägin nüüd ilusat talvhommikut, mis oli imevaga, paarikraadilise külmaga, hääletuma pudrulumega ja rõõmsa päikesepaistega üle lagendiku ja metsade, mis kauguses järkude kaupa kesk valget lund sinasid.

Mõisa lähedal, peaaegu siinsamas aia taga seisis meie kolmesuuritükiline patarei, jalamehed aga vahtisid kuhjas aia najal kaageldes ja provotseerides neid riistu, mis vaenlaselle „terehommikut" oma metallkurkudest mürtsusid. Parajasti käis kogupauk, värehtas maa, klirisesid aknaruudud ning oli imeselgesti kuulda kaugenevate granaatide vihin. Lojatas esimene, lähem metsatukk, viskas hääle nagu mööda taevast teise, pisut kaugemasse, kust see omakord järgmisse lendas, järjesti aga tasanedes ja lõpuks vaevalt kuuldavaks kohatuseks muutudes. Oleks nendest kajatustest lugeda võind metsatukkade arvu täpipäälselt.

Tundsin kuidas see kole päranisuine lõust mu hingest ühes nende kajatustega, nagu põgenedes, nagu ühest metsast teise hüpates tagasi vaatamata kadus, hääbus ja nagu lumi kuumavas ahjus kiiresti lõpuni sulas ja auras. Siis haaras mind äkki niisugune suur rõõmusööst, et ühes Heidoga sama valju naerma pahvatin. See aga seisis ikka veel seina najal ja tagus rusikatega vastu laudu nagu nõdrameelne. Kui ta näo lõpuks mu poole tõstis, nägin ta otsaees märga läikivat kuna ta naerust kissis silmad otse vees leemendasid. Ta tahtis midagi lausuda, kuid vaevalt sai esimese hääle suust kui uuesti vingerdades seina najale toetas. Alles tüki aja pärast sai ta naerupahkamate vahel suust:

„Oh, sinä kurrat, ok sinä viimäne kurrat!"

Ma võisin aga tõepoolest koomiline olla koletumast ja ekslikust hirmust haaratuna siia rahulikku, peaaegu

frondiidüllilissse ümbrusse sööstudes! Olin vist küll näost valge kui kriit ja Heidot ümarguste silmadega vahtida kui elus saatanat, nii et ta mu ees esialgu paar sammu ehmatusest taganeski.

Pikkamisi hakkas Heido naeruhoog vähenema, viimaks vôttis ta mahapillat püssi ja istus nagu äärmises rammetuses uksepakule. Ta ähkis nagu oleks suure koorma puid järsust mäest ülesvedand, äigas varrukaga leemendavat higi otsaeest ja ohkas mitu korda südame pôhjast.

Jätsin ta sinna ohkama ja läksin patarei poole. Tundsin endas otse häbi, nii et verd kogu aeg näos tundsin ja ainult seepärast, et see hirm asjatu oli olnud ja mind Heido ees naeruväärseks tegi. Hakkasin aga end sedamaid kaaluvate pôhjuste otsimisega rahuldama, et seda häbitunnet tühjakstunnistada ning seda äsja läbielat hirmutunnet arusaadavaks ja möödapääsmatuks teha. Panin môttes teisi samuti unest ärkama ja jätsin tahtlikult nad veel koledama ôuduse saagiks. Vasar! No ma oleks tahtnud näha teda mu tänase hirmusöödana! See mees oleks sedamaid ehmatuse surma surnud, see on kindel! Ja ma püüdsin iseenese eeski väikselt kunstlikult ponnistet naeru podiseda.

Kuid see häbitunne ei lasknud mind ka siis veel täielikult lahti kui juba suurtükkide ligidusse ja teiste sekka olin jôudnud. Lugesin nende nägudelt olematud muiged, nende harilikkudes pilkudes nägin, et nad kôik teadsid, ainult kaastundmuse pärast mu vastu seda mulle avalikult ei lausu, vaid ainult tagaselja mu koomilise seisukorra üle kôhistasid. Aga vôib olla nägid nad kôik kui ma majast nagu pöörane kriitvalge näoga välja jooksin?! Juhtus kellegi pilk pisutki kauemini mu pääl peatama, tundsin kuidas see mind otse vihastas ja piinas ning iga silmapilk ootasin kartusega uut naerupahinat. Kuid keegi ei näind aimavadki seda enesearmastust torkivat ora mu rinnus, kôike huvitas praegu

ainult patarei. Ja nüüd olin ma südame põhjast tänulik patareilegi, mis meeste huvituse kõik endasse neelas, nii et neil mind piilumiseks aega ei jatkundki. Pikkamisi hakkas mu häbitunne kahanema ja siis tundsin endki sel kasvaval määral huvitust haaravat patarei ja suurtükimeeste vastu.

Need askeldasid kärmesti ja asjalikult oma laskeriistade man. Võib olla, polnud seda kiirust ja asjalikkust niisugusel määral tarviski, kui sääl seda näis olevat. Panin tähele kuidas nad praegu otse innukalt tühja tööd austasid ja armastasid, padrunikaste siia-sinna tirisid, lõpuks vanale kohale ikkagi tagasi tõid, higi otsaeest pühkisid ja hirmsal kombel kirusid. Kuid kõik see liialdet tegevus oli tingit vist küll sellest, et kogu pataljon uudishimulisena päält vaatas ja kes siis ei kiidaks hulga päältvaatajate ees oma ametit ja tarvilikkust, seda pisutki ei püüaks tähtsamaks, raskemaks ja väärtuslikumaks teha, kui see tõepoolest ongi!

Nad seisid küll peaaegu üksteise kõrva juures, kuid nad karjusid oma vahel kõneldes nii kõvasti nagu oleks kuulaja granaadilennu kaugusel. Võib olla, tuli see suurtükimeeste kurtusest, mis pikapääle järskudest mürtsatustest kõrvu põrub, või oli see lihtsalt järeleaimamine oma laskeriistade vägevalle ja jõurikkale häälele. Ehk hakkab mõni kuulipildurgi kiiresti ja pobisedes kõnelema oma laskeriista häälitsuse sisendusest?

„Tuld!" kähises ohvitseri ärkarjut kõri ja samal silmapilgul mürtsatasid ka suurtükkide raudkõrid, üks sekund varem, teine hiljem. Kuuldus raskete ja vihaste granaatide vihin, see kestis kukkumise pikisilmilise ootamise tõttu koletumalt kaua. Tüki aja pärast tõusis kaugel metsatuka taga paistvate majade ligiduses kolm sorukest, alles hulk aega hiljem kuuldus säält kolm tümpsakut, nagu poleks need üldse hääletumalt üleslöövate sorukeste omad, vaid hoopis mujalt, veel kaugemalt näisid kostvat.

Ja nii hakkas see korduma pea iga viie minuti takka. Mürtsatused — vihin — sorukesed ja kauged tümpsatused. See näis nagu süütu mäng, mida inimesed siin pikisilmi ilutsesid, näis unund hoopis selle otstarve ja ülesanne.

Äkki kuuldus eespool tümpsatus ja ülal läheneva granaadi vihin. Patarei laadis parajasti alles suurtükke ja see tümpsatuse ja vihina vastupidises järjekorras kostmine üllatas oma enneaegsusega. Imestuses ja arusaamatuses jäädi seda kuulama, kui vihin lôppes ja kusagil paremal pool, tükk maad patareist eemal raksatav kômakas käis, millele järgnes kildude vilin ja hulumine. See oli vaenlase esimene granaat „vastuteretuseks" meie patareile.

Sedamaid kadus süütu mäng, ilutsemise asemelle asus erevus ja rahutus, näis nagu iseenesest meele tulevat selle ilusa mängu otstarve ja ülesanne. Jalaväe hunnik patarei läheduses sai hädaotlikuks.

„Ahelikku!"

Nagu kogemata leidis igaüks ise oma rühma, leidis ka kümme sammu eemal teisest oma koha rühmaketis. Rutates hakkasid ahelikkude jupid mäelt alla orgu kaduma, end nähtavalt varju hoida püüdes, nagu näeks vaenlase suurtükisuu säält kaugelt iga üksiku. Pääkohal vihisesid granaadid, mille seast ei tunnud oma ega vôôraid, ähvardasid otse aheliku keskele langeda, kuid kukkusid kaugele ette vôi sama kaugele selja taha. Seljatagant hakkasid kogupaukude asemel kostma üksikud ja tihedamini korduvad mürtsakud, oli tundmus kui oleks sääl ülal mäel hiiglaelukad, kes kôigest kehast värisedes ja kareldes ähvardasid ja hirmutasid neid, kes kaugel eelpool järsult turtsatasid ja huluvat metalli sülgasid.

Ahelik rahmis läbi lume, üle mätaste ja kraavide kohe neid turtsuvaid metallisülgajaid.

Äkki tuli mulle jälle meele hommikune alandav juhtumine ja ühes sellega Heido ning ma tundsin nagu kergendust. Vist jäi ta sinna endiselt tühja môisa ukse ette vahti pidama, vähemalt enne lahingu lôppu ei aima nüüd keegi mu hommikust naeruväärsust! Kuid järgmisel silmapilgul vaatasin ma paremalle poole kus ta harilikult kümme küünart mu kôrval kôndis. Ta oli sääl, püss laskevalmis kaenlas!

Ma polnud kunagi nii mittesôbralikke tundeid ta vastu omas hinges kannud, kui just praegu, äsja sündivaid. Siiamaani olin ta vastu seltsimehelikku ja otse pojalikku armastust ühtlasi ta vastu tunnud, seda aimasin iseäranis lahingute tulekuil kus ikka ja ikka teda teiste seast silmadega otsisin kui ta juhuslikult valekohale oli sattund, mul oli lahingus nagu julgem ja kergem kui ta mu lähedal oma silma püssikirbul pilutas vôi püssi laadis harjund nobedusega, kuid täna äratas ta nägemine minus lôikavat tusa. See alati häätahtlik mees sai nüüd mulle otse poolikuks vaenlaseks, sest ta vôis mulle iga silmapilk kahjulikuks saada, mu naeruväärsuse paljastada.

Ja äkki tärkas minus ôiglane tahtmine: saaks ta tänases lahingus surma, ei, parem saagu ta raskesti haavata, ei, veel parem, saagu ta kergesti haavata, kuid nii, et ta tükiks ajaks rivist välja kukuks, kunni ta pääluus tänahommikune sündmus vananeb ja hoopis ununeb. Kuid ta sammus sääl rahulikult, aineti oma ette maha vahtides ja näis hiljutise sündmuse hoopis juba unustand.

Kui minna praegu pilguks ajaks ta juure, ütelda talle et ta sellest kellelegi sônakest ei lausuks, kel seda ilmaaegu naeru vaja on, seletada talle pôhjusedki otsast lôpuni, ta saaks aru nagu vana sôber ja harjund sôdur. Jah, ära tee halba mulle sôber ilma pôhjuseta, pole hää kui kôik naeravad, oleme ikka hästi läbi saand, paremini kui kôik teised! Kuid ma ei tihkand ta juure

minna, see tundus nagu üleliigne enesepaljastus ja uus alandus ning kui tal praegu ehk polnud kavatsust kellelegi hingata, siis ütleb just nimelt, aga nimelt! Kui mitte enne, siis ôhtul pärast lahingut ikkagi! Peaks ta aga haavata saama, — tôusis minus nüüd otse iha ja tahtmine selle järele. Vaatasin ta kohmakalt sammuvat kogu pruunis omakoetud palitus. Mis see teeks kui kuul säält läbi napsataks ja seljatagant välja tuleks? Ta vôiks koguni kergesti puutuda, käeluu purustada vôi ôlast läbilüüa!

Kuid pea inime, miks on siis sulle aju antud, pää otsa loodud, kui sa end narrist seisukorrast ise ei oska päästa! Jah, kui ôige ise püssiga nii parajasti sihiks, nii umbes pahemasse ôlga vôi jala pehmesse kohta, mitte tappa, ainult haavata, et ta rivist väljakukub kunni unustab! Kesk lahingut vôiks seda tôesti, siis kuule palju ja keegi ei märkagi, et oma mees, ta ei märkaks isegi, et oma mees —

Kahe pôôsa vahel, môlemad vastupidises korras ümber pôôsaste ringi minnes puutsime külgedega üksteisele vastu. See puudutus näis teda nagu unest äratavat, ta vaatas mulle otsa, juba tahtsin talle ütelda, et ta vaikiks hommikuse juhtumuse üle (vôiks talle tubaka jaoks natuke rahagi pihku pista!) kui ta imelik, iseäralik, nagu endassevajund pilk mind üllatas, Ta laskis pikalt oma pilkumata silmad mu näol puhata. kuid neis polnud vaatlemist, see pilk oli nagu läbinägev, koondamatu ja lai.

„Ma täna vist saan otsa!“ lausus ta rahulikult oma rinnutuma häälega.

Jäin kui tulp seisma. Mind haaras järsku hirm selle inimese ees! On ta saatan, et ta mu salasemad môtted ja tahtmised aimab? Ja viha turgatas minus esile selle hädaohtliku inimese vastu. Tahtsin ta endist naeru kättemaksa ja pahvatin laiast kôrist hirnuma. Ta

polnud seda nagu ootand, tunnistas mind sama veidra mittevaatleva pilguga ja pöördus siis nagu haavatuna, naerduna eemale.

Oli ta vihane?

Kuid järgmisel silmapilgul kahjatsesin oma naeru. Ta vôib ju sellest tôesti vihastada ja kättemaksuks kôigile kas vôi praegu hommikuse juhtumuse avaldada! Järgmise kahe pôôsa vahel uuesti kokkusaades püüdsin teda lepitada ja küsisin:

„Millest sa seda arvad?“

„Mul nihuke tundmine“, vastas ta sama rahulikult kui ennistki ja jälle nägin seda imelikku laia, mittevaatlevat pilku.

„Mis sa tühja lobad! Ega sa vana naine pole!“ püüdsin teda keelele juhtuvate sônadega sôbralikult tôrelda. Ta ei lausund aga midagi, vaid hiilis endiselt kümme sammu eemale ja lonkis rahulikult edesi, püss kaenlas, rummukübar pahemal kôrval.

Ja naljakas! Uhe silmapilgu jooksul sain selle mehe vastu tagasi kôik omad sôpruse ja seltsimehelikkuse tunded, mis just vähe aja eest mu hingest olid kadund. Ja nüüd teadsin ka, et ta kellelegi mu hommikusest ônnetusest ei hinga ja hakkas südame pôhjast kahju ja häbi, et nii pahu môtteid ta kohta oma pääs haudusin. Ma ei tahtnud, et ta surma saaks, ei, ma ei tahtnud praegu enam ta kôige kergemat haavamise juhustki!

Ees kuuldus üksik püssipauk. Ja järgmisel silmapilgul märkasime vaenlast, siis mitut, kes pôôsaste vahelt ahelikku sihtisid, mitu pauku veel järjestikku plaksatasid ja kuulid raagudes ragisesid ning oksi murdsid. Nagu ülbe väljakutse pääle nagisesid püssilukud ja käis pôrin ühest aheliku otsast teise. Vaenlane ei lasknud vastu ja kadus kui tina tuhka. Pôôsastik lôppes ja nüüd nägime lagedal, mäekühmu taha pôgenevat viit vaenlase piketti, kes aga enne varju said kui meie

kuulid nendeni ulatasid. Mäe otsa jôudes vôttis meid vastu aga kogupaugu kuulirahe, ahelik laskis kôhuli ja algas lahing nagu harilikult kôikide pahedega ja närusustega. Suurtükid olid môlemal pool vaikind, nüüd oli kord jalaväe tinavihma käes. Kuid vaenlane seisis kindlasti oma kohal, ega taganend säält ka kolmetunnilise vastastikkuse laskmise järele. Tal oli jumalik positsioon, ees sügav org, lage mägi järsu kaldaga selle taga. Mis aga ta veel julgemaks tegi oli see, et teda peaaegu vôimata oli ümberhaarata. Pahemal pool oli samasugune org ojakesega, mis jooksis kuulidega paralleelis, säält orust ülejooksmine oli vaenlase alalise tule läbi môttetu. Nii kükitasime sääl nokkapidi koos kunni päevaveeruks vaevalt tund aega oli jäänd. Vaenlane ei lasknud aga ligi.

Siis vôttis kapten tarvitusele viimse abinôu.

„Teine rühm, ahelikust üksa üle pahempoolse oru jooksta!"

Rühm tuli mäelt alla tagumisse orgu ja liikus pahemalle poole. Ülejookstava oru kaldal oli vana heinaküün, selle nurga taga aga vilistasid juba kuulid. Praegu tuli neid ainult môni harva, nagu siia äraeksides, kui aga kapten esimesena jooksis ja juba üle oli jôudmas hakkas neid tulema iseäranis ägedasti, nagu oleks keegi surmakülvaja kamalust neid siia heitnud.

Järgmise ülejooksja ajal hakkas nende kuulipritski oma linte siia tühjaks peksma. Mäe otsas olev meie ahelik unusteti hoopis, kôik laskeriistad koondeti viimseni siia. Seekord aga vedas meil pööraselt. Nende kuuliprits vôttis sihtraua liig kôrge, püssimeestelgi oli nähtavasti vale silm, sest ainult harva sipsatas môni kuul jooksja läheduses lumme. Ainult üks mees oli seljakotist kuuli ilma enese teadmata läbi saand, kui eelviimne sama tervena ja puutumatuna üle jooksis kui kôik teisedki.

Ainult viimne ei söandand ülejooksmist ikka veel ettevôtta. Tôsi küll, ta katsus seda juba mitmendamat korda, jôudis sammu küüni nurga tagant välja kui uuesti tagasi jooksis.

Teistele vôllaroogadelle tegi aga see lôpmata nalja. Mis viga narrida kui ise juba ônnelikult hädaohust pääsnud! Nad hakkasid teda kahjurôômsalt tönkama, karjudes kôigest kôrist üle oru.

Omaks imestuseks tundsin selles mehes Heido. Ta oli alati oma harjumuse tôttu olnud julgem kui teised, seda enam aga narriti teda nüüd, nagu ta alaliste teiste tönkamiste kättemaksuks. Kaptengi sai vihaseks, mis temaga ôige harva juhtus. Ta ehk kartis vana sôduri halba eeskuju teistele ja karjus tigeda häälegi üle oru:

„Ruttu marsh! Ma lasen su ise maha, ruttu marsh!“

Järsku tuli mulle meele kuidas sama Heido mind hommikul naeris ja korraga ärkas minus rôômus kättemaksu instinkt ja pasuna moodi käsi suu manu pannes kukkusin naerma ja karjusin üle oru mis jaksasin:

„Oh, sinä kurrat, ok sinä viimäne kurrat!“

Ta oli praegu aga tôesti koomiline oma julguse puuduses. Ta timples küüni nurga taga kui paljajalu pliidil, ent kuuldes kapteni ähvardust ja samal ajal ka minu sônu ja, vôib olla, tuli talle just seetôttu silme ette mu hommikune naeruväärne seisukord, millega ta praegu ehk end vôrdles.

Ta vôttis nüüd sammu viis tagasi, viskas pikad sammud hoo vôtmiseks ja oli juba järgmisel momendil lagedas orus, kus ta kuulidelle vastu vahtides poolt sammu jooksis. Paar sülda ära jookstes jäi ta aga toksti seisma. Ta tahab vist hull uuesti tagasi minna, kui juba pool maad ära jookstud! Ei, näe, ta pillas püssi, ta jalad käisid pôlvedest kokku kui noaliikmed, ta kukkus nagu kokkuvarisedes hunnikusse ja jäigi lamama. See oli silmapilkselt surmasaanu kukkumine.

Alles nüüd tulid meele ta sônad:
„Ma täna vist saan otsa!"
„Mul nihuke tundmine!"
Kuulsin neid sônu, nagu oleks ta praegu ise neid mu kôrva ääres korrand oma rinnutuma ja tubakast poolkähiseva häälega.

17.

Meie rühma orust ülejooksuga lôppes lahing. Vaenlase tuleandmine vaikis juba paari kogupaugu järele, mis meie püssid talle pahemast küljest andsid. Ta jättis sedamaid maha omad seisukohad, mis ümberhaaramise tôttu vôimatumateks said kaitseda. Ainult kaugel paremal pool kestis veel tulevahetus, nähtavasti aga ainult olukorra teadmatuse tôttu, sest vaevalt oli ta oma parema tiiva taganemisest aimu saand, kui säältki kiires korras minema läks ja oma hää positsiooni ilma raskema vôitluseta maha jättis.

Et aga varssi ôhtu oli jôudmas, loobus jalavägi terve päevase lahingusolemise väsimuse tôttu neile järgimast ja hakkas selle asemel omale öökorterit otsima, kuna ainult vaheajal meile môisast järele jôudnud patarei asus nüüd oma shrapnellidega taganevaid vaenlase ahelikke ja moonavoore tülitama.

Päike oli juba looja veermas kui meie rühm omale öökorteriks määrat üksiku, pika talumaja ette jôudis. Ôlgedesse heites hakkas jälle nagu harilikult kokkade ootamine, nende kirumine ja kui nad lôpuks siiski olid jôudnud oma auravate kataldega, tormasime söögi kallale kui näljased hundid.

Parajasti kui ma oma tühjakssöödud katlakest ja lusikat kaevu ääre läksin külma veega loputama, tuli ôue lai sanitaari regi ja jäi rehala väravate ette seisma. Senni kui rehala väravaid avati, märkasin ma rees

surnuid, mille arvu ma nende segamini paisat asendite tôttu kätte ei saand, kuid mille seast ma rummukübara tôttu Heido esimesel pilgul tundsin.

Vahepääl olin hoopis unustand ta surmasaamise fakti lahingu hasardis, nüüd aga tuli see mulle jälle nii selgesti ja täpipäälsete üksikasjadega meele, otsegu oleks mu silme eest mööda libisend seda sündmust kordav film, kuna kôrvades kuuldus jälle imelik rinnutu hääl:

„Ma vist täna saan otsa, mul nihuke tundmine."

Alles äsja oli see mees minuga kônelnud, alles täna hommiku oli ta mu pôhjuseta hirmu üle naernud nii, et tal silmad otse veest leemendasid, alles äsja olin selle mehe vastu sôprust ja viha tunnud, tahtnud ta surma — nüüd oli ta aga tumm, sônatu, kuna ma ta elutama korjuse vastu ainult pühalikku ôudust tundsin. See polnud enam mu sôber, mu seltsimees, minnu ei sisendand see vastik lihatomp enam muud mingit tunnet pääle vastikuse, midagi polnud enam meis ühist — sest ta polnud enam vaba tahtmistega inime, see korjus oli kole paroodia, jôle hernehirmutis, millele oli antud inimese keha kuju — meie vahel oli see, mis mind tast nagu peletisest eemale tôukas — surm.

Läbesin teda vaid silmapilgu vaadata, kui juba tugev tülgastus mu eemale virutas. Nagu enesekaitse, tung nagu oma närvide sääst, tôusis minus murdmata tahtmine temast vôimalikult ruttu eemale saada, ta hoopis unustada, nii kiires korras kui vôimalik.

Ôlgedel lebades väsimusest surisevail ja pakitsevail liikmeil ei jätnud mind see ilge tunne aga nagu kiuste. Need krabisevad ôlekôrred olid nagu pisikesed pumbad, mis mulle selle ilguse saasta järelejätmata sisse pumpasid.

Kuid varssi haaras mind raske sôduri uni, mis tuli nagu päästjana, hääna sôbrana, millest siin ei kunagi puudu ole, igal ôhtul viskub ta su pähe nagu kott täis

huimastavat rohtu, olgu päeva sündmused hirmsad kui tahes.

Ent kuigi kaua ei saand olla ma ses magusas unustuses, kui mind ägedasti üleskisti.

„Vahikord!“ ürises kellegi unine hääl.

Ma ei küsind kelt see hääl päri ja kas selle omanikul ongi tôeline ôigus mind vahti ajada, kui juba enda ôlgedelt üles vedasin, püssi vôtsin ja välja läksin. Sääl vaheteti mind mu kaaslasega, kes tusaselt enda ette mômises, kahe mehe vastu, kes meile vahi ülesanded seletasid ja siis rahulolevas meeleolus vahikorralt pääsedes tuppa kadusid.

Mu kaaslane Eduard Murru oli minuga umbes ühteharja, olime viis aastat ühes klassis olnud ja talve otsa koguni ühes pingis istund. Ta oli laialiste huvidega poiss, palju lugend ja tihti pidas ta kooliajal ôppurühinguis referaate. Muu seas olime neil ajul kaunis suured sôbrad, isegi vaated olid meid kui mitte just ühised, siis vähemalt ôige ligidalt sugulased. Kuid see ei keelnud aga meid alatasa üksteisele vastu vaidlemast, sest tihti annad ennem polaarselle seisukohale alla kui omavaatelisele. See tuleb muidugi küll sellest, et inimesed üksteist liig ligidalt tunnevad, teist aga küüne otsani tundes kutsub see ka välja paratamata väikluse ka kôige tühisemais vaielustes. Kuid see on ikka sôprade vahel ja Murruga olime sarnased sôbrad nagu seda harva ollakse.

Kuid siin frondil oli ta kogu aeg mu silmist kadund. Kuid mitte seepärast, et me siin vähem sôbrad oleks olnud, vôi kumbki ise rühmas, vôi seepärast, et me teineteisest tahtlikult eemale oleks hoidnud, ei, see sündis iseenesest, ilma meie teadmata ja tahtmata. Kas oli see uue olukorra süü, vôi polnud me siin teineteisele nii tarvilikud kui kunagi varemalt koolipingil, kes teab, vist aga olid siin môlemad tingimused môôduandvad. Sest siin nôuti sôbralt hoopis midagi muud,

hoopis teisi omadusi, mida ennist olime üksteises hinnand. Kui sääl ligidasteks sôpradeks saamise puhul mängis suurt rolli intelligents, siis siin, just vastupidi, ühendasid enam instiktiivsemad, loomalikumad kalduvused ja väärtused inimeses. Ja tôepoolest, isesugust tômbevôimet meie vahel siin ei olnud, puutusime kokku vaid juhuslikult, tarbekorral, nagu tänaselgi ööl ühiselt kahekesi vahiteenistusse sattudes.

Olime esialgu môlemad tusased nagu inimesed kes väsind jà poole une päält üles kistud. Sammusime kôrvuti mööda lumist teed, sada sammu edesi — möödusime majast, kus magus norin kostis ja tahtmata kadedaks tegi, sada sammu tagasi ja jälle mööda majast.

Kuid pikkamisi kainestusin värskest ja külmast ôhust, lume kargest rudisemisest vastu taldu ja tuulehingustest üle lumiste vôsalatvade ja pôôsaste.

Ent kolmat korda rehala väravaist möödudes tuli mu silme ees jälle esile see film mis enne und pooleli oli jäänd, tuli meele jälle päeval surma saand Heido.

„Ma täna vist saan otsa, mul nihuke tundmine“, kajas kui kusagilt kaugelt mu kôrvu. See aga rikkus veelgi rohkem mu meeleolu ja ärritas närve. See oli kui vastik kuke laul, mis hommikul enne ôiget ärkamise aega su äratand, ega lakka nüüdki veel kriiskamast oma tigestavalt rumala häälega. See kestis edesi kôigi mu peletavate pingutuste pääle vaatamata, kuna môte selles suggereerituna nagu lôngakera vastutahtmist ja kangekaelselt areneb.

Miks ei pôgenend see mees oma surma eest, kui tal selle saabumisest oli täielik teadvus ja aimus? Miks ei mängind ta kas vôi ainult seekordki enne lahingusse minekut argpüksi, miks ei jäänd ta ahelikust maha, ehk ei kirjutand end sel päeval ambulantsi raamatusse „haigete“ nimestikku? Vôi ei tulnud talle see

üldse meelegi, oli selle viimse pääsmise võimaluse hoopis unustand?

Ehk aga esines see surmateadvus ta isikus uuena tegurina, mis salvas ta egoismi, ta eluhimu täielikult? Võib olla, jõudis see enesesuggestioon fanatismini, kõikumata usuni, millele inime lootusetult allub ja seetõttu otse möödapääsmata surma suhu jookseb? Ja lõppude lõpuks, kas ei või see olla puht häbitunde ja karakteri küsimus? Ta eneseuhkus ja egoism oli ehk kõrgemail tipul, kui ta oma sammu teadlikult surma viis! Tema, kes vana ja harjund sõdurina alati teistele eeskujuks oli olnud, sellesse reputatsiooni ja iseteadvusse saand juba pataljoni algusest pääle oma ükskõiksuse, rahu ja harjumusega, ta ei tohtind, nii lihtne kui ta omas iseloomus oligi, teiste ees argpüksi mängida.

Kui lipnik Lassen oma pisitillukese egoismi, võimu ja auahnuse pärast ilma asjata surma suhu jooksis, miks ei tihkand Heido siis seda palju suurema egoismi — teie eeskuju — pärast mitte ilma tarviduseta teha? Lipnik Lasseni egoism oli pisitilluke, see egoism nõudis ta enese isikukese ülesupitamist, Heido egoism oli aga nii tihedasti seotud teiste omaga, see oli peaaegu ühine kogu rühma omaga — see oli: üks kõige eest — kõik ühe eest!

Ent igakord rehala väravaist möödudes tundsin ta korjuse ligidust, tundsin, et mu silmad teda sinna pimedasse näevad läbi puust väravalaudade, ta laibas oli kui mingi nägematu ja salapärane võim, midagi raadiumi sarnast, mis säält hoovas, mu närvide külgi kinni hakkas ja nad vabisema pani. Ning see alaline piin, see lakkamatu närvide väristamine tegi otse vihaseks laiba olemasolu vastu. Too oli aga veel seda ärritavam, et mu tahtejõud selle rumala tundega heideldes paratamata alla jäi, mu pingutused selle masendamiseks mingid tagajärgi ei annud, vaid selle veel tunduvamaks ja reaalsemaks tegid.

Murrul oli nähtavasti samasugunegi viha korjuste vastu, sest alati kiirendas ta samme rehala väravaist mööda minnes ja ligines tagasitulles neile nähtava tahtmatusega.

Ning järsku nagu kokkukôneldud salalepingu järele hakkasime valju häälega juttu ajama. Kôndisime üksteise man külg külje vastu ja oleks kuulnud ka sosinal lausut üksteise ütlusi, kuid nüüd kônelime oma dialooge kui kaks aktööri näitelaval. Ning imelikult tundus, et see oma vali hääl meid tôepoolest rahustas ja sisemist kôhedust vähendas. Ja mida lähemalle saime rehala väravaile, seda valjemaks kasvasid me hääled, nagu peaks ka korjuste kôrvad meie arvamisi kuulma.

Nagu mäletan oli meie kôneaine mitte sellest mis meid praegu igapäev ümbritses, vaid hoopis mujalt. Alguses keerles ta tühja-tähja ümber ja lôpuks jôudis ta kirjanduse ja kunsti valda. Meie kônelus oli ebajärjekindel, loogikata ja kôik praegu öeldud laused oli vana kordamine, pärit neilt referaatidelt, mis ringides ja ühingutes sai peetud.

Ent pikkamisi rääkisime endid kuumaks, meie kône sai loogilisemaks, järjekindlamaks ja sattusime päris tôsisesse vaidlushoogu nagu vanasti. Aegamisi taandus ümbrus ja olukorra teadvus ning me süvenime oma teadmiste ja loogika rägastikku. Nüüd vaidlesime juba vaidluse enese pärast. Kui enne püüdsime tahtlikult hoida eemale sarnastest ainetest, mis kuidagi vôis meid tuua praeguse frondiolukorra igapäivaste tähelepanekute juure, siis ei kartnud me nüüd enam seda puudutada. Ja nagu salavôim, vedas me loogika ja jutuniidid ikka lähemalle ja lähemalle sellele, mis meid siin igapäev ümbritses. See ootas nagu momenti kogu aeg, et me tunnetest esile tungida, meid nagu laviin vallata ja oma teravate küünte vahele kiskuda.

Kui üles kartulikoobaste juure olime jôudnud ja säält tagasi pöörsime, küsisin:

„Mind huvitab praegu see küsimus, miks kannad sa praegu püssi ja old siin vahis?“

„Samal pôhjusel nagu sinagi.“

„No ütleme, et mul üldse pole praegu pôhjust püssi käes hoida?“

„Olgu nii? Kas teab siis lôppude lôpuks härg härjavôitlusel, miks ta hobusel mao peab mahaviskama? Ei tea, ta arvab, et ta teravate sarvedega oma vaenlase, hobuse hävitab, kuid ta ei aimagi, et ta punaste rätikutega kunstlikult vihale on kihutet ja siin ainult oma sarvedega toorete päältvaatajate kinokirge rahuldab.“

„Kuid sa astusid ju pataljoni vabatahtlikult, härg aga ei lähe härjavôitlusele mitte vabatahtlikult, vaid kihutetakse sinna piitsadega?“

„Inimeste piits on aga kodumaa, ühiskond .... Ja terake huvitust oli mul ka alguses sôja vastu ning et kôik läksid, oleks minemata jäämine naeruväärne olnud.“

„No ja, ühiskond, kuid sa pole ju kunagi jagand nende tônisonide, pätside, larkade ja laidoneride isamaalisi tundeid?“

„Ei jaga ka praegu, seda rohkem, et mul nüüd veel enam ôigust on nende isamaad ignoreerida, meil on oma, neil oma ja see on meie sisemine asi, väline vaenlane on aga meil ühine ja miks siis neid mitte toetada, kui see ka meile kasuks tuleb ühelhoobil?“

„See toetus aga kôvendab nende kantsi! Sa veeretad praegu uut torni nende kindlusse, mille vastu sa pärast ise tormi pead jooksma?“

„Ma ei näe, et ma sellega omale ja oma môttelistele halba teen, kui me pärast oma ehitet kantsi vastu tormi läheme jooksma, meie pool on siis vähemalt moraalne ôigus ning teisest küljest — mida kurjem meie vastane,

seda suurem võimalus on tormijooksjail loorbeere teenuste eest ootamas, seda suurem söödamaa neil oma egoismi maksmapanemises, seda suurem saak nende auahnusel."

„Puuduvad ainult kraetäpid nende tormijooksjate tarvis väljajagamiseks ja kas sa arvad, et on meil niipalju idealiste kes ilma täpiahnuseta pätside kantsi pääle tormi lähevad jooksma?" püüdsin teda taga mõtteliselt ironiseerida.

Ta ei saand aga sellest aru, või ei pannud lihtsalt tähele ja vastas:

„Kraetäppide süsteem jääb maksma ka sotsialistlikus ilmakorras, vahe on ainult nende väljendusviisis ja muidu ei saaks üht võitlevat leeri teisest eraldada. Iseenest ongi see pisitillukeste kraetäppide saamine ja teenimine — inimlik egoism — kõik rahvuslus, shovinism, tagurlus, edumeelsus, kommunism, kodumaa kaitsehimu, heroism, verijanu, viha ja armastus. Egoismi kadumine, kraetäppide kaotamine, mis täisti võimata, tähendaks kultuuri, tsivilisatsiooni lõppu, elu seisakut, maailma surma, inimsoo viimset päeva. Ainult seda psükoloogiat, mida inime ise näib häbenevat, kaetakse üle hurmava idealismiga, püütakse üle võõbata kirjandusliku valega, mida lõpuks isegi uskuma ja tõekspidama hakatakse. Imperialisti, kommunisti, rahvuslase ja isamaa äraandja hingepõhjas tuksub ikka üks ja sama täpikeste himu."

Ta sai nüüd hoogu, oli näiliselt unustand kõik ümbruse, ta peksis rusikaga kord omale vastu rindu, vehkles sõrmega mu nina all, kuna ta silmad rahutult siia sinna tiirlesid, nagu igaltpoolt mõttele jatku otsides.

„Protest, mäss, revolutsioon vana ilmakorra vastu, põhjeneb sama täpikeste psükoloogia pääl, kui nad siin küll salatakse, on see teadmatus, naiivsus, suur enesepete ja vale iseenese kirgede vastu. Ideid on massile ainult

niipalju vaja kui ta rahuldab seda täpikeste himu, inimlikku egoismi; eluvôimus ja läbilööv idee on vaid see, mida rohkemale hulgale ta saab auahnuse söödamaks, mida suuremale hulgale ta tôotab au ja vôimu. Ka ristiusk oma asketismiga on sama aukraadide psükoloogia, ainult selle vahega, et need aukraadid „säälilmas“ kätte antakse. Vôib olla käib ristiusk viimasel ajal ainult seepärast alla oma „säälilma“ taevaks ja pôrguks jagamisega, et see jaotus küllalt praktiliselt ja eluliselt sissesäetud pole. Säetagu taeva ja pôrgu samuti aukraadide süsteem – lipnikust kindralini – ja kiriku vôim oleks maapääl igavene. Aga eks olegi nende „pühad“ juba midagi kindrali taolist!“

Ta lôi käega suure ringi ja podises siis nii otsekoheselt lôbusasti magusat naeru ja näis nagu oleks tal see laeng ammu valmis olnud ja nüüd alles välja lastud.

„No ja – säälilmas küll, aga miks minnakse siis nüüd just säält neid aukraade otsima kus nende „kodeksi“ veel pole loodud – uuest ilmast? Ja sa unustad idealistid hoopis ja viskad nad lipnikkudega ühte aukraadide patta?“

Mul oli kade ta häästmeelest oma vaimurikkuse üle ja nüüd katsusin igat moodi paradoksidega salvata. Kuid ta ei pannud seda tähele, vehkles jälle mu nina all oma sôrmega ja jatkas:

„Uuest ilmast? Hee – hee – vanailma aukraadid on kôik kas välja jagatud, vôi ammu nähtud, selle aukraadide kodeks on shablooniks saand, mass aga ei asmasta nii väga shablooni – anarkiline kodeks on vôluvam! Ja idealistid? Kas ei taha nemadki ideid tuhnides ajuurgastes kraetäppe oma vaimlisele kuuekraele? Vahe on ainult nende saavutamise abinôudes ja laadis. Ühel on see raha, teisel riigivôim, kolmas aga, kel kumbalgi alal ônne pole, see püüab ilusate vôi hirmsate ideedega täpikeste manu saada, ainult, et

ta oma naiivsuses rohkem end petab, kui teised otsekohesemad inimesed. Ja kas tead, idealist on koguni kôige auhanem ja sellega ühtlasi kôige verijanulisem inime. Uus idee mida mass omaks vôtab, toob paratamata kaasa sôjad, näljad ja katkud! Ja kas pole lôpuks rahuaate looja kôige verejanulisem elajas maakeral? Rahu tuleb siis kui tilka verd enam valada pole!"

Ta naeris jälle oma môtteleiu üle ja vaatas mulle nüüd otsa nagu ülalt alla nagu kukk kes parajasti vastasele surmahoobi annud, nüüd tiivu saputab ja kriiskavalt laulab.

„Ja, täna tahame rahu, kuulutame inimese armastust, kuid homme leitakse uus idee, rahu on igavaks saand, inimeses on ärkand verijanu, ta tahab saada vôidu puhul omasarnase üle kraemärke oma narri balahoonile! Ja kes ütleb, et inimkonnale verivalamist tarvis pole? Vôib olla on see talle sama tarvilik kui söömine, joomine, magamine ja siginemine? Kui ilm liig haiglaseks ja laisaks saab kauase rahuelu mônususte järele, kui sinna liig palju mäda ja üleliigset verd kogub, kas ei tule talle siis aadrit lasta, liigliha sôjaoperatsiooni noaga maha lôigata? See arstimise metood pole aga sugugi hirmsam kui inime ise, sest hirmsale loomale on vaja ka hirmust arstimise viisi — sôda."

„Sinu suu läbi kôneleb ennesôjaaegne Marinetti — sôda kui hügieen, sôda kui arstlik operatsioon! Kuid ütleme, inime jääb haigeks pimesoole pôletikku, ta tiritakse sedamaid operatsiooni lauale, kuid välja ei lôigata mitte terve sool, vaid just mädanev pimesoolik! Sôtta aga mobiliseeritakse kôige tervemad mehed tervemate seast, koju jäävad ainult vigased ja sandid, sôjast tulevad ka tagasi lombakad ja ühekäelised ning selle tôttu kasvab ju ainult vigaste protsent ja see on siis sinu meelest inimsoo arstimine?"

Nüüd oli minu kord vôidurôômu oma vastase üle tunda, kuid nii mullegi kui temale polnud tähtis vaidlemise sisu ise, vaid sônade loogika, millega teist umbkotti katsusime tôugata. Et aga meil liig ühised vaated olid, siis sattusime paratamata paradoksideni, mida me kumbki iseenda ees omaks ei tunnistand, vaid ainult strateegiliselt üksteise vastu tarvitasime.

Ta oli jätnud kätega hasartse vehklemise ega lausund tükil ajal sônagi. Nähtavasti môtles ta mulle vastulauset, ta nägu oli tôrssis oma viltulöömisest, millega ta mulle vôimaluse andis vastuparadoksiga-ta kunstlikku loogikasüsteemi äiata. Ent siis tôusis ta käsi jälle ja hakkas oma harilikku vehklemise protseduuri.

„Ja, aga kui seda tervet liha just liig palju saab, kui ilm terveile musklitele liig kitsaks saab — haiged surevad iseenesest, neile polegi tarvis môôka nürida vôi seebitet nööri raisata. Ning kas ei kisenda iga valmissaand teos, iga küps kultuuri saavutus oma hävitamise järele. Kui kultuur liigproduktsiooni all kannatab, kui inimese egoismil liig vähe korda läheb selle üliproduksiooni tôttu kraemärke teenida — kas ei hakka looma see tarbetu varandus siis ise inimeste käte abil oma hävitajat püssirohtu ja dünamiiti? Kas ei kaota iga teos valmissaamisel looja silmis oma väärtuse, kas pole töö eesmärk vaid ta jatkuvuses, mitte aga lôpus? Kui aga dünamiidile tuli külge süüdatakse, siis ta plahvatab — hävineb küllus, saabub vaesus — uus söödamaa inimese egoismile, auahnusele ja kraemärkide himule, uute väärtuste —“

Ta käsi tegi ôhus mitu korda korduva ringi, kuid äkki krahmas see püssi ôlalt ja tômbas luku vinna. See sündis nii nobedasti, et ma ainult imestada sain. Kuid mu imestus kadus sedamaid kui nägin teda äreva ja muutund näoga kartuli koobaste poole vahtivat. Nagu elektersädemeist hüplema löönd kerakesed hakka-

sid mu silmad ta vaate suunas otsima seda mis mu kaaslase nii järsku närviliseks tegi.

Ôhus oli juba hommikust sini, metsatagune taevas hakkas juba koidust valendama, künnil olid näha läbi lume paistvad mustad mättaotsad ning läbi hämaruse paistis kortulikoobaste man ebamääraselt liikuv kogu. Sellest oli ainult osa näha, mis ühe kühmu juurest pikkamisi ja ettevaatlikult teise juure hiilis. Ta näis maja poole vahtivat, seda üksisilmi uurivat, siis vahetas ta koha ja piilus uuesti järgneva ôletuusti tagant ja nüüd, kui ta nagu kogemata lagedalle tuli, et uue koopakühmu taha kaduda, tômbas Murru mu käest nii ägedasti, et ta pigistus otse lôikavalt valus tundus ja sosistas:

„Näed, tal on püss . . .“

Samal pilgul näis ka hiiliv ja piiluv kogu meid märkavat, ta tômbus silmnähtavalt küüru ja hakkas koopamäelt alla ruttama, nagu varas meie pilkude eest metsa pôgeneda püüdes.

„Nende maakuulaja . . . pôgeneb . . . anna tuld!“

Murru tôukas mulle sääljuures pahema rusikaga kôvasti vastu küljekonte, et peaaegu karjatasin, kuid järgmisel pilgul lôi ta püssi palge ning tuli välgatas rauast, kajas mets ja katus järsust raksakust. Ta tuliriistale järgnes minu oma ja raksatas samuti. Pôgeneja oli viiekümne sammu kaugusel ja peaaegu korraga kostvate paukude ajal oli selgesti näha kuidas ta kukkus.

Sônalausumata pistsime môlemad kôigest hingest jooksma, komistasime libedaile, jäätund mätastele. Murru tuikus ja taarus konarlisel künnil, ähkis raskeis saabastes ja pikas sinelis, kuna ta näol ärevus ja rôôm kordamisi vaheldusid, ta sôôrmed kiskusid ôhku nagu häädsorti hagijal ja näis kui haistaks ta värske vere lôhna, mida tuul koopamäe poolt toond nagu oleks. Suurele mättale komistades ja lumme külili kukkudes, tôstis ta mu poole

kadedusest punetava näo, kui ma tast nüüd mône sammu ette jôudsin. Ent välkkiiresti oli ta maast uuesti ülal ja viskas juba mône sammuga mulle järele. Ta tegi sääljuures nii suuri jôupingutusi, et ta hammaste kiristamist arvasin kuulvat, see vôis aga olla ainult saapakontsa naela hääl, mis jala libisemisest vastu lumealust kivi kriiksatas.

Ähkivatena üles koopamäele jôudes nägime endi ees oigava kogu, kes kätega kôhtu kinni hoidis ja porisel lumel põherdas.

See oli vana naine katkises ja paigat seelikus. Ümber piha oli tal räbalateni kulund suurrätt mis pääst oli kukkudes libisend ja nüüd vanund ja lühikeseks kakend juukseid paljastas. Kaelas oli tal tühi kott, takune hobuse kaeratorp, kepp-koerakaitse oli siinsamas ta kôrval. Nähtavasti oli ta siitküla sant, kes oma hommikust rännakut mööda talusid alustas.

Ta oigas suure häälega ja vahtis meile otsa hirmust laiali venind kahe ümarguse silmaga . . .

Ja endale aruandmata pistsime kôigest hingest plagama, eemale, tagasi üle künni, rutem kui me siia olime jooksnud.

18.

Oli mitu väga harilikku lahingut möödund Heido surmast, mis juba kôigil peaaegu ununend oli, ainult harva enne und ja hommikul ärgates tuli see sündmus mulle meele. Siis raputasin selle aga sedamaid pääst, sest et ta igakord nagu ähvardusena, nagu ennustusena näis ilmuvat, see meeletuletus tôi tahtmata esile enesevôrdluse otsasaanuga, mis oli otse salapiin nii sügaval enese pôhjas, et vaevalt seda oma närvidega märkasin. Kuid just see, et ta selgesti tunduv polnud, üle kogu mu tundmusteilma nagu mässiva uduna laiali valgus, mida analüüseerides peaaegu

polnud olemaski ja ainult aimuses elas, just see tegi ta vastuvôtmatuks mu liig reaalsete tunnetega harjund närvidelle. See oli nagu vôôras siinses olukorras, nagu pärit kusagilt mujalt, mida pidin vägisi allaneelma ja tahtlikult salgama. See läks mul korda imekerge vaevaga, seda enam, et lahingute ôhkond nagu enesekaitseks peletab kôik sarnased tunded.

Kuid ühel hommikul ärkasin hoopis isesuguses meeleolus. Vôib olla, et nägin unes Heidot, vôi tuli see vana isalik sôber mulle meele ärkamissilmapilgul, sest olin harjund sel momendil alati ennist teda esimesena ja oma kôrval istuvana nägema ning alati oli ta siis mind ülesajamas, nagu oma kaitsealust isesuguse lihtsameelse naeratusega vastuvôtmas. Ärgates oli mul tundmus kui oleks mind keegi sôbralikult, päris heidolikult ôlast tôugand, silmi avades oleks kui lehvind ta lihtsameelne naeratus mu ees, mul oli nii selge tundmus kui istuks ta praegu mu kôrval (ehk olin ainult unes näind ta surmasaamist?), keerutaks oma hommikust plotskit, mis tal alati esimene töö oli hommikuti minu nähes, vôi puhastas sompuliga püssirauda, kui ta vanainimeselise unepuuduse tôttu ammu oli ärgand enne mind. Silmi aga unerähmast pärani saades, nägin istuja asemel ainult tühja ôhku. Mulle aga näis praegugi veel selgesti kuulduv ta plotskipaberi rabin ja tubakakarbi kaane kinnilaksatus. Vôib olla, oli see ainult ôlekrabin ärkavate sôdurite külgede all ja sihtraua laksatus, mis mu unine kôrv hoopis millegi muuna kuulis.

Jälle oli see imelik udu, mida ei näe ega tunne, vaid ainult aimad, mu tunnetes ilmsemalt kui kunagi enne. Rabasin enda ruttu üles, nagu tahtes pôgeneda siit öö kestes hulgaarvuliste magajate lôôtsuvatest kopsudest kuumaks ja lämmastavaks köetud toaôhu sumbutavast ja viirastuslikust sisemusest. Väljas värske ôhu käes lahtus pikkamisi see poolune meeleolu, kuid

seda selgemini hakkas mulle tunduma Heido lähedus. Näis kui oleks ta peitnud enda kuhugi maja nurga, pärani oleva ukse vôi kaevurakete taha, kust ta mind piilus, habemesse naeris, kui mind nägi end silmadega igaltpoolt otsivat, ise aga tundsin ta pilku nagu hüpnoosilist juga oma keha ja silmnägu puudutavat.

Ja imelik! Nüüd näis mulle koguni loomulik see tunne. Heido ise oli küll surnud, lahingus otsasaand, kuid ta sôprus, see püsis veel pärast surma mu vastu, selle oli ta mulle pärandand kui hinnalisema osa enesest, mis ta korjusest irdus ja mind iseseisvana kehana ümbritses. Mul oli koguni häämeel sellest mälestusmärgist sôbra poolt, kellest pole mul olnud paremat ei enne ega pärast siiamaani. Ja nagu mälestusmärgi, nagu talismani vôtsin selle suures tänutundes vastu.

Ma ei märkandki oma harilikke mehhaanilisi liigutusi, ahelikku jooksmist, edesiliikumise hakkamist, padruni rauda laadimist, ei püüdnud ka mu kôrvad ôhus kajavaid komandosônu, kogu mu enese ja teiste tegevustik seisis nagu väljaspool mu tähelepanu. Ka nüüd, aheliku üksiku lülina liikudes aimasin Heidot oma kôrval, kümme sammu minust pahemal pool kôndivat, kuid ma ei tôstnud kordagi silmi ta poole, kartes tühja ôhku vôi mônd teist sôdurit ta asemel liikumas näha.

Ei tea millest leidsin endas äkki kevade tunde. Lumi kraavides, kündidel ja küngastikus oli sula, vôsu ja metsi peitis piimakas-rôske udu, mida hingas sula lumi ja läikivad vesiloigud ônarustes. Päike, millest küll läbi selle sompus vinerduse näha polnud terakestki, tundus selle taga nagu maheda leitsaka allikas, mille kiired ôhus ja puuoksade küljes rippuvasse aru nagu miljon aimust ja rôômu külvasid. Lirtsudes lendasid varblased pôôsast pôôsasse, oksalt oksale, mille niiske koore all tundus pakatavaid, alles salaja hoituid ja

hoolega peidet pungasid, see lindude lirtsumine aga näis nagu neid otsivat ja äratavat, nagu rôômusignaal, nagu nokaorkestri meloodia sünnipäeva lapsi unest virgutavat.

See sulas minus kokku kôik Heido sôprustundega ja näis kui oleks me ainult kahekesi seda sündivat saladust nägemas, mina püssiluku lipatsit lôgistades, tema aga plotskit keerutades ja tubakakarbi kaant laksudes kinnilüües.

See virgutav laksak aga kuuldus tôesti, kuid Heido tubakakarbi kaane omaks oli see liig järsk ja vali, liiategi kui üksikulle järgnes terve ragin, mahe vingumine ja matemaatiline ketramine. Nagu omavolil hakkas mu enese püss tuksuma kui korrapärane, pikkamisi lööv tuiksoon. Tal näis nagu millegist rôôm olevat, ta hüples igal tuksatusel, naeris paugatades ja vilistades viskas ta oma terava, pisikese metallsüdame nagu joovastuses kaugelle kevade uttu, kust seda enam keegi üles ei leia. Ent tal leidus ikka uus ja uus nikkelist süda, tal oli neid lôpmata palju, ikka vastsed ja vastsed viskas ta enesest nagu priiskaja, nagu pillaja, neid raksatava naeruga saates surmahirmus värisevat ja elavat südant hoolimata ja kergesti läbistama.

Kuid püha on see surmahirmus värisev süda, püha on iga ta tukse, püha on iga ta värehtus ahastuses vôi rôômus. Püha on selle ahastava ja väriseva südame omanik, kes süütu oma tegudes ja tahtmisis!

„Ei, täna ei tapa ma inimest!"

„Elagu inime kevades ja sôpruses!"

„Hurraa! Tormi!!!" kuuldus kusagil kaugel kapteni hääl.

Tôusin ühes ahelikuga, jooksin môônast haaratuna, kuid komistasin mättale ja kukkusin maha. Veider aga näis see komistus ja kukkumine. Ma ei tuiklend nagu komistusest kukkudes, mu jalad kadusid äkki alt, käisid

kindreist kokku nagu liigetega noad ja keha langes nagu kott nende otsa. Kukkudes tundus nagu oleks pää kehast eristund, hoost haaratuna nagu jalgpall kaugele eemale lendand, keha aga ise kuhugi teadmata kadund. Mul oli ainult suur, suur pää ja pääle selle ei midagi. Samal hetkel aga valdas mu olemist tunne: me ei tahtnud üldse enam tôusta!

„Kes siis siin lähedal nii oigab? On keegi raskesti haavata saand?“ luitas mu pääs küsimus.

„Miks need vôôrad inimesed mind nii imeliku pilguga vahivad? Kes nad on? Mis nad tahavad? Vaadaku parem kes oigab, keegi on just praegu siin ôige lähedal raskesti haavata saand!“

Mu pää läks ikka suuremaks ja suuremaks, nagu maja, nagu mägi, nagu maakera, ent siis järsku hakkas ta kahanema, ta sai ikka vähemaks ja vähemaks, sulas kui lumepall kevadise päikese käes, jäi lôpuks pisikeseks nagu lingukivi, nagu liivatera, nagu tolmukübe, nüüd vast vôis teda veel näha ainult suurekstegeva klaasiga — lôpuks polnud teda aga üldse enam nagu mind ennastki.

Kuid samal momendil hakkasin ma tundma uuesti oma keha ja pääd. See polnudki vast ehk tundmuste killastki, oli pigemini aimus oma elusolu üle. Aimasin kusagil oma keha, jalgu, käsi ja pääd, kuid kus ja mis nad olid, seda ei teadnud ma üsigi. Nad olid kui kusagil kaugel minust enesest, ma ise aga siin.

Mingi ôônes ruum tümises, kusagil allpool vôrisesid rattad, peatasid pilguks, vôrisesid jälle, peatasid jälle ja vôrisesid vastselt. Vôrina ja tümina lakates kuuldus nagu inimese hääli, kuid need kostsid nagu läbi sügava ja raske vee, vôi olid kônelejate suud kinnimähit paksude villaste rätikutega, nad kônelesid suu asemel nagu kôhust.

Viimaks lakkas rataste vôrin ja ôônsa ruumi tümin pikemaks ajaks. Nüüd tundsin kuidas mind puuduteti, aimasin oma kehatombu hôljumist üles-alla, ees ja taga aga käis paar tümpsuvaid jalgu, kelle tallad olid nagu pehmest kummist vôi paksust kalevist. Hôljumise lôppemise järele hakati mind kahtpidi raputama ja nüüd nagu torkas mind keegi mahedalt, laialt, magusalt, mis segunes nagu nôrga valuga. Kuid see nôrgenes ühes raputamise lakkamisega, jälle silmapilk hôljumist, siis jäeti mind rahule ja vaikusse. Aegajalt kuuldus ainult liipsivaid samme, järgnes veidralt valus torkimine, mis mind otse vihastas ja tigedaks tegi. Kuid lakkas seegi.

Ivakese aja pärast aimasin, et algas uuesti see hôljumine. Ent see oli hoopis isesugune, oli nagu tundmus lainetusest kantavat, ent need lained olid mitme versta pikkused ning vesi, mis neid laeneid sünnitas, oli raske nagu tina, nii et tuul neid ôige aegamisi üles lôôtsus. Olin kord sügavuses, sääl oli nii rahulik ja vaikne, siis hakkasin pikkamisi kôrgemalle kerkima, lôpuks pikaajalise kerkimise järele harjale jôudes, kaotasin sääl kôrguses enesemärkamise nagu hoopis. Harilikult kuuldus siis ka liipsivaid samme sagedamini kui muidu.

Siin kôrguses alles hakkasin ma ka nägema pilte. Need kestsid aga ainult siin, sest laineharjalt allalaskudes tumenesid ja kaugenesid nad järgjärgult, valgusid laiali kui valkjas udu, kaotasid kontuurid ja hääbusid nägematuiks. Kuid ka siin kôrgustikul polnud neil ei mingisugu loogikat, nad esinesid ainult tükikestena, üks siit, teine säält, üksteisest pôhjuseta läbipôimudes, segades ja ikka uutele ja uutele maad andes.

„O—o—o—h—h—h!“ oigas Vasar pääga verilombis pöherdades, mis näis suur kui meri. Ja sihtis mulle püssiga paremasse silma.

„Püss on ju tühi!“ püüdsin teda naerda, kuid hirm valdas sedamaid mu pööraselt.

„Ole hää mees, ära lase, ole hää mees!“ palusin ärdalt ja püüdsin nutta, et ta kaastundmust oma pisaratega vôita.

„Tuld!“ kôlas komando, välgatas tuhat tulukest ja kärgatas samapalju püsse hääletumalt. Kuul lôikas katki poodu nööri. See kukkus varnast alla seina ääre kägarasse kui harmoonik, ajas enda siis sirgu ja tôusis ellu. Haarasin ta ôlast, vôtsin püssirihma ja poosin ta uuesti oksa. Ta näitas mulle oma musta keelt ja sülgas lirtsti seinale.

„Tere seltsimees!“ sônas hiinlane ja ulatas käe, mille ainult roodu kokk vastu vôttis, noaga ôlast saadik maha lôikas, peeneks raius ja liha supikatla viskas, ise aga magusasti toorest käekonti närima hakates.

„Tere tulemast, Eesti pojad!“ sônas poodud mees varnas rippudes ja öökulli silmadega mulle otsa vahtides. Need silmad hakkasid imeväärselt suurenema ja lähenema.

„Tulevad, tulevad!“ karjus hirmund lapsehääl ja hakkas heledasti naerma.

„Ma täna vist saan otsa!“ sônas Heido, pistis plotski asemel padruni suhu ja süütas pôlema. Laeng ei lôhkend.

Keerenski lôi vangi pääluu sogaks, kiskus ta riidest lahti ja pôrkas tagasi. Korjus oli naisterahvas.

„See oleks muuks otstarbeks kulund!“ hirnus kokk.

Poodu jôllitas esiti varnas silmi, tômbas siis musta ripneva keele suhu ja sônas:

„Tere tulemast, Eesti pojad!“

Ja laskis uuesti keele suust rippu.

Nii kordus see lôpmata. Näis kui oleks katkirebit mitu kinofilmi, tükid segamini paisat, uuesti juhuslikult

kokkuliimit ja aparaati säetud. Kuid need hääletumalt minusta mööda viirastuvad pildid olid kaugel, nad sündisid ei millestki, iseenesest väljaspool mu tahtmist. Nad ei puudutand mind, ma olin erapooletu nende vastu.

Pikapääle aga tundus kui oleks hôljumine tasasemaks jäänd, pikaldased lained ei tôstnud mind enam nii kôrgele ja siis nägin end olevat lagedal ja künklisel mäel. Jooksime tormi vaenlase ahelikule, see jooksis aiali, igamees ise kaare. Valisime neist igaüks ühe ja olime kui hagijad hirmund pôtrade kannul. Jooksin minagi kui verejanus shaakal oma elava saagi järele.

Seltsimeeste kisa ja kära kustus varssi mu kôrvus, püssipaugud kostsid kumedast kaugusest. Verejanu aga pôgeneva vaenlase järele meelitas mind aga veelgi rohkem kaugemalle — kunni ükski hääl enam seltsimeeste asukohast ei teatand. Olin pime ja kurt metsikust rôômust oma vaenlast tagaajades.

Äkki märkasin ma oma üksiolu ja jäin nôutult seisma. Kuulatin. Seltsimeestest polnud elumärki.

Vaenlane märkas mu kohklust, pööris ümber ja hakkas mulle kiiresti liginema. Olin oma tagaaju initsiatiivi kaotand ja hakkasin nüüd omakord ta eest pôgenema. Nüüd oli ta kui vari mu kannul, ligines mulle kui paratamatu surm.

Leidsin suure künka, lasin selle taha ja hakkasin teda oma püssiga sihtima. Üle sihtraua nägin, et vaenlane juba samuti mätta taga lamas ja mind oma püssiga sihtis. Lasksin. Laskis. Kuulid pôrkasid ôhus plaksudes vastamisi kokku ja kukkusid, otsapidi üksteise sees, meie vahele maha.

Lasksin veel. Laskis vastu. Jälle pôrkasid kuulid kokku.

Püssid said tühjaks. Padrunitaskud samuti: Nüüd tôusis vaenlane mätta tagant ja tormas mu kallale.

Parajani täägilöögi maani jôudes, komistas ta künkale ja kukkus selili mu ette maha. Püss lendas tal käest, kukal toksatas vastu kivi. Ta jäi uimasena lamama ega liigutand oimugi. Nüüd oli mu verivaenlane mu meelevalla alla antud.

Kui oma püssi ta löömiseks tôstsin, kihvatas korraga kôik pakitsev viha mu südames vaenlase vastu:

„Nüüd maksan kätte Heido, Vasara ja Muguri vere, nüüd maksan kätte oma vendade vere, ôe äranaermise ja isamaa eest!"

Juba pidi surmahoop langema, kui teras tääk järsku püssi otsas lôdvalt ja pikalt alla rippus nagu poodud mehe must keel.

Ja kuuldus seltsinatselt keelelt:

„Ära tapa! Vaata!"

Vaatasin oma verivaenlast ja nägin:

Sääl maas, mu ees lamasin mina ise, verine kukal vastu külma raudkivi!